

T.C.

147723

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

**DİN-DİNDARLIK KAVRAMLARI ve SOSYOLOJİK BİR
YÖNTEM OLARAK DİNDARLIK ÖLÇEKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Mehmet BAYYIĞIT

Hazırlayan

Mehmet ERKOL

Konya-2004

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ.....	iii
KISALTMALAR.....	iv
ÖNSÖZ.....	1
GİRİŞ.....	3
A. PROBLEM.....	6
B. AMAÇ.....	8
C. VARSAYIMLAR.....	8
D. SINIRLILIKLAR.....	9
1. DİNİ HAYATIN MEŞRUIYET ZEMİNİ: DİN.....	10
1.1. DİN.....	10
1.1.1. Kur’anda Din Anlayışı.....	10
1.1.2. Kur’an’da Dinin Kavramsallaşma Süreci.....	17
1.1.3. Dinin Çeşitlenen Anlamları.....	25
1.1.4. Tarihsel Süreçte Din Anlayışları.....	33
1.1.5. Sosyal Bilimlerde Din Anlayışları.....	41
1.1.6. Türkiye’de Resmi Din Anlayışı.....	48
1.1.7. Ölçeklerde Din Kavramı.....	51
1.2. DİNDARLIK KAVRAMI.....	55
1.2.1. Gündelik Hayatın Değişimi ve Dindarlık Kavramı.....	55
1.2.2. Türkiye’de Dindarlık Tipolojiler.....	65
2. DİNİ HAYATIN ÖLÇÜLMESİNDE SOSYOLOJİK YÖNTEM: DİNDARLIK ÖLÇEKLERİ.....	68
2.1. DİNDARLIK ÖLÇEK KAVRAMI.....	68

2.2. BATIDA DİNDARLIK ÖLÇME ÇALIŞMALARI	79
2.3. TÜRKİYE'DE İSLAMİ DİNDARLIK ÖLÇEKLERİ	81
2.4. DİNDARLIĞI TEK VE ÇOK BOYUTLU ÖLÇME.....	83
2.5. ÖLÇEKLERDE DİNDARLIK KAVRAMI	85
2.6. TÜRKİYE'DE DİNDARLIK ÖLÇÜMLERİNDE ULAŞILAN SONUÇLAR.....	93
SONUÇ	98
KAYNAKÇA	101
EKLER: Anket Formları	111

TABLULAR LİSTESİ

<u>TABLO NO</u>	<u>SAYFA NO</u>
1. H.3. Asra Kadar Şeriat Kavramının Kullanılışı.....	30
2. Dindarlık Ölçeklerinde Yüce Varlık Kavramı.....	52
3. Dindarlık Ölçeklerinde İtaat ve Teslimiyet	52
4. Dindarlık Ölçeklerinde Din Tanımı.....	54
5. Bireysel Dindarlığın Sosyolojik ve Psikolojik Kaynakları.....	87
6. Dindarlık Ölçeklerinde Dindarlığın Kaynakları	88

KISALTMALAR

A.e	: Aynı eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
a.y	: Aynı yer
Bkz. (bkz.)	: Bakınız
bs.	: Baskı
C.	: Cilt
C.D.T.A	: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DEÜİFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
E.Ü.İ.F.D	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Haz.	: Hazırlayan
İA, MEB	: İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı
Kit.	: Kitabevi
S.	: Sayı
Tah.	: Tahkik
T.C.T.A.	: Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi
TDV İslam Ans.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
t.y	: Tarih yok
U.Ü.İ.F.D.	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
vd.	: Ve diğerleri, ve devamı
Yay.	: Yayınları, Yayınevi

ÖNSÖZ

Tarih boyunca din, insan ve toplum arasında çok yakın bir ilişkinin bulunduğu ve bunun tarih boyunca devam ettiği bir gerçektir.

Dini inançlar ve normlar toplumda merkezi bir yer alırken özellikle 19. yüzyıldan sonra dinin denetim işlevi ve bütün hayatı kapsayan yönü gerilemeye başlamış ve bu gerileme sanayileşme, kentleşme ve modernleşme süreçleriyle ivme kazanarak devam etmiştir. Kurumsal dinin reddedilmesi ve bunun yerine dinin bireysel ve sosyal bir kurum olduğu yönündeki tezin güncellik kazanmasına sebep olmuştur. Batı başlayan bu değişim rüzgarından ilkin Osmanlı İmparatorluğu sonrada Türkiye Cumhuriyeti etkilenmiş, dinin başlangıçta yönetimde etkisi zayıflamış, zamanla bireyin hayatındaki rolü de tartışılmaya başlanmıştır.

Buna rağmen 20.yüzyılın başlangıcından günümüze kadar hala tartışmaların devam ediyor olması, sosyal bilimlerdeki kalıp yargılarını olanı anlamada yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu, deneysel çalışmaların başlamasında motor görevi görmüştür. Dini inanç, tutum ve davranışların sosyolojik bir yöntemi demek olan dindarlık ölçekleri; bu yüzden önemli olmaktadır. Konunun güncelliği çalışmamızı bu yüzden anlamlı kılmaktadır.

Batı'da konunun öneminin anlaşılması, bu konuda yapılan çalışmalarını motive eden unsur olarak kalmamış, aynı zamanda teorik arka planında devamlı beslenmesini zorunlu kılmıştır. Tipolojilerin oluşması böyle bir çabanın ürünü olmuştur. Ölçeklerin bu bağlamda Batı kültür ve medeniyetini yansıtmaları, problemlerin ve çözüm yollarının buna göre belirlenmesi bu yüzden doğal karşılanmalıdır.

Türkiye'de de gündelik hayatın fotoğrafının net çekilmesi, deneysel çalışmaların artarak devam etmesine bağlı olduğu bir gerçektir. Bu açıdan bakıldığında uygulamalı çalışmalar, hem geleceği tasarlamada yetkin bir araç, hem de toplumsal barışın sağlanmasında bir ülke için hayati öneme sahiptir.

Çalışmamız bu tespite bir vurgu olarak düşünülebileceği gibi, dini hayatı anlamada teorik çalışmaların eksikliğine bir işaret de sayılabilir.

Giriş bölümünde çalışmanın amacı, problemleri, önemi ve varsayımları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma iki bölüm olarak düşünülmüş, birinci bölümde din ve dindarlık kavramları üzerinde durulmuştur. Bu, dini hayatın meşruiyet zemininin din kavramı ve tarihsel süreçte kazandığı anlamlar olarak belirlenmesini gerektirmiştir. Dinin insandan bağımsız olmayacağı gerçeği de bizi dindarlık kavramının anlaşılmasına yöneltmiştir. Burada vurgulanmak istenen husus 19. yüzyılın başlarından bu yana yaşanan bir dizi gelişmenin hayati anlamıdır. Dinin tamamen tarih sahnesinden çekileceği ile ilgili tezin işlerlik kazanması bu çağa denk gelmektedir.

Uzun bir bocalama döneminden sonra dinin toplumdaki işlevinin kaybolmaması aksine giderek güç kazanması tanıma ve tarife yönelik çabaların yerine ampirik araştırmaların önünü açmıştır. İkinci bölüm bundan dolayı dini hayatı anlamada sosyolojik bir yöntem olarak dindarlık ölçeklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte 10 ölçek belirlenmiş, bunlar din ve dindarlık bağlamında incelenerek bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır. Bu dindarlık ölçekleri, çalışmanın sonunda ekler kısmına konulmuştur.

Çalışmamızın ortaya çıkmasında tez danışmanım hocam Sayın Prof. Dr. Mehmet BAYYİĞİT'e zamanını ve görüşlerini paylaştığı için teşekkürü bir borç bilirim.

23.06.2004

Mehmet ERKOL

GİRİŞ

Son yıllarda dünyada ve Türkiye’de dini konulara vurguda bir artışın olduğu gözlenmektedir. Ancak din konusu, bilimsel bir yaklaşımdan ziyade spekülâtif düzeyde ele alındığı da bir gerçektir.

Şimdiye kadar din üzerinde yapılan araştırmaların daha çok konunun tarihsel ya da teolojik yönü üzerinde durduğu söylenmiş ve bu da hep eleştirilere konu olmuştur. Dinin kökenlerini akılcı ve bireysel varsayımlarla açıklamaya çalışan pozitivist evrimci gelenek dini, bilimsel düşüncenin toplumda yayılmasıyla er geç ortadan kalkacak yanlış bireysel inançları yansıtan bir olgu olarak görmüştür. Örnek olarak, söylememiz gerekirse A.Comte (1798-1857) dini, insan düşüncesinin ilkel, olgunlaşmamış bir aşaması olarak tanımlanmıştı.¹ Yine Hume benzer, bir evrimci çizgi çizer ve dinsel inancın kökenini, insanların hayatını belirsizliklerine karşı duydukları korkuya bağlar.² Max Müller ise; dinsel düşünceyi insanın doğal gerçekliği ilkel düzeyde algılama biçimi olarak görmektedir.³ Dinsel olguların incelenemeyeceği, ruhlardaki imanın sırrının hiçbir zaman bilinemeyeceği, Marksizm ve Neo-Hegelci din araştırmalarıyla da pekiştirilmeye çalışılmıştır.⁴ Evrimci sosyolojik yaklaşımın belki de en iddialı tezi olan dinin yok olacağı öngörüsü, bir spekülasyon olarak kalmamış, bilimsel bir söylem haline getirilmeye çalışılmıştır. Bunun en iyi örneğini Darwin’in tezinde görmekteyiz. Ona göre din, yok olacaktır çünkü; bilimsel düşünce dinde kutsal bir yaratıcıya duyulan ihtiyacı ortadan kaldıracaktır.⁵

Ancak dünyadaki bir dizi gelişme bu görüşlerin çelişkiler taşıdığını göstermiştir. Hem dünya toplumlarının genelinde, hem de İslam toplumları özelinde “dine dönüş” olgusu, klasik sosyolojinin dinle ilgili öngörülerinin yeniden düşünülmesi zorunluluğunu hissettirir olmuştur. Bu yeni olgu, Gilles

¹ Nuray Mert, “Türkiye’de Sosyal Bilimlerin Dine Bakışı”, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, 2.bs., Metis Yay., İst. 2001, s.198.

² Mustafa Aydın, *Kurumlar Sosyolojisi*, 2.bs., Vadi Yay., İst. 2000, s.102.

³ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, 5.bs. İnsan Yay., İst. 2002, s. 198.

⁴ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhay – Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yay., Ank. 1999, s.156

⁵ A.e., s.156

Kepel'e göre "Tanrı'nın İntikamı"dır.⁶ Belli ise, bunu "Kutsal Dönüş" olarak yorumlamıştır.⁷ Bütün bu söylenenler, din üzerinde teorik ve tarihsel araştırmaların yerini, bu konuda alan araştırmalarının çoğalmasını beraberinde getirmiştir. Dinin yeri, insanların sahip oldukları dini söylem tarzları, dindarlık tipleri gibi konularda deneysel ve sistematik çalışmalar, din fenomenini bilimsel temellere dayalı olarak daha sağlıklı bir biçimde değerlendirmemize olanak tanıyacaktır. Çünkü modern sosyolojinin en temel vurgusu, din ve toplum ilişkisinde, olanı olduğu gibi gözler önüne sermektir. 19. yüzyıldan bu yana hızla devam eden din sosyolojisi çalışmaları için başından beri din ve dinin toplumda tezahür eden şekillerini hep araştıra gelmişler, dinin tarifi, kökenleri, insan zihninde uyandırdığı anlamlar, insanların bu kelime ile karşı tarafa neler anlatmak istediği hep bir sorun olarak görülmüştür.⁸ Bu süreç, dine inananların inanç ve tutumları, dinsel grupların işlevleri, tapınma biçimleri, toplumda dinin aldığı yorumların araştırılması şeklinde evrilmiştir. Günümüzde de bu süreç hızla devam etmektedir.

Başlangıçta dinle ilgili tariflerde, bilimsel bir kaygı gözlenirken, daha sonraları ideolojik bir yargının hakim hale gelmesi, olana değil olması gereken üzerine yaptığı vurgu, dini tasfiye hareketi olarak değerlendirilmiştir. Bundan dolayı amacımız, 19.yüzyıla kadar dinin sosyolojik bir sorun olarak görülmediği ve üzerinde de bu anlamda durulmadığını tespit etmek ve bu yüzyılın sonundan sonra ise din olgusu üzerinde yapılan çalışmaların özsel yaklaşımlarını göstermek olmuştur.

Dini özsel yaklaşımlarla açıklama çabası, değişik çevrelerde dinle ilgili olumsuz yargıların oluşmasına kaynaklık ettiği bir gerçektir. Bu olumsuz yargılar, dinin özü demokrasiye elverişli değildir veya şiddet eğilimini güçlendirmektedir ifadelerine hem kaynaklık etmede, hemde bir itham ve yargılama aracı olarak

⁶ Gilles Kepel, *Tanrı'nın İntikamı*, Çev. Selma Kırmızı, İletişim Yay., İst. 1992, s.13.

⁷ Ali Köse, "Sekülerden Kutsala Yolculuk", *Sekülerizm Sorgulanıyor*. Haz. Ali Köse, Ufuk Kit., İst. 2002, s.222

⁸ Jean Chevalier, "Din Fenomeni", Çev. Mehmet Aydın, *Din Fenomeni*, 3.bs., Din Bilimleri Yay., Konya 2000, ss. 10-11

kullanılmaktadır. Bu tarz ifadelerin bilimsel bir yaklaşım olamayacağından hareketle dinin özünü araştırmak yerine Weber'in yaklaşımda olduğu gibi sosyal ortam içerisinde aldığı biçimlerin analizlerini⁹ ön plana çıkarma daha doğru olacaktır. Çalışmada hem bilgilendirici hem eleştirel bir tutum izlenmeye çalışılmış özsel yaklaşımlarla işlevsel yaklaşımların hangisinin daha fonksiyonel olduğu anlaşılmasına çalışılmıştır. Eleştirel tavırla sosyolojinin kendi doğasını sorunsallaştırması¹⁰ gerektiği vurgulanmak istenmiştir.

Dinin tanımı konusunda açıklayıcı anlayışın olumsuz yargılarının yanlış olduğu açıktır. Çünkü bu anlayış toplumun veri tabanını dikkate almadığı gibi, tutumların araştırılmasında ampirik yöntemleri de gözardı etmektedir. Bu da indirgemeci ve fonksiyonalist bir söylemi beraberinde getirmektedir. Bütün bu söylenenler, sosyolojinin kendi içinde yeni arayışlara girmesine sebep olmuş, kalıp yargıların sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Oldukça kompleks bir görünüm arz eden toplumun net bir fotoğrafın çekilmesi bu kalıp yargılar yerine, anlamayı ve yargıya varmadan önce tasvir ve tahlili ön plana çıkaran bir anlayışla mümkün gözükmemektedir. Bundan dolayı anlayış sosyolojinin dikkate aldığı ampirik çalışmaların bir sonucu olacak tipoloji oluşturmanın gerekliliğine işaret edilmiş, dinsel inanç ve pratiklerin nasıl ve niçini anlamının bir yöntemi olduğu düşünülmüştür. Sosyal bilimlerde tipoloji oluşturmak¹¹ yeterince çalışma yapılmadan değer yargılarını işin içine girdiği subjektif bir bakış açısıyla bir takım kanunların ortaya atılmasını engeller. Bu toplumsal alanla ilgili her zaman aynı şekilde tekrar eden kanun benzeri düzenliliklerin bulunduğu iddiasını geçersiz kılacaktır¹². Tipolojiler oluşturmak aynı zanda belli saptamaları yapmak içinde birer ölçü görevi görürler. Yine tipolojiler idealleştirdiği dindarlık tipinin gerçek hayatta karşılığının olup olmamasından daha çok somut olaylara yorum yapabilmeye ne kadar tutarlı bilgiler sağladığının yadsınamaz bir yöntem

⁹ Emel Öztürk, Karagöz, *Max Weber'de Anlayış Sosyolojisi ve Din Olgusu*, Derin Yay., İst. 2003, s.202.

¹⁰ Aynur İlyasoğlu, "Türkiye'de Sosyolojinin Tarihini Yazmak: Bir Sorunsallaştırma ve Yaklaşım Önerisi", *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, s.83.

¹¹ A.e., ss. 132-133

¹² Russel Keat – John Urry, *Bilim Olarak Sosyal Teori*, Çev. Nilgün Çelebi, 2.bs., İmge Yay., İst. 2001, s.115.

olduğudur. İdeal tipin oluşturulması aynı zamanda kavramın tek boyutlu olmasını önlemesi açısından da önemli olmaktadır. Böyle bir çalışmanın yapılması beklide en önemli sebebi yukarıda anlatılmaya çalışılan zorunluluğun günümüzde daha fazla hissedilir olmasıdır. Her türlü değişmeyi anlamlandırmada ve ölçmenin önemi inkar edilemez olduğu açıktır. Bu amaçla ölçek geliştirmenin tarihsel seyri Türkiye'ye uyarlanması ve karşılaşılan sorunlara da değinmek bir zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır.

Din ve dindarlık kavramı etrafında oluşan bir takım olumsuz yargılar ölçme çalışmalarının sağlıklı yapılmasına bağlı olduğu gibi bunları, daha da çoğalmasını da gerektirmektedir.

A. PROBLEM

Hemen hemen bütün dünyada geleneksel yapıların üzerinde hakim olan din kurumu, özellikle Rönesans, Reform ve Aydınlanma ile birlikte kısa süreli bir bocalama dönemine girmiş olsa bile, modernleşme süreci dini bireyin ve toplumun hayatından tamamen silememiştir. Dinin hem bireyi, hem de toplumu etkileyen yönü tarih boyunca devam etmiştir. Bu etkilenmenin boyutlarının araştırılması, din sosyolojisi araştırmaları bakımından verimli bir alan olmaya devam etmektedir.¹³

Ülkemizde din kavramı etrafındaki tartışmalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden başlayarak Cumhuriyet döneminde de devam etmiş ve günümüzde de devam etmektedir. Başlangıçta dinin toplum üzerindeki etkisinin azalacağı, hatta tamamen ortadan kalkacağı düşüncesi, modernleşmenin tabii bir sonucu olarak değerlendirilmekteydi. Buna rağmen, dinin, birey ve toplum hayatında etkisinin devam etmesi, sosyoloji araştırmalarının, deneysel yöntemlere başvurma zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Deneysel yöntemler dinin, birey ve topluma etkisini ortaya koyduğu gibi, dünyada ve Türkiye'deki dönüşüm ve farklılaşmaları da anlamının en önemli yöntemi olmaktadır. Ayrıca,

---

¹³ Ünver Günay, "Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Din", *Türk Yurdu*, Nisan – Mayıs 1997, s.116.

din ve dindarlık kavramları konu alan ampirik araştırmalar, bu kavramlar etrafındaki yanlış yargı ve tartışmalar daha sağlıklı bir zemine oturacaktır.

Araştırma kapsamında ele almaya çalıştığımız diğer problemler ise şunlardır:

1. Dinin ortaya çıktığı ilk dönemde din kavramının anlamı nedir? İlk dönemden sonra din kavramında değişen anlamlar neler olmuştur?

2. Din anlayışlarının tarihsel süreçte farklılaşan anlamlarında hangi sebepler rol oynamıştır?

3. Rönesans, Reform ve Aydınlanma hareketine kadar kurumsal bir görünüm arz eden din, bundan sonra gündelik hayatı, bütününü içine alacak işlevselliğinde bir değişim söz konusu mudur?

4. Din tanımlarında 19.yüzyılda damgasına vuran pozitvizmin etkisi nedir? Pozitivizmin bu etkisi Sosyal bilimlerin din kavramına tesiri nedir?

5. Pozitivizm, din ve modernlik arasında bir gerilim yaratmış mıdır? Deneysel alışmalar bu gerilimi çatışmaya dönüştürmeden çözebilir mi?

6. Toplumsal yapıyı anlamlandırmada Dindarlık leklerinin fonksiyonu nedir? Dindarlık lekleri ülkemizin toplumsal yapısının net bir fotoğrafını çekebilmiş midir?

7. Bu ölçeklerde din kavramında esas alınan yaklaşım özsel bir anlayış mı dinin işlevsel yönüne mi dikkat çekilmek istenmiştir?

8. Bu ölçeklerdeki dindarlık kavramı hangi boyutlarıyla ön plana çıkartılmıştır? Dindarlık tipolojilerinin Batı'da ve ülkemizdeki tarihi seyri nasıl olmuştur?

9. Nihayet dindarlık ölçeklerinde ulaşılan sonuçlar nelerdir?

B. AMAÇ

Bu araştırma, Batı dünyasında yapılan teorik ve deneysel din sosyolojisi araştırmalarına paralel olarak, ülkemizdeki dini anlayış ve yaşayış sorununu ölçmeye çalışan dindarlık ölçeklerini ele almayı amaçlamaktadır.

Çalışmamızı kuramsal ve uygulamalı bir şekilde yürüterek, kuramsal çerçeveye konunun daha iyi anlaşılmasını ve değerlendirilmesini, örnek olarak tespit edilen ölçeklerin incelenmesiyle de realitenin nasıl olduğunu tespit etmeye çalıştık.

Uygulama alanı olarak 10 ölçek seçilmiş hangi din kavramından hareketle nasıl bir dindarlık tipi geliştirilmeye çalışıldığı anlaşılmaya gayret edilmiştir.

C. VARSAYIMLAR

Araştırma sonuçlarının geçerli olabilmesi için varsayımların doğru olması arasında doğru orantı olduğu muhakkaktır.¹⁴ Varsayımlar, araştırmanın üzerinde kurulduğu temeli oluşturduklarından sağlam varsayımlara dayanması gerekmektedir.¹⁵

Yukarıdaki bilgilerden hareketle varsayımlar şu şekilde tespit edilmiştir:

1. Batı toplumlarında başlayan sanayileşme ve kentleşme giderek modernleşmeyi bir süreç haline getirmiş, bu Osmanlı İmparatorluğunu da etkilemiş, Cumhuriyet Türkiye'sinde de durum bundan farklı olmamıştır. Geleneksel dini inanç, düşünce ve davranışlarda bundan ister istemez etkilenmiştir. Bu etkilenme ve onun doğurduğu farklılaşma din anlayışlarına tesir ettiği gibi gündelik hayatın değişmesinde de etkili olmuştur.

2. Ayrışma ve uzmanlaşmanın ortaya çıktığı modern dönemde Batı'da kurumsallaşmış dinden uzaklaşma meydana gelirken bireysel dindarlığın ön plana

¹⁴ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd., 6.bs., Ank. 1994, s.71.

¹⁵ Zeki Arslantürk, *Araştırma Metot ve Teknikleri*, İFAV yay., İst. 1995, s.34.

çıkıldığı görülmüştür. Türkiye’de Batı’nın yaşadığı bu süreci farklı tonlarda da yaşamaktadır.

3. Bununla beraber Batı’da bir Hristiyan için dinin anlamıyla bir Müslüman için anlamın farklı olduğunu düşünmekteyiz.

4. Varsayımlar arasında dindarlık ölçeklerinde kullanılan dinin işlevsel yönünün esas alındığını, özcü yaklaşımların ise kullanılmadığı da belirtilmektedir.

5. Türkiye’de uygulanan dindarlık ölçekleri Batı’daki benzerlerine göre tarih olarak yakın olmasına karşın süreklilik ve yoğunluk açısından aynı özellikleri taşımadığı görülmektedir. Bu, çalışmaların dini hayatı anlamlandırmada oldukça mevzi kaldığını göstermektedir.

D. SINIRLILIKLAR

Dindarlık ölçeklerini konu aldığımız çalışmada, bu ölçeklerde din ve dindarlık kavramının hangi bağlamda ele alındığı araştırılmaktadır. Ülkemizdeki dini hayat söz konusu olunca din ve dindarlık kavramını İslam dini esas alınarak sınırlamak zorunlu olmuştur.

Ayrıca ülkemizde uygulanan bütün dindarlık ölçeklerine çalışmamızda yer vermenin güç olması, örnek olarak belirlediğimiz 10 ölçekle sınırlamayı gerektirmiştir. Deneysel sosyolojide örneklem önemli bir boyut¹⁶ olduğundan araştırmamızda elde ettiğimiz sonuçları örnek olarak seçtiğimiz 10 ölçekle sınırlı tutmakta bir sakınca görmedik.

---

¹⁶ M. Duverger, *Sosyal Bilimlere Giriş*, 6.bs., Çev. Ünsal Oskay, Bilgi Yay., Ank. 2002, s.181.

1. DİNİ HAYATIN MEŞRUIYET ZEMİNİ: DİN

1.1. DİN

1.1.1. Kur’anda Din Anlayışı

Dinleri çeşitli yönlerden ele alanların makul ve güvenilir tespitlerde bulunmaları, her şeyden önce bütün dinleri birleştiren ortak özellikleri üzerinde durmaları ve topluca ihtiva ettikleri müşterek noktaların bulunmasına bağlıdır.

Buna karşın bütün dinlerde kaynak, mahiyet, gaye ve değerler yönünden farklılıklarında unutulmaması gerekmektedir. Batı’da kullanılan “religion” kelimesinin İslam toplumlarındaki din’in tam karşılığı olmadığı yönündeki tartışma bir yana, din, bir Müslüman için hayatın her yönünü içine aldığı halde sıradan bir Avrupalı için hayatın ancak küçük bir bölümü içine almaktadır.¹⁷ Hem açıklanan sebepten dolayı hem de çalışmamızın sınırları düşünüldüğünde din kavramını Kur’an-ı Kerim’i esas alarak incelemeyi uygun gördük. Ayrıca pek çok kavramda ortak bir anlam birliği sağlandığı halde din sözkonusu olunca niçin aynı başarının oluşmadığı diğer anlamlı bir soru olarak karşımızda durmaktadır.

Bu amaçla dinin indirilme sürecinden Hz. Peygamber’in ölümüne kadar tamamlanışı gösterilmeye çalışılarak sorusunun dinin çok farklı şekillerde anlaşılması ve tarif edilmeye çalışılmasından kaynaklandığını tesbiti önem kazanmaktadır.

Kur’an’da din kavramının anlamını tespit etmeden önce din kelimesinin kökeni üzerinde durmakta fayda var. Din kelimesi üzerinde yapılan çalışmalarda kelimenin aslının Arapça olup olmadığı konusunda tartışmaların tarihi, İslam’ın erken dönemlerine kadar gittiği görülmektedir.

Genelde Arapçada özeldede Kur’an’da yabancı (Acemi) dillerden kelimelerin var olduğu, yabancı asıllı kelimelere “Muarrebe” denildiği ileri sürülmüştür.¹⁸ Ne var ki; bazı araştırmacılar ve dilciler, Kur’an açısından din kelimesinin özel bir durumu olduğu, Kur’an’da bazı kelimelerin yabancı kökenli

¹⁷ W.M. Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, Çev. M.S. Aydın, Hülbe Basım ve Yay., Ank. 1982, s.21.

¹⁸ Nihad M. Çetin, “Arap” *TDV İslam Ans.*, C.3, İst. 1991, s.284

olduğu hakkında iddiaların ise müsteşriklerin iddiası olduğuna dikkat çekmişlerdir.¹⁹ Müsteşriklerin bir kısmına göre din kelimesinin anlamlarının tamamen yabancı, bir kısmına göre ise bazı anlamların yabancı kökenli olduğu iddia edilmiş, Müslüman müellifler ise kelimenin Arapça asıllı olduğu hususunda net görüş bildirmişlerdir. Belli ki din kelimesinin anlamları üzerindeki bu tartışma dilsel bir kaygı olmaktan çok siyasi bir duruşa gönderme de yapmaktadır. Entelektüel bir merak konusu olmadığı anlaşılan bu tartışmalar dinin kaynağı konusunda da kendini gösterir. Belirtmek gerekir ki, şu veya bu şekilde bir dile bazı kelimelerin geçtiğini bilimsel açıdan olsun, tarihsel olsun inkar etmek mümkün gözükmemektedir.²⁰ Bununla beraber “Din” kelimesi hem dilde hem de Kur’an’da artık yerleşmiş ve klasikleşmiş olup anlamları kesinlik kazanmıştır.

Vahyin başlangıcından sonuna kadar Kur’an içerisinde yer alan bu kelime alelade bir kullanıma sahip değildir. Birçok kelimedede olduğu gibi son derece bilinçli ve planlı bir şekilde kullanılan kelime, Vahiy öncesi kullanımına kıyasla içerik değişikliği ve zenginliği sağlanarak farklı bir açılım sağlanmış ve yeniden düzenlenmiştir. Kur’an’da diğer önemli bir çok anahtar kavramı gibi din kelimesinin dil sürecini zamanlara ayıracak olursak şöyle bir tablo karşımıza çıkmaktadır.²¹

- a. Kur’an Öncesi (cahilliye dönemi)’nde din kelimesinin kullanımı
- b. Kur’an (vahiy) çağında din kelimesinin kullanımı
- c. Kur’an sonrası din kelimesinin tarihsel kullanımları.

Kur’an öncesi dönemde de-ye-ne kök harflerinden kaynaklanan kelimelerin anlamları ve ne için kullanıldıkları net olmadıkları için tartışmaya açıktır. Buna karşın aynı şey vahiy dönemi Kur’anî kullanımlarda söz konusu değildir. Kur’an da bu kelimenin daha çok isim (kavram) olana kullanılması iddiamızı daha bir net hale getirmektedir. Bunun için din kelimesinin

¹⁹ Semih Ebu Muğuli, *Kur’an’da Arapça Olmayan Kelimeler*, Çev. Muammer Erbaş, İnsan Yay., İst. 2003, s.13

²⁰ Din kelimesinin Öztürkçe ve Türkçe’nin lehçelerindeki farklı kullanımları için bkz. Cavit Sunar, “Din Nedir?”, *AÜİFD*, C.10, Ankara 1963, ss. 65-69.

²¹ Toshiko Izutsu, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, Çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Yay, Ank. t.y., s. 20.

anlamlarının Kur'an öncesi kullanımlarını kısmen de olsa çalışmamızın dışında bırakarak vahiy dönemi (Kur'an çağı) ve Kur'an sonrası dönem için yapmayı daha sağlıklı görmekteyiz.

Bu bağlamda ilk olarak kelimenin lûgat anlamı²² üzerinde durmak gerekmektedir. Bundan doğan kavramsal anlamları da Kur'an'daki izafî anlamları çerçevesinde tespit etmek gerekir. Hemen söylemek gerekirse din kelimesinin temel (basic) anlamı için kelimenin üç gruba ayrıldığını Ceza, itaat ve adet anlamlarının verildiğini belirtelim.²³ Kur'an'da da bu temel (basic) anlamlar lûgat anlamlarını içerir şekilde yer yer kullanılmıştır. Bununla beraber bizi asıl ilgilendiren "Adet" anlamını kavramsallaştırarak, bunu kendisinin ana kavramlarından biri haline nasıl getirdiği ve "ed-din" demeye başladığıdır.

Din kelimesi Kur'an'da bir defa fiil (yedinüne) 41 defa müfred isim olarak (ed-Din, Dinen, medinun) 47 defa izafetle (Dinillah, Dinikûm, Dinihim, Dini, Dinihi Dini'l-Hakk, Dini'l-Melik, Dini'l-Kayyime, yevmü'ddin), 7 defa sıfatla (ed-Din el-Kayyim, ed-Din el-halis, Dinen kıyamen, Dinihumu'l-Hakk) toplam 95 defa kullanılmıştır.²⁴ Bu ayetlere bakıldığında dinin başlıca şu anlamlara geldiği görülmektedir: Zül, yönetilme, itaat, hüküm, tapınma, tevhid, İslam, Şeriat, hudûd, Adet, Ceza, hesap, millet.²⁵

Ayrıca din kelimesinin geçtiği ayetlerin nüzul sıralarını dikkate alarak bu terimin semantik gelişmesini inceleyenlerde olmuştur. Bunlardan Yuanne Yazbeck Haddad din kelimesinin yarısının Mekkî, yarısının da Medeni olduğunu belirtir.²⁶ Mekke dönemlerinin ilk zamanlarında inen ayetlerde din terimi "yevm" kelimesiyle birlikte "yevmid-Din" şeklinde geçer. Kur'an-ı Kerim'de din kelimesiyle ilgili en dikkat çekici kullanım yevmi'd-Din terkididir. Kur'an'da 13 defa tekrar edilen söz konusu terkid daha sonra tekrar edilmediği gibi Medeni

²² Kur'an öncesi cahiliye döneminde din kelimesinin temel (basic) anlamları için bkz. İsmail Çalışkan, *Kur'an'da Din Kavramı*, Ankara Okulu Yay., Ank. 2002, ss.51-58.

²³ M. Abdullah Draz, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru*, Çev. Süleyman Akdemir, Mim Yay., Ank. 1983, s.28

²⁴ Bkz. Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mucemu'l-Müfehres li'l-Elfazil-Kur'an-il-Kerim*, Dar'ul-Hadis, Kahire, 1996, ss. 325-330.

²⁵ Müddesir, 74/46, Nur, 24/25.

²⁶ Günay Tümer, "Din", *TDV İslam Ans.*, C.9 İst. 1991, s. 312.

ayetlerde de geçmemektedir. Bu tabir, ilk dönem ayetlerinin genel muhtevasına uygun olarak insanın iman ve ameline göre hesaba çekileceği ahiret gününe atıf yapmakta olduğu görülmektedir.²⁷ Bilindiği üzere kıyametin kopması ile başlayan ahiret süreci birçok aşama ve olaylardan oluşan çok uzun ve karmaşık bir süreçtir. Kur'an'da bu süreci, meydana gelecek olayları ve bazı sahneleri değişik yerlerde farklı üsluplarla anlatmaktadır. Bu cereyan edecek olayların anlatımı için o olayın özelliğine göre ayrı ayrı isim ve kelimeler kullanılır. Elmalılı Hamdi Yazır'ın tespit ettiği gibi din kelimesinin seçilmesinin nedeni ahirete imanın dinin içinde yer almasıdır.²⁸ Bu bilinçli olarak hem bir iman objesine vurgu demek olduğu gibi, hem de din kavramının olgunlaşma sürecini de başlatmak demektir. Kur'an'ın din kelimesini "yevm" kelimesiyle zikredişi, ortaya konulacak olan din kavramının ilk işaretlerini vermesi açısından ilginç bir yaklaşımı bize sunmaktadır. Bu yaklaşım hazırlık safhasına bir zemin arayışı, dini nasıl bir üslupla deklare ettiğinin bir göstergesidir. Buna ilaveten belirtmek gerekir ki yevmu'd-din terkibi ahlaki ilkeler (moral law)²⁹ bütünü için öbür dünya duygusunu da ön plana çıkarmaktadır. Din kavramının geçiş dönemi de diyebileceğimiz bu aşama daha komplike olan ikinci bir süreci ortaya çıkarmaktadır.

İnsanın varlık alanına çıkışı ve bilinç altını oluşturan daha önce oluşmuş gaybi bir devrinin varlığını hatırlatan, bu varlık alanında bazı ahlaki teamüllerin kaçınılmaz gerekliliğini ve asla ödün verilmemesini vurgulayan ahlak ilkelerin ağırlıkta olduğu bu süreç, insanı kendisini yoklamaya ve daha iyi değerlendirecek yeryüzündeki varlık sebebini sorgulamaya sevk etmiş olacaktır.

Bundan sonraki diğer bir aşamada ise ed-Din ve dinle oluşan terkipler, dünya ve ahiret görüşünü yansıtan "kavramsal Din" olmaktadır. Bütün bunlar bize Kur'an'ın nüzul tarihinin Dini kavramsallaştırma³⁰ sürecinden ibaret

²⁷ Fatiha 2/4, 51 Zariyat 51/6

²⁸ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, C.1, Eser Yay., İst. 1971, s. 83.

²⁹ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı, Meal-Tefsir*, 5.bs., Çev. Cahit Koytak – Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İst. 1999, ss. 1285-1312.

³⁰ İsmail Çalışkan, A.e, s. 67.

olduğunu, vahyin inmeye başladığı zamanlardaki karmaşanın yerini sonsuz bir sürecin aldığı göstermesi açısından oldukça ilginçtir.

Mekke devrinin ikinci yarısında nazil olan dinle ilgili ayetler incelendiğinde ise, artık ilk dönemlerde vurgulanan sorumluluk ve hesaptan tevhid ve teslimiyete geçildiği görülmektedir. Buna göre insan sadece Allah'a ibadet edecek O'na ortak koşmayacaktır. Din Allah tarafından konulan ve insanları O'na ulaştıran yoldur. Bu aşamada Kur'an'a göre dinin, mutlak tanıma ulaştığı görülür. Mutlak din yukarıda da belirtildiği üzere, insanı sadece Allah'a ibadet etmeyi gerektiren, O'na ibadet edip şirkten uzaklaşılan (teslimiyet), bütün peygamberlerin getirdiği esas ve ilkeleri belli olan, zaman ve zemine göre değişmeyen ilkeler bütünü olarak karşımızda durmaktadır.

Bütün insanlık tarihi boyunca değişmeyen, sabit (mutlak) din, insanın bütün hayatını Allah'a göre belirlemesini, bütün samimiyetiyle O'na bağlanıp teslim olmasını ve koyduğu ilkelerden ayrılmamasını “Muhlisenelehû'd-Din” terkinde berraklaşmaktadır. Bu merhalede “es-sıratü'l-müstakim”, “dinen kayyimen” ve “millete İbrahim” ibareleri aynı ayette yan yana yer almakta ve birbirlerini kuvvetlendirmektedir.³¹

Daha önce Hz. Peygamber'e yüzünü hanif olarak dine çevirmesi emredilirken³² artık O'nun Rabbinin hidayetiyle bunu başardığı, doğru yola hanif olarak dosdoğru dine, İbrahim'in dinine yöneldiği ifade edilmiştir. Bu tarih boyunca evrensel bir dinin var olduğunu, mutlak ve sabit olduğuna akıp giden bir nehrin var olduğuna işaret etmektedir. Genel olarak “objektif din” olarak ifade edilen, değişmeyen evrensel dine sabit din denilebilir.

Kur'an tam bir rölativitenin hakim olduğu bir dinden adına subjektif din diyebileceğimiz anlayış görüş ve tutumlardan da bahsetmektedir. Kur'an'da Hz. Peygamber'e de sık sık hatırlatılan ve kaynağı Allah'a kadar götürülen sabit dine

---

³¹ Enam 6/161

³² Rum 30/30-43.

karşı, kaynak ve uygulayanın insan olduğu “subjektif din”lerden de bahsedilmektedir.³³

“Millet-i İbrahim” kavramıyla Allah’ın vaz ettiği dinin tek ve değişmezliğine vurgu yapılmaktadır ve bu dinin de “İslam” şemsiye kavramıyla ifade edildiği görülmektedir.³⁴ Medine döneminde önemli bir gelişme olarak zikereceğimiz “Millet-i İbrahim” kavramının Hacc Suresi 78. ayetle “müslimin” ifadesiyle bir arada geçmiş olmasıdır. Böylece Mekke döneminde esas olarak tevhidden ümmete, yani kendisini Allah’a teslim edenler cemaatine geçilmiş olmasıdır.³⁵ Bununla beraber tevhid düşüncesi bütünüyle bırakılmamış, bu defa “dinü’l-Hak” tabiriyle Yahudilerin ve Hıristiyanların muharref, müşriklerin bâtil (subjektif) dinlerine karşı bu yeni dinin sağlam esasları ve onun bütün dinlere üstün kılınacağı müminlere müjdelenmiştir.³⁶ Bu dönemin çok dinli yapısı içinde “Allah katında şüphesiz din İslam’dır”³⁷ “Kim İslam’dan başka bir din ararsa o ahirette kaybedenlerden olacaktır”³⁸, mealindeki ayetlerle dinleri ve kitapları muharref olduğu halde sadece kendilerinin cennete gidebileceklerini iddia eden Yahudilerin ve Hıristiyanların durumuna açıklık getirilmiştir. Ayrıca onların Hz. İbrahim’e ve O’nun dinine göre durumları tahlil edilmekte, kendilerine “Ehl-i Kitab” denilerek müşriklerden ayrı tutulmalarına rağmen inanç ve davranışlarının yanlış olduğu belirtilmekte ve Allah’ın dinine davet edilmektedirler.

Yine Medine döneminde savaş konusuna temas eden ayetlerde fitneyi ortadan kaldırmak üzere “Allah’ın dini için savaşılması emredilmektedir.”³⁹ Ancak din uğrunda savaşmayanlara adalet ve iyilikle davranılması gereği de vurgulanmıştır.⁴⁰

³³ Mü’min, 40/26, Kafirun; 107/6;

³⁴ Günay Tümer, a.g.m., 313

³⁵ a.g.m., 314.

³⁶ Tevbe; 9/29, Fetih; 48/28, Saf; 61/9

³⁷ Al-i İmran; 3/19, Bakara; 2/193.

³⁸ Al-i İmran; 3/185.

³⁹ Bakara; 2/193, Enfal: 8/39

⁴⁰ Mümtehine; 60/8-9

“Dininize uyanlardan başkasına inanmayın”⁴¹ mealindeki ayette dinin Allah-insan ilişkisi yanında sosyal ilişkilerde de temel ölçü olduğu vurgulanılır. Birer dini faaliyet ve tezahür olan tevbe, namaz, zekatın özellikle zikredilmesi de bunu göstermektedir: “Eğer tevbe eder, namaz kılar ve zekat verirlerse sizin din kardeşiniz olurlar”⁴² Aynı dönemde din kelimesinin yer aldığı ayetler arasında iki ayet bu terime iyice açıklık kazandırmaktadır: “O sizi seçmiş, baban İbrahim’in yolu olan dinde sizin için bir zorluk kılmamıştır.”⁴³ “Bugün sizin için dininizi ikmal ettim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım, din olarak sizin için İslam’a razı oldum.”⁴⁴

Böylece Mekke döneminde din kavramı, tarihin akışına ve tabiatın gidişine yön veren zaman ve aleme hükmeden, dini ortaya koyan, hesap gününü elinde tutan, Allah’ın otoritesi şeklinde özetlenebilecek bir muhteva kazanırken Medine döneminde bu muhteva genişletilerek kişinin Allah’a bağlı bir hayat sürdürmesi, Müslüman topluluğa karşı görevlerini yerine getirmesi, Allah’ın mutlak tasarruf ve hakimiyete sahip olması⁴⁵ gibi unsurları da dinin muhtevası içine katıldığı görülmektedir.

Kur’an’da din kelimesinin anlamları genel olarak göz önünde bulundurulduğunda şu anlamlar ortaya çıkar: Din kelimesinin anlamları on altı yerde “Allah’ın dini”, “Din Allah için”, “hak din”, “dosdoğru olun”, on üç yerde din günü, on yerde “dinde ihlaslı olma” şeklinde vurgulanılır. Öte yandan hem Mekke, hem de Medine döneminde müşriklere hitaben “Sizin dininiz size, benim dinim bana”⁴⁶, Medine ise bütün insan toplulukları esas alınarak “Bütün dinlere üstün kılmak üzere peygamberlerini doğruluk rehberi Kur’an ve hak din ile gönderen O’dur”⁴⁷ denilmesi buna delil teşkil etmektedir.

---

⁴¹ Al-i İmran; 3/73

⁴² Tevbe; 9/11

⁴³ Hac; 22/78

⁴⁴ Maide; 5/3

⁴⁵ Bakara; 2/113, Enfal; 8/39

⁴⁶ Kafirun; 109/6

⁴⁷ Fetih; 48/28, Yusuf; 12/76.

Vahyin sonlarına doğru din kelimesinin tamamıyla kavramsallaştığını görmekteyiz. Din kelimesiyle özel anlamda İslam kastedilerek “İslam” ile “din” adeta eş anlamlı iki kelime gibi kabul edilmiş, bütün peygamberlerin getirdiği dinin İslam olduğu ifade edilmiştir.⁴⁸

1.1.2. Kur'an'da Dinin Kavramsallaşma Süreci

Yukarıda da belirtildiği gibi vahyin başlangıcından sona ermesine kadar dinin kavramsallaştığı görülmektedir. Kur'an'a ilk muhatap olan Hicaz bölgesinde çeşitli din ve inançların yaşadığı bir toplumda, inanç ve ibadet konusunda koyu bir şirkin hakim olduğu görülürken, vahyin başlamasından sonra yavaş yavaş toplumu kurumsallaşmaya, kabileyel sınırlı hayat tarzlarına müdahale ettiği görülmektedir.

Böylece din, bütün hayatı kapsayan yönleriyle Mekke ve Medine toplumunu medeniyet seviyesine ulaştırmıştır. Bunu yaparken Allah'la ilgili yanlış inanışları ilk başlarda düzelterek inanç boyutunu arındırmış, teslimiyet ve bu yüce varlığa itaat esaslarını da belirlemeyi ihmal etmemiştir. Bütün bunlarda doğal olarak itaatkar insanın ortaya çıkmasını ve dindarlık kavramını bütünlemiştir. Aşağıda da görüleceği gibi bütün bunların bir anda değil, 23 senelik bir süreci gerektirmişti. Dinin kavramsallaşma süreci vahyin başlangıcından sonuna kadar geçirdiği evreler aşağıda bir bütünlük sağlayacak şekilde belirlenmiştir.

Sure İsmi	Ayet No	Kullanım Şekli	Kavramsallaştırma
74 Müddesir	46	yevmuddin	Ahret inkarın cehennem azabına sebep olduğu
1 Fatiha	4	yevmuddin	Allah'ın ahret gününe sahip olduğu

⁴⁸ Al-i İmran; 3/85, 4 Nisa; 4/125, Maide; 5/3, Sura; 42/13

107 Maun	1	ed-din	İnsanın kınanan davranışları
109 Kafirun	6	dinukum	Mekkeli müşriklere red cevabı
109 Kafirun	7	dini	Mekkeli Müşriklere Red cevabı
95 Tin	7	ed-din	İnsanın yaratılışı ve iyiler
38 Sa'd	78	yevmuddin	Şeytana ahirete kadar izin verildiği
7 A'raf	29	muhleu lehu'd-din	İnsanın seçimini Alhah'ın gösterdiği yönde yapmasının gerekliliği
7 A'raf	51	dinihim	Dinin oyun ve oyuncak yapılmasının ahiret azabına sebep doluğu
56 Vakıa	56	yevmuddin	Ahireti inkar edenleri bekleyen kötü son
56 Vakıa	86	medinin	Müşriklerin ahireti inkarı
26 Şuara	82	yevmuddin	İbrahim'in Allah'a güveni ve Ahirette bağışlanacağını umması
10 Yunus	22	Muhlisine lehu'd-Din	İnsanın zor zamanda Allah'a iltica etmesi
10 Yunus	104	Dinî	Allah'ın dini dışındaki seçenekleri red.
10 Yunus	105	Ed-Din	Allah'ın dini dışındaki seçenekleri red.
12 Yusuf	40	Ed-Dini'l-Kayyim	Gerçek dini anlatma

12 Yusuf	76	Ed-Dini'l Melik		Yerleşik toplumsal yapıdan bahsetme
15 Hicr	35	Yevmuddin		Şeytana ahirete kadar izin verildiği
6 En'am	70	Dinihim		İlahların müşrikleri yanılttığı
6 En'am	137	Dinihim		Dinlerini parça parça edenlerin kınanması
6 En'am	159	Dinihim		Dini oyun ve oyuncak yapanların kınanması
6 En'am	161	Dinen kıyamen		İbrahim dininin sahiplenmesi
37 Saffat	30	Yevmuddin		Müşriklerin ahirete inkarı
37 Saffat	53	Medinun		Müşriklerin ahireti inkarı
31 Lokman	32	Muhlisine Din	lehu'd-	İnsanın zor zamanda Allah'a ilticası
39 Zumer	2	Muhlisine Din	Lehu'd-	Saf dininin Allah'a ait olduğu ve onun benimsenmesinin emredildiği
39 Zumer	15	Yevmuddin		Ahiretin vuku bulacağı
39 Zumer	11	Muhlisine Din	lehu'd-	Saf dininin Allah'a ait olduğu ve onun benimsemesinin emredildiği
39 Zumer	14	Dini		Dini tutumun saf olması gerektiği
40 Mü'min	26	Dinikum		Firavn'un tutumun saf olması

			gerektiği
42 Şura	13	Ed-Din	Bütün peygamberlere dini tutumun saf ve gerçekçi olmasının ve tek bir dininin bildirildiği
42 Şura	13	Ed-Dini	Bütün peygamberlere dini tutumun saf ve gerçekçi olmasının ve tek bir dininin bildirdiği
42 Şura	21	Ed-Dini	Bütün peygamberlere dini tutumun saf ve gerçekçi olmasının ve tek bir dininin bildirdiği
42 Şura	21	Ed-din	13. ayetin zıddına bir tutumun reddi
51 Zariyat	6	Ed-din	Dinin mutlaka gerçekleşeceği
51 Zariyat	12	Yevmuddin	Müşriklerin ahireti inkarı
16 Nahl	52	ed-Din	Şirkin reddi ve dinin sadece Allah'a ait olması
70 Mearic	26	Yevmuddin	Ahirete tasdik edenlere övgü
82 İnfitar	9	Ed-din	Dinin Mutlaka gerçekleşeceği
82 İnfitar	15	Yevmuddin	Ahiretin vuku bulacağı
82 İnfitar	17	Yevmuddin	Ahiretin vuku bulacağı
82 İnfitar	18	Yevmuddin	Ahiretin vuku bulacağı

30 Rum	30	Ed-din	Gerçek din olan fitrat dininin anlatımı
30 Rum	30	Ed-Dini'l-Kayyım	Gerçek din olan fitrat dininin anlatımı
30 Rum	32	Dinihim	İnanmayanların dinlerin parça parça ettikleri
30 Rum	43	Ed-Dini'l-Kayyım	32. ayetteki olurumun reddi 30.ayetin benimsemenin işlenmesi
29 Ankebut	65	Muhlusine lehu'd-Din	İnsanın zor zamanda Allah'a iltica etmesi.
83 Muttaffitin	11	Yevmuddin	Ahiret inkarcılarına red.
2 Bakara	132	Ed-Din	İbrahim'e ve Yakub'un dini ve teslimiyet vaziyeti
2 Bakara	193	Ed-Din	Dinin muhafazası ve korunması için savaşılmaması gerektiği
2 Bakara	217	Dinikum	İnanmayanların dine döndürme çabaları
2 Bakara	217	Dinihi	Dinden dönmenin vehameti
2 Bakara	256	Ed-Din	Şeytana, ahirete kadar izin verildiği
8 Enfal	39	Ed-din	Dininin muhafazası ve korunması için savaşılmaması gerektiği

8 Enfal	49	Dinihim	Münafıkların mü'minleri küçümsemesi
8 Enfal	72	Ed-Din	Hicret etmeyenlere din hakkında yardım edilmesi.
3 Al-i İmran	19	Ed-Din	Allah katında geçerli dinin İslam olduğu
3 Al-i İmran	24	Dinihim	Yahudilerin kınanması
3 Al-i İmran	73	Dinikum	Yahudilerin dinlerinde ısrarı
3 Al-i imran	85	Dinillah	Allah'ın İslam'dan başka din kabul etmeyeceği
33 Ahzap	5	Ed-Din	Evlatların din kardeşi sayılması
60 Mümtehine	8	Ed-Din	Dine düşmanlık etmeyenlere iyilik yapmanın mümkün olacağı
60 Mümtehine	9	Ed-Din	8. ayetteki anlayışta olanların dostluk kurulamayacağı
4 Nisa	46	Ed-Din	Yahudilerin tutumlarının eleştirilmesi
4 Nisa	125	Dinen	Kendini Allah'a teslim etmenin en iyi din olduğu.
4 Nisa	146	Dinihim	Dini Allah'a özgü kılmaya özgü
4 Nisa	171	Dinikum	Ehl-i kitaba dinde aşırı gitmemeleri nasihatı

98 Beyyine	5	Muhlisine lehu'd-Din	Allah'ın emrettiği gerçek dinin anlatımı
98 Beyyine	5	Dinu'l-Kayyime	Allah'ın emrettiği gerçek dinin anlatımı
24 Nur	2	Dinillah	Allah'ın dininde emredilen Őeylerin tam anlamıyla yerine getirilmesinin emredilmesi.
24 Nur	25	Dinehümü'l-Hakk	Ahirette amellerin tam karşılığının verileceği
24 Nur	55	Dinehum	Allah'ın iyi müminlere vaadleri ve bu oranda razı olacağı.
22 Hacc	78	Ed-Din	Mü'minlere tavsiyeler ve İbrahim'in dini olan dinde zorluk emredildiği
49 Hucurat	16	Dinikum	Dinin Allah'a öğretilmeyeceği
61 Saf	9	Dini'l-hakk	Gerçek dinin gönderilme gayesi.
61 Saf	9	Ed-Din	Gerçek dinin gönderilme gayesi
48 Fetih	28	Dinü'l-hakk	Gerçek dinin gönderilme gayesi
48 Fetih	28	Ed-Din	Gerçek dinin gönderilme gayesi
5 Maide	3	Dinikum	Dinin kemale erip İslam olarak da belirlenmesi
5 Maide	3	Dinikum	Dinin kemale erip İslam olarak da belirlenmesi
5 Maide	3	Dinikum	Dinin kemale erip İslam olarak da belirlenmesi
5 Maide	54	Dinihi	Dininden dönmenin kötülüğü
5 Maide	57	Diniküm	Müslümanların dini ile alay

			eden Ehl-i Kitap'tan olanların dost edilmemesi
5 Maide	77	Dinukûm	Ehl-i Kitaba dinlerinden aşırı gitmemeleri çağrısı.
9 Tevbe	11	Ed-Din	İslam'a giren herkesin kardeş olduğu.
9 Tevbe	12	Dinikum	Din konusunda ahiretlerini bozup saldırıya geçenlerle mücadele edilmesi.
9 Tevbe	29	Yedinûne	Gerçek dini benimsemeyenlerle mücadele edilmesi.
9 Tevbe	29	Dine'l-hakk	Gerçek dini benimseyenlerle mücadele edilmesi.
9 Tevbe	33	Dinu'l-hakk	Gerçek dinin gösterilme gayesi
9 Tevbe	33	Ed-Din	Gerçek dinin gösterilme gayesi.
9 Tevbe	36	Ed-dinu'l-kayyim	Doğru dinin Allah tarafından belirlendiği
9 Tevbe	122	Ed-Din	Sefere çıkıldığında bir grubun ilmi devam ettirmek için sefere çıkmaması gerektiği
110 Nasr	2	Dinillah	Allah'ın dininin artık insanlarca daima benimsenip kendilerine mal edecekleri müjdesi.

1.1.3. Dinin Çeşitlenen Anlamları

İslam ve şeriat kavramları en az 1400 yaşındadırlar. Bu kavramların İslam toplumlarında ortaya konan düşünce tarihinde izlerini sürmek ve anlamlarındaki değişimleri ve daralmaları takip etmek zor bir iştir.

İslam dünyasında ve ülkemizde çoğunlukla birbirlerinin yerine kullanılan ve kimi zamanda ön yargılarla anlamlar yüklenen bu önemli kavramların açıklanması gerekmektedir.

Kur'an-ı Kerimde anlam alanı en geniş olan kavram din kelimesidir. Vahyin başlangıcından sonuna kadar bu geniş kavramın oluşumu sürecinden yukarıda bahsedilmişti. Din kelimesinin içeriğinin oluşmasında diğer birçok kavram gibi İslam ve şeriat kavramı da dinin anlam alanının bir kısmını dile getirir ve bu kelimelerle dinin semantik anlamı tamamlanmış olur. Yalnız bu kelimelerin hiçbirisi din kelimesiyle bire bir örtüşmediği gibi aynı anlamları da taşımazlar. Vahyin tamamlanmasından sonra din, İslam, Şeriat gibi kavramlar üzerinde tartışmalar devam etmiş, kimi zaman bu kavramların birbirlerinin yerine kullanıldığı, kimi zamanda aralarında metodik bir ayırım yapıldığı görülmektedir.

Din kelimesinin değişme kabul etmeyen inanç ve amel hükümlerine, şeriat teriminin ise değişebilir din hükümlerine ve kurallarına tahsis edenler bu ayırmadan hareketle günümüze kadar gelen "Sabit din, dinamik şeriat" tartışmalarının da kaynağı gibidir.

Bu bölümde müesses hale gelen dinin, anlam sahasına giren İslam ve Şeriat kavramları ilk önce Kur'an bağlamında anlaşılmaya çalışılacak ve günümüzde de tartışılmaya devam edilen Sabit Din-Dinamik Şeriat kavramları deskriptif bir yöntemle irdelenmeye çalışılacaktır. Bu bir anlamda Din, İslam, Şeriat gibi kavramların İslam tarihindeki değişiminin de nabzını tutmaya yönelik bir çaba olacaktır.

Kur'an'da *es-le-me* fiili, dini bağlamda kişinin kendisini Allah'a, O'nun iradesine, otoritesine ve emirlerine kişinin kendisini teslim etmesini, yani

insandan Allah'a doğru yönelen bir tutum ve davranış ilişkisini ifade eder.⁴⁹ Temel anlamı sıhhat ve afiyet olan *es le me* fiili, görünen ve görünmeyen kötülüklerden ayıp ve kusurlardan uzak durmayı, emniyette olmayı, barış yapmayı, teslim olmayı içermektedir.⁵⁰ Bu kök Kur'an'da yukarıdaki lûgat anlamlarıyla çokça yer almaktadır. Hucurat suresi 14. ayetteki *es le me* fiili buna iyi bir örnek teşkil eder.

Anlam değişmesi bakımından en az değişim geçiren (cahiliyye öncesi topluma göre) İslam kelimesi içerik olarak oldukça özel ve farklı bir kavramsal yapı kazanmıştır. Özellikle mutlak (sabit, değişmeyen) din için Kur'an-ı Kerim'de bu kelimenin çok özel ve merkezi bir konumu vardır.

Kur'an'da *es-le-me* fiili birçok yerde "Yüzünü Allah'a teslim etme"⁵¹ şeklinde geçmektedir. Bunların dışında altı yerde daha bu fiili tutum ve davranış olarak dini bir bağlamda benzer şekilde kullanılmıştır. Yine fiil olarak *es le me* "gönülden inanmak, fiillerle bunu yerine getirmek ve Allah'ın bütün tasarruflarına boyun eğmek anlamı içerdiğini görmekteyiz. Dikkatimizi çeken dini tutumun özünü anlatmak bakımından "esleme vecchê lillah" "esleme li rabbil alemin" in iki ayrı formülasyon şeklinde kullanılmasıdır.⁵² Yine bu eyleme sahip birisine aynı kökün ismi faili olarak "Müslim" isminin verilmesidir.⁵³ Bu insanın benimsediği şeyin kendisi tarafından içselleştirilmesini dolayısıyla insanın iç ve dış dünyasının tutarlı ve uyumlu olduğunu dile getirmesidir. Bu içselleştirilmiş ve dış dünyaya yansıtılmış olan yaşam biçiminin özel adı olarak İslam, Kur'an tarafından seçilmiştir.⁵⁴

Kelime iki yerde isim olarak "İslamûküm", "İslamühüm"⁵⁵ altı yerde de harfi tarifile belirli olarak zikredilir.⁵⁶ İsim olarak kullanımı çok özel ve merkezi

⁴⁹ Bakara; 2/128 - 132, Âl-i İmran; 3/20, Enam; 6/103.

⁵⁰ Rağib el-İsfehani, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, Tah.: Muhammed Seyyid Geylani, Dar'ul-Marife, Beyrut (t.y), ss. 350-351.

⁵¹ Bakara; 2/212, Nisa; 4/125, Al-i İmran; 3/20, Lokman; 31/22

⁵² İsmail Çalışkan, A.e., s. 132.

⁵³ Hac; 22/78, Ahzab; 33/35.

⁵⁴ Al-i İmran; 3/19,85, Maide; 5/3, Enam; 6/125.

⁵⁵ Hucurat; 40/17, Tevbe; 9/74.

⁵⁶ Turan Koç, *Din Dili*, Rey Yay. Kayseri 1995, s. 25

bir önem kazanmış olan İslam kelimesi, mutlak dinin hem özel ismi hem de onu tamamlayan yönü olarak tasvir edilir.⁵⁷

“Allah katında din İslamdır. Kendilerine kitap verilenler, kıskançlıkları yüzünden kendilerine bu ilim geldikten sonra ayrılığa düştüler”⁵⁸ Yine “Kim din olarak İslam’dan başkasını ararsa bu ondan asla kabul edilmeyecektir.”⁵⁹ Sizin için din olarak İslam’ı seçtim”⁶⁰ ayetleri, din ile İslam arasında bir özdeşliğin olduğunu göstermekte ve bunun dine bir muhteva kazandırdığı görülmektedir. Bu özdeşlikle İslam, Hz. İbrahim ve O’nun soyundan gelenler, Hz. Musa’ya bağlı olanlar, Havariler, sahabe ve bugün Müslümanlar için bir ortak paydanın olduğuna da işaret etmektedir. İnsanları ‘müslim’, ‘müslimun’ kılan ortak unsur tutum davranış ve yükümlülükleridir. Bu aynı zamanda dinin evrensel; değişmez ve tarihüstü olduğunun da bir kanıtıdır. Fazlur Rahman İbn Teymiyye’nin bu ayetten (3/84) hareketle umumi İslam dediğini küçük “i” ile, Hz. Muhammed’le somutlaşan formu ise büyük “İ” ile yazılması gerektiğini düşünmüştür.⁶¹

Ayrıca Kur’an’da kullanılan İslam kelimesinin kişisel bir sözleşme mi, yoksa müesses (kurum) bir nizam mı olduğu konusunda bir tartışmanın da varlığına işaret etmek gerekir. İslam’ın ilişkili olduğu diğer kelimelerden çok az kullanıldığını, fakat hepsinden daha dinamik ve kişisel bir terim olduğunu belirten Smith; “İslam’ı bir sistem olarak değil, kesin bir eylemin nitelemesi olarak değerlendirir.”⁶² Muhammed Esed el-İslam şeklindeki altı kullanımı da⁶³ “Allah’a teslimiyet” olarak anlamıştır.⁶⁴

Kur’an’da Allah’a teslimiyet olarak ifadelendirilen el-İslam, müesses bir dinin özel ismi olarak anlaşılması hadis literatürü incelendiğininide açıkça

⁵⁷ Âl-i İmran; 3/84.

⁵⁸ Âl-i İmran; 3/19

⁵⁹ Âl-i İmran; 3/85

⁶⁰ Maide; 5/5

⁶¹ Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur’an* Çev. Alparslan Açıkgenç, Ankara Okulu Yay., Ank. 1987, s.30.

⁶² Al-i İmran; 3/19,85, Maide; 5/3, Enam; 6/125, Zümer; 39/22, Saf; 61/7

⁶³ Muhammed Esed, A.e, C.3, s. 1177.

⁶⁴ A.J. Wensick, *el-Mu’cemu’l-Müfrehes li Elfazi’l-Hadis’in-Nebevi*, Leiden, 1943, II/518-528.

görülebilecektir. Bugün ise İslam kelimesi üç farklı anlamda üç farklı şeye işaret edecek şekilde kullanıldığı söylenebilir.

1. İsim olarak el-İslam: Müslüman bireyin kendi kişisel teslimiyet ve sorumluluğu, şahsi ve canlı bir kişi olarak onun somut durumda kendini adama eylemi.

2. Kurumlaşmış bir sistem olarak İslam: Bütüncül İslami sistemin idealine ve pratik gerçekliğine delalet etmesi.

3. Dünyevi, tarihsel, sosyolojik bir kavram olarak İslam ise akla en uygun hali olarak kabul edilmiştir.⁶⁵

Din kavramının anlam sahasına giren ve onu tanımlayan diğer bir kelime ise “Şeriat”dır. Aynı zamanda şeriat düşüncesi, İslam’ın öngördüğü dini hayatı anlamlandırma da merkezi bir rol oynaya gelmiştir. W. Cantwell Smith’in işaret ettiği gibi son zamanlarda, Batı’daki din araştırmalarında şeriat’ı temel unsur olarak kabul etme ve Müslümanların imanını ve dini hayatını anlama peşinde olanların önce şeriat’ın üzerinde görüş bildirmeleri adet haline gelmiştir.⁶⁶ Çünkü şeriat, toplumsal hayatın her alanına ve islami literatürün her dalına nüfuz etmiş ve gerçek İslami ruhun özünü, İslam dünyasının açılımını ve kökündeki çekirdeği ancak onunla anlamak mümkün olduğu belirtilmiştir.⁶⁷

İslam inancının ve geleneğinin anlaşılmasında olduğu kadar modern dönem dini hayatın anlaşılması da şeriat kavramının ne anlam ifade ettiği tespit edilmeden anlaşılabilir.

Kur’an’da Şere’a kökü yalnızca beş kere geçmektedir. İsrailoğullarına “sebt günü” balıkların gelmesini nitelemek için sıfat formunda şurrean hal olarak⁶⁸ bir keresinde masdar formunda şir’aten meful olarak⁶⁹ ve yine yalnızca

⁶⁵ İlhami Güler, *Sabit Din, Dinamik Şeriat*, Ankara Okulu Yay. Ank., 1999, s. 21.

⁶⁶ W.C. Smith, “Bazı Kelamcıların Şeriat Kavramı Etrafındaki Tartışmaları”, Çev. Şaban Ali Düzgün, *İslamiyat*, C.1, S.4, Ekim-Aralık 1998, s. 88.

⁶⁷ a.g.m., s. 87

⁶⁸ Araf; 7/163.

⁶⁹ Maide; 7/148

bir kez şimdiki şekliyle şeriat geçmektedir.⁷⁰ Bunların dışında, iki kez de fiil olarak yer almakta ve her iki durumda da gizli ve meçhul durumdaki dinin açığa çıkarılması anlamına gelmektedir.⁷¹ Şere'a kökünün temel kullanımı "hayvanlar için suya giden yolu açma" anlamına geldiği için hayvanların suya indikleri yere de bu nedenle eş-şeriat, eş-şir'a ve el-maşra'a denir.

Kur'an'da şeriat ve şir'at, din kelimesiyle yorumlanmasına karşın hem kapsamının dar hem de nekra olarak kullanılışı, kapsamlı ve sürekli marife olarak Kur'an'da yer alan din kelimesinin yerini tuttuğuna söylemeye engel olmaktadır.⁷² Kur'an'da geçtiği şekliyle şeriat kavramını incelediğimizde ilahi dinin kaynağını ve insanı o kaynağa bağlayan yolu anlattığı görülmektedir. Yine şeriat kavramı soyut ve kuramsal konulardan daha çok insanın davranışı ile alakalı dini hayatı düzenleyici olduğu söylenebilir. Fazlur Rahman bu kelimeyle ilgili olarak "Kur'an'da Şeriat kelimesinin semantik yapısının örnek bir uygulamaya dönüşerek kesintisiz akan suyun kaynağına giden yol" anlamını kazandığını söylemektedir.⁷³

Şeriat kavramının Kur'an'daki bu kullanımı sonraki zamanlarda tartışmalara neden olmuş kimi Batılı araştırmacılar Şeriat anlayışının en azından ilk yüzyıllarda, hukuktan daha ziyade şahsa indirgenmiş ve ahlaki yönü ağır basan bir anlayışın olduğu kanısına varmışlardır.⁷⁴ Şayet şeriat teriminin kavranması İslam'ın bütünsel olarak anlaşılmasında, dini hayatın nasıl biçimlendirildiğinin bilinmesinde önemli bir rol oynamaktaysa, o halde Şeriat'ın rolünün, İslami bir dünya görüşünün kurma sorumluluğunu üzerine alanlar için ne anlama geldiği açıklanmalıdır.

İlk dönem kelimcilerinin şeriattan ne anladıkları ile ilgili yaptığı araştırma da W.C. Smith, ilk dönem kelim alanının şeriatı, bugünkü anlamda bir

⁷⁰ Casiye; 45/18

⁷¹ Sura; 42/13, 21

⁷² Joseph Schacht, "Şeriat" *İA, MEB*, C.11, İst. 1970, s.429.

⁷³ İsmail Çalışkan, *Kur'an'da Din Kavramı*, s. 94.

⁷⁴ Fazlur Rahman, *İslam*, Çev. M. Dağ – M. Aydın, Ankara Okulu Yay., Ank. 1995, s.141

sorunsal olarak görmediklerini belirtir.⁷⁵ Araştırmasında vardığı sonuca göre ilk dönem kelimeleri bu kavramı hiçbir şekilde kullanamamışlardır. Sonraki dönemlerde ise bunu rastgele kullanmışlar ya da şere'a kökünden türeyen başka formlarda ifade ettiklerini belirtmiştir.⁷⁶ Çağdaş yazarlar Şeriat kavramını hukuki olarak kullandıkları halde, bütün bu dönemlerde ise Allah, kitap, nebi, sünnet, akıl bid'at gibi temel kavramlar ön planda olup şeriat kelimesi nedense hemen hemen hiç kullanılmamıştır. W.C. Smith'in tesbitine göre üçüncü yüzyıla kadar hiçbir şekilde kullanılmayan şeriat kelimesi H.3. asırdan sonra şu şekillerde kullanılmıştır.⁷⁷

Tablo 1: H.3. Asra Kadar Şeriat Kavramının Kullanılışı

Öl. Tarihi	Müellif	Şeriat		Şer ve şer'i	Şir'a
		İslam Şeriatı	Diğerleri		
H. 324	el-Eş'ari	3	3	2	-
H. 381	İbn Babaveyh	1	-	-	-
H. 387	İbn Batta	2	-	-	-
H. 403	Bakıllani	4	14	6	-
H. 429	Bağdadi	3	1	12	-
H. 478	Cuveyni	1	4	79	-
H. 505	Gazali	1	1	12	-
H. 537	Nesefi	1	-	-	-
H. 548	Şehristani	1	4	14	2
H. 626	İbn el-Hanzele	-	-	1	-
H. 791	Taftazani	1	4	2	-
Taftazani	Şarihleri	3	6	9	-

Bu tablodan ilk dönem İslam bilginlerinin ya Şeriat'la dini reddeden insanlara işaret ettiği ya da diğer dinlerin Şeriat'la neshedildiği açıklanmak

⁷⁵ W.C. Smith, a.g.m.,s. 88.

⁷⁶ a.g.m., s.88.

⁷⁷ a.g.m., s.90.

istenmiştir. İlk dönem İslam alimlerinin şeriat kelimesini hemen hemen hiç kullanmamaları, bunun yerine Allah-kitap nebi-sünnet-bid'at gibi kelimelerin tartışmaların da ön planda olduğuyla ilgili bu tespit Muhammed Abid Cabiri tarafından eksik görülmüştür. Bilindiği üzere İslam tarihi H. I asırdan itibaren bir çok aşırı akıma tanıklık etmiştir. İslam tarihinde oluşan bu aşırı akımlar incelendiğinde, bu hareketlerin istisnasız, doğrudan veya dolaylı olarak siyasetle ilişkili olduğu görülecektir. Bu siyasetin din adına gerçekleştirildiğini ve meşruiyetini ondan aldığı, siyasi mücadelelerin dini kısve altında işlediğini göstermektedir. İslam tarihinde Haricilik Batınilik ve Gulat-ı Şia gibi bilinen akımlarını günümüzdeki İslamcı akımlarla ayırt edici yönü ile ilk dönem tartışmaların “inanç” düzleminde, çağdaş akımların tartışmalarının ise dinin şeriat yani sosyal – hukuksal boyutu ile ilgili oluşudur.⁷⁸ Bu, Smith'in görüşüne eleştirel bir yaklaşım olduğu gibi aynı zamanda yukarıdaki tespitinde eksik olduğuna bir vurgusudur.

Farklı boyutlarıyla birçok ilk dönem fikir akımı ne şeriatın tatbiki problemini ileri sürmüş, ne de söylemlerine şeriatla ilgili bir sembol almışlardır. Bundan çıkan sonuç İslam'da ilk dönem hareketlerin söyleminde siyaset dinin şeriat boyutunda değil, inanç boyutunda aktif rol oynamıştır.⁷⁹ İnanç boyutuyla ilgili tartışmaların merkezinde de siyaset olduğu görülmektedir.

Bu değişimin neden meydana geldiğini, niçin Müslümanların eskiden dinin inanç boyutunda siyaset yapıp, şeriat konusunda siyasi anlamda ihtilafa düşmemişken bugün din etrafındaki tartışmalar dinin itikadi konularından uzaklaşmıştır. Cabiri bu soruların cevabını dinin bizzat kendisinden değil, tarihe ve iktidar kavgalarına dikkatimizi çekmiş olmaktadır. İslam'ın akide düzleminde devam eden tartışmalar iki aşamadan geçmiştir. İlk aşamada merkezi konu esasta

---

⁷⁸ a.g.m., s.95.

⁷⁹ Muhammed Abid Cabiri, “Çağdaş Dünyada Şeriat'ın Tatbiki Problemi”, Çev. Abdullah Şahin, *İslamiyat*, C.1, Ekim-Aralık 1998 s.29.

bir iç mesele olan imamet problemi ön planda iken ikinci aşamada ise problem İslam düşüncesinin temel yapısının oluşması ile ilgilidir.⁸⁰

İslam'ın ilk kez farklı dinler ve kültürler ile karşılaşması, bölgelerdeki değişik inançlarla, İslam'ın inanç boyutunun doğal olarak çatışmasını ve fikri ihtilafı beraberinde getirecekti. Modern selefi akımlarda da buna benzer bir süreci gözlemleyebiliriz. Modern selefi akım çıkış itibariyle, İslam toplumunda ortaya çıkan (örneğin türbe ziyareti gibi) bidatle mücadele etmek amacındadır. Bunu birinci aşama olarak gören Cabiri ikinci aşama olarak da İslam toplumu ile Modern Batı Avrupa medeniyetinin ortaya koyduğu ekonomik, sosyal, siyasal kurumlarla arasındaki çatışma olarak belirler.

Sonuç olarak “hakimiyetin Allah'a ait olduğu, aslında kainatın bir olan Allah'ın mülkü olduğu ve bu yüzden hukukun bir tek kaynağı bulunduğu” yönündeki Sünni yorumu 19. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bu İslam'ın bu yüzyıla kadar denetim işlevini kesintisiz devam ettirdiğini gösterir niteliktedir. Yine dışardan ve içeriden gelen yıkıcı saldırılara karşı kaynaklara sadık kalınarak İslam korunmuştur yine bu da İslam aleminin 19. yüzyıldan sonra Batı'dan gelen sürekli ve kesintisiz saldırıya kadar kanun yapan, koyduğu kanunun Şeriat'a uygun olduğundan emin olmak için her zaman kendini, dini otoritenin fikrini almaya zorunlu hissedildiğini gösterir. Ne var ki, Osmanlı tarihinde özellikle Fatih'ten sonra, yönetimle ilgili düzenlemelerde şeriatın, çeşitli kamu kurumlarını açıklamakta yeterli olmadığı yönünde bir fikrin oluşmaya başladığını gösterir niteliktedir.⁸¹ Fıkıhın istihsan ilkesiyle de olsa “para vakıflarıyla ilgili Osmanlı Şeyhül İslamı, Ebussuud'un fetvası buna örnek teşkil eder.

İster Osmanlı İmparatorluğunda olsun, isterse daha önceki Müslüman devletlerde olsun kamu hayatına ilişkin yeni durumlarda bağımsız bir kanun koyma faaliyeti bir zaruret olarak, yine İslami kurallarla, istislah ve istihsan kuralına göre meşrulaşıyordu. Şeriat'ın uygulanması bir Ulu'lemin yani siyasi otoritenin varlığını gerektirdiği için ulema siyasi gücün sağlamaştırılması

⁸⁰ a.g.m., s.30-31.

⁸¹ Halil İnalcık, “Şeriat ve Kanun, Din ve Devlet”, *İslamiyat*, C.1, S.4, Ekim-Aralık 1998, s.136.

doğrultusunda gerekli olan kuralları İslam devletinin zaruri bir şartı olarak kabul edilmesini gerektirmiştir.⁸² Bu da gösteriyor ki İslam devletlerinde din işlevsel bir araç olarak kullanılmış 19. yüzyıldan sonra Batı'nın baskısı iyiden iyiye hissedildiğinde dinin işlevsel olan yönüne tekrar tekrar başvurma zarureti duyulmuştur.

1.1.4. Tarihsel Süreçte Din Anlayışları

Dinin ne olduğu, nasıl anlaşılacağı, nasıl açıklanacağı ne şekilde yorumlanacağı, nasıl anlamlandırılacağı ve ne şekilde yaşanacağı konusunda tarih boyunca birçok görüş ortaya çıkmış⁸³ siyasi, itikadi, fihhi, ahlaki ve felsefi birçok söylem gelişmiştir.⁸⁴

Tarihsel süreçte ortaya çıkan din anlayışlarındaki farklılıkları anlayabilmek için en azından insanın psikolojik yönünün, Sosyo-politik ve kültürel yapıdan etkilenmesini, dini metinleri algılama tarzlarını araştırmak gerekir. Bu araştırmalar, her insanın, ilgi, alaka, hal, tutum ve davranış, huy, mizaç, zeka ve akıl konusunda diğer insanlardan farklı olduğunu ve insanların tabiatındaki bu farklılıkların, dini grupların ve mezheplerin dini hayat ve dini anlayışlarında görülen farklılığı anlamamıza yardımcı olabileceği gibi insanların sosyal ve pratik hayatta karşılaştıkları dini problemlere bu farklılıklara göre çözüm ürettikleri ve buna uygun yönelimler içine girdiklerini gösterecektir.⁸⁵

İnsanın psikolojik yapısı yanında tarihsel süreçte ortaya çıkan din anlayışlarındaki farklılıkların anlaşılabilmesi için sosyolojik açıdan evrensellik iddiasında bulunan ve bünyesinde farklı kültürlerin olduğu dinlerde peygamberlerin ölümünden sonra, farklı mezheplerin ve farklı din anlayışlarının ortaya çıkmasının genel bir temayül ve tarihi bir vakıa olması gerekir.⁸⁶ Böyle bir kabul ediş dünya tarihinde etkili olmuş güçlü kültür ve medeniyetlerin devletleri

⁸² a.g.m., s. 142

⁸³ Bkz. Süleyman Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, 3.bs., Dergah Yay., İst. 1994, ss. 17-22.

⁸⁴ Sönmez Kutlu, "İslam Düşüncesinde Tarihsel Din Söylemleri Olgusu", *İslamiyat*, Ekim, Aralık 2001, C.4, S.4, s.15.

⁸⁵ İlhan Kutluer, "İnsan" *TDV İslam Ans. C.22*, İst. 2000, s.322.

⁸⁶ Ünver Günay, A.e, s.179.

yıkılsa bile dini inanış ve kültürel reflekslerinin ölmeyeceğini ve yeni dine karşı muhalefet işlemleri göreceğini ya da o din içinde canlılığını farklı şekillerde de olsa koruyacağını öğretir. Bütün dinler için bunu söylememiz mümkün olsa bile burada özellikle İslam dini araştırma konumuz olduğu için İslam öncesi kültür ve medeniyet havzalarının İslam'ın doğusundan itibaren yukarıda söylenen muhalefet ve başka biçimler de olsa yeni din içinde formlaşma özelliklerini koruduklarını görmekteyiz.

İslam dininin ilk ortaya çıktığı ve yayıldığı coğrafya da Arap, Roma, Sasani ve Mısır kültürünün oldukça güçlü bir şekilde yaşadığını biliyoruz.⁸⁷ İslam, kitabî kültürü ve devlet geleneği olmayan bir toplumu medeni bir topluma dönüştürmekle işe başlamıştır.⁸⁸ Ancak eski kültürel-sosyal durum, siyasal yapı ve dini inanışların Kur'an'ı anlamada ve yorumlamada, farklı görüşlerin benimsenmesinde ve bireyler üzerinde etkili olmasında gücünü nispeten devam ettirdi.⁸⁹

Din anlayışlarındaki farklılığın diğer bir sebebi de dini metinlerin yapısıdır. Aynı ontolojik düzeye sahip olmayan iki taraf arasında yani Allah'la peygamber arasında gerçekleşen vahiy⁹⁰ sosyal hayatta yaşanan gerçekleri esas alarak inen ve elçinin içinden çıktığı toplumun dilinin bütün edebi niteliklerini en ince ayrıntısına kadar kullanmıştır. Söylemek gerekir ki, vahiy yoluyla iletişim peygamberlere mahsus olup diğer insanların onun mahiyeti hakkında bilgileri oldukça sınırlıdır.⁹¹ Kur'an'ın ilk dönem muhatapları vahyin indiriliş sürecinde bunu anlamaya çalışıyor, anlayamadıklarını ise peygamberlere soruyorlardı. Yine de belirtmek gerekir ki, Kur'an'ın bazı ayetlerinin delaleti açık ve net (muhkem) olması anlamayı kolaylaştırırken, peygambere ilk inananların anlayış, zeka kültür

⁸⁷ Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, C.1.Çev. Salih Tuğ, Bogaziçi Yay., İst. 1980, ss.79-105.

⁸⁸ Sönmez Kutlu, a.g.m., s.17.

⁸⁹ Nasr Hamid Ebu Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, Çev. Mehmet Emin Maşalı, Kitabiyat Yay., Ank. 2001, s.56.

⁹⁰ Vahyin nasıl gerçekleştiği ile ilgili olarak bkz. Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, ss. 177-206.

⁹¹ A.e., s. 207.

ve yetenekleri ve bilgileri aynı olmadığından özellikle anlam benzerliği veya kapalılığı (müteşabih) yüzünden zor veya hiç anlaşılamiyordu.

Kur'an'ın indiği dönemden uzaklaştıkça konunun biraz daha çetrefilleştiğini, metnin anlaşılmasında, Allah'ın muradının tespitinde doğal olarak farklı metotlar ve anlayışların ortaya çıktığını ve bu farklı anlayışların da sonucu etkilediğini görmekteyiz. Bununla beraber altı çizilmesi gereken, Kur'an'ın kendi metninden kaynaklanan, bazı anlama problemleri, mezheplerin ve fırkaların bununla beraber oluşan din söylemlerinin doğrudan sebebi değildir. Siyasi gelişmelerin etkisi de bu süreçte unutulmaması gerekir.⁹²

Bu bölümde tarihsel süreçte ortaya çıkan din anlayışlarını, yukarıda belirtilen insanın psikolojik, sosyolojik ve kültürel ve dini metinlerin yorumlama da etkileri ve bu etkiler sonucunda ortaya çıkan din söylemlerini alt başlıklar altında inceleyeceğiz.

Tepkici-Kabileci Din Anlayışı

İslam öncesi arap toplumuna bir göz attığımızda göçebe kabilelerden oluştuğunu görürüz. Teşkilatlı bir siyasi otorite ve devlet geleneğine, yasama ve yürütme organlarına sahip olmayıp; kabilenin seyyidleri, reisleri ve şeyhleri tarafından yönetilen bir kabileler topluluğu ile karşılaşırız. Kabileler arasında sürekli savaş ve kan davalarını hüküm sürmesi ve oldukça zor hayat şartları altında yaşamak zorunda kalmaları, bu insanları sert tabiatlı, haşin, savaşçı ve oldukça şiddet yanlısı yapmıştır.⁹³

Arap-bedevi kabileleri, yoksul bir hayat yaşıyor ve hayatlarını çapulculuk, avcılık ve ticaret kervanlarını yağmalamakla idame ettiriyorlardı. Kabilenin şeref ve asaleti (asabiyet) her şeyin üstünde olup kabilenin çıkarı her şeyin üstünde tutuluyordu.⁹⁴Kur'ân insanlardaki karşı çıkma, protesto etme, şiddet, kızgınlık, gazap ve kavgacılık duygusu, asabiyet ve kabilecilik ruhunu

⁹² Farklılaşmanın kaynağı için bkz. Ethem Ruhi Fırlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Selçuk Yay., İst. 1980, s.21

⁹³ Taha Akyol, *Hariciler ve Hizbullah*, 3.bs., Doğan Kit., İst. 2000, s.37

⁹⁴ Adnan Demircan, *Harici'lerin Siyasi Faaliyetleri*, Beyan Yay., İst. 1996, s.245

tasvir etmiş⁹⁵ ve bunları daha iyisiyle değiştirmek için insanın bu yönlerine dikkat çekmiştir.

Bununla beraber bedevi hayatın etkileri tamamen silinmemiş olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Osman'ın öldürülmesiyle ortaya çıkan Emevi-Haşimi çekişmesi sadece bir çekişme olarak kalmamış, kabileler arası rekabetle birlikte asabiyet duygusunun yeniden alevlenmesine de sebep olmuştur.

Sırf tarihsel bir olay gibi gözükken bu kabile çatışmaları aslında itaate ve medeniyetin kanun ve kurallarına, kurumlarına ayak uyduramama güçlüğü olarak da değerlendirilebilir. Hakem Olayı'yla da pekişen kabileci asabiyet ve tepkisel tavır bilindiği gibi İslam tarihinde adına Haricilik denen grubun ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁹⁶

Hariciliğin itaat, günah işleyenleri tekfir, zulmeden otoriteye karşı isyan olarak formüle ettikleri din anlayışı imanlarındaki taassuba ve kendileri gibi inanmayanları küfürle suçlamaya götürmüştür. Yakın zamanlarda ortaya çıkan Vehhabilik, Tekfir ve Hicret Cemaati, gibi gruplarında bu hareketlerin kullandıkları kavramlarla benzeştiği görülmektedir.⁹⁷

Tepkici-Kabileci Din Anlayışında Anahtar Kavramlar

Asabiyet, kabilecilik, siyasi otoriteye isyan-Tekfir-Huruç Teberri, Tevelli, Kebire, İman, Dar'ul-İslam ve Dar'ul-Harf, İsti'raz, Ka'de⁹⁸

Belirtiler

Medeni hayata uyumsuzluk, katı, sert ve şiddet yanlışı dünya görüşü, sistematik düşünceden yoksunluk, katı ve mutassıp bir dindarlık, nassları zahiri ve literal okuma dışlayıcılık, Tekfir etme, farklı anlayış ve görüşlere

⁹⁵ Hucurat; 49/17

⁹⁶ W. Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, 2.bs., Çev. Ethem Ruhi Fıçlalı, Birleşik Yay., İst., 1998, ss. 30-31

⁹⁷ Sönmez Kutlu, A.e. s. 21

⁹⁸ Muhammed Abid Cabiri, *İslam'da Siyasal Akıl*, Çev. Vecdi Akyüz, Kitabevi Yay., İst. 1997, ss. 470-596

tahammülsüzlük, siyasi otoriteyi tanımama, sürekli bölünme, mutlak doğruluk iddiası⁹⁹

“Din Akıl, Rey ve Burhan ile Anlaşılır”: Akılcı-Hadari Din Anlayışı

İnsan akıl sahibi, düşünen, anlayan, sorgulayan ve olaylar arasındaki sebep-sonuç ilişkilerini araştıran bir varlıktır.¹⁰⁰

İslam, insandaki bu özellikleri ön plana çıkararak, çoğunluğu kapalı bir hayat yaşayan Arap kabilelerini bir araya getirmeye çalışmış, Medine’de bir devlet çatısı altında birleştirip medeni (hadari) bir toplum kurmayı hedeflemiştir. İslam tarihinde bedevi yaşantının dışında böyle bir damarın varlığı hep olagelmıştır. Farklı tezahürler olmakla beraber tipik temsilcileri arasında Mürcie, Rey taraftarları, Mutezile’den etkilendiği ölçüde Eş’arilik buna örnek gösterilebilir.¹⁰¹

Emevilerin ve Haşimilerin etnik ve siyasi çekişmelerine karşı Müslümanların eşitliği üzerinde duran bu anlayış, siyasi ve etnik ayrımcılığa son vermeyi amaçlıyordu. Harici tekfir anlayışı ve dışlama eylemlerine, yaşanan siyasi gerilimlere ve Emevilerin Arap-Mevali ayırımına karşı daha güçlü ve hoşgörülü, etnik ayrımcılığı reddeden bir tavır düşüncelerine yön vermektedir.¹⁰²

Harici tekfir zihniyetinin eyleme dönüşme aşaması olan, büyük günah işleyenlerin kanlarını helal sayan bu tehlikeli süreç, akılcı-hadari söylemin varlığıyla büyük ölçüde teolojik bir zemin olmaktan çıkarılabilmektedir. Mürcie’nin Müslümanların yaşadığı her yeri, “iman yurdu” olarak değerlendirmesi, helali haram saymadan büyük günah işleyenleri tekfir edilmesinin mümkün olamayacağı yönündeki düşünceleri¹⁰³ Harici zihniyeti dengeleme siyaseti olarak değerlendirilebilir.

⁹⁹ Taha Akyol, A.e., s. 67 vd.

¹⁰⁰ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışları, Psikolojinin Temel Kavramları*, 10. bs. Remzi Kit., İst. 2000, s. 204

¹⁰¹ Sönmez Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, TDV Yay., Ank. 2000, s.40

¹⁰² Sönmez Kutlu, *İslam Düşüncesinde Tarihsel Din Söylemleri Olgusu*, s. 21

¹⁰³ İmamı Azam Ebu Hanife, *el-Fıkhu'l-Ekber ve İzahı*, 2.bs, Çev. ve Açık.: Sabit Ünal, DİB Yay., Ank, 1991, s. 61

İslam tarihinde Mutezile ve Rey taraftarlarına tarih boyunca, sapkın oldukları yönündeki güçlü muhalefet, sonraki zamanlarda etkilerini yitirmelerine neden olmuş ve kendilerine has bir epistemolojinde okullaşamadan yitip gitmesi sonucunu doğurmuştur. Her ne kadar akılcı-hadari söyleminin kendilerine has bir epistemolojilerinin oluşmamış olması, İslam düşünce tarihinde bir talihsizliği olarak değerlendirilse de, Hanefilik ve Maturidilikle kısmen de olsa bu damarın devam ettiği düşünülmüştür.

Akılcı-Hadari Din Anlayışının Anahtar Kavramları

Akıl, Te'vil, Delil, Burhan, Nazar, Rey, Tefekkür, Teemmül, İstinbat, Yakini Bilgi, Kıyas¹⁰⁴

Akılcı-Hadari Din Anlayışında Belirtiler

Çoğulcu Din anlayışı, Sistematik Düşünce, Rey taraftarlığı, Bireysel Sorumluluk ve dindarlık, Akla dayalı din ve dünya görüşü, Müslümanların eşitliği, yorumlamalara ve farklı anlayışlara tahammül¹⁰⁵

Gelenekçi-Muhafazakar Din Anlayışı

Düzen ve istikrardan yana olan insan, tabiattaki, istikrarsızlığa ve kaosa karşıdır. ¹⁰⁶ Çünkü insan alışık olduğu hayatın devam etmesini ve değişmesini (değişim olumlu da olsa) çoğu kez istemez.

Zaman zaman insanlık tarihinde köklü ve ani soysal siyasi ve dini değişmeler yukarıda söylenen bireysel muhafazakarlık ve gelenekçiliği toplumsallaştırabilir. Dini gelenekten sapma söylemi, geçmişin kutsallaştırılmasını meşrulaştırırken siyasi, hukuki, sosyal, ahlaki ve dini alanlarda tekrar geriye dönme fikrini de canlı tutar.

İslam tarihinde Abbasi devletinin kurulması dini, siyasi ve sosyal alanlarda köklü değişmelerin hızla yaşandığı bir tarih kesiti olarak toplumsal

¹⁰⁴ W. Montgomery Watt, A.e., ss. 223,378

¹⁰⁵ W. Montgomery Watt, A.e., s. 259

¹⁰⁶ Clifford T. Morgan, Psikolojiye Giriş, 14.bs, Yay. Sor.: Sıral Karakaş, Hacettepe Üni. Psikoloji Böl. Yay., Ank. 2000, ss. 316-317

yapıda bir tedirginliği de beraberinde getirmiştir. Zaman zaman Kıyas ve İctihad'ın Kitap ve Sünnet içinde kalınarak uygulanmaması, farklı din ve kültürlerle karşılaşınca yeni bir takım problemlerin (bidat) zuhur etmesi, farklılaşan toplum ve bunun sonucu oluşan fikirsel çatışma ortamı, İslam dininin yumuşak karnı olarak görülen hadis ve buna muhalefet rüzgarı zamanla Ehl-i Sünnet cephesinin oluşmasında etkili olmuştur.¹⁰⁷

Gelenekçi-Muhafazakar Din Anlayışında Anahtar Kavramlar

Gelenekçi muhafazakar söyleme göre din, ilk Müslümanların ve nesillerin anlayış ve yaşantılarından ibarettir. Sünnet, asar, hadis, Asr-ı Saadet, cahiliye, Ehl-i Sünnet gibi terimler temel kavramlarını oluşturur.

Gelenekçi-Muhafazakar Din Anlayışının Belirtileri

Tarih boyunca bu söylemin belirtileri, Asr-ı saadetin yüceltilmesi, ilk üç Müslüman neslin kutsallaştırılması, eser merkezli din ve dünya görüşü, kelim ve felsefe karşıtlığı zahiri ve literal okumalara karşı olmasıdır.

Keşifci-İnzivacı Din Anlayışı

İnsanın nasıl düşünen, anlayan ve sorgulayan yönleri varsa seven, korkan, endişe eden, umut eden arzuları ve tutkuları olan özellikleri de vardır.¹⁰⁸ Tıpkı akıl gibi sezgi de, insanın dini hayatını şekillendirmede önemli bir rol oynar.

Bu yüzden bazı insanlar, dini hayatında ve gerçeği elde etme de, akıldan çok, deruni tecrübeye bağlanır.¹⁰⁹ Özellikle sosyal ve siyasi bunalımlar ve köklü değişmeler sırasında geleneksel yapılar değiştiğinden, fertlerin güven duyguları azalır ve kendini sorgulama ve mürakebe süreci başlar. Bu bunalım ve

¹⁰⁷ Hayrettin Yücesoy, "İslam'ın İlk Dönemlerinde Siyasi Kelam Okullarının Gelişimi", *Bilgi ve Hikmet*, Yaz-1994/7, s.107

¹⁰⁸ Kemal Sayar, *Sufi Psikolojisi*, 3.b.s., İnsan Yay., İst. 2003, s.21

¹⁰⁹ Muhammed Abid Cabiri, A.e, s.338

bozulmaların kaynağını insan kendinden kaynaklandığını düşünebilir. Buna göre o, nefsinin hırs ve duygularına esir düşmüş ve kötü duyguların esiri olmuştur.¹¹⁰

Tarih, münferit inzivaya çekilme ve nefsi arındırma konusunda özel çabalar içinde olan insanların varlığına tanıklık etmiştir. İnsan tabiatındaki bu psikolojik eğilim zamanla toplumlarda, zümreleşme ve tasavvufi toplulukların oluşmasına neden olmuştur. Cabiri ister ferdi, yalnızlık, isterse bir zümre halindeki sezgisel ve deruni yönelimleri “kurtuluş” meyillerinden, dini ve ahlaki alandaki yozlaşmadan akılcı ve tekelci eğilimlerden, sosyal ve ekonomik adaletsizlerden, çarpık kentleşmeye kadar birçok alandaki pasif tepkiyi anlatan anahtar bir kavramdır aynı zamanda.¹¹¹

İslam düşüncesinde sezgici/keşifci din söyleminin temsilcileri zahidler, sufiler, tarikatlar, kısmen Batıniler ve İshraki filozoflardır.¹¹²

Keşifci-İnzivacı Din Anlayışının Anahtar Kavramları

Onlara göre dini evliya ve ebrarın yol göstericiliğinde keşf ve ilhamla anlaşılabilir bir sistemdir. Zühal, takva, velayet, tevessül, marifet, fena, beka, şeriat, tarikat, kutub zahır, Batın, keramet gibi kavramlardan hareket ederler.

Keşifci-İnzivacı Din Anlayışında Belirtiler

Yukarıdaki kavramlardan hareket eden bu dini söylem, veli ve sufilerin yüceltilmesi, sufî önderlere ve şeyhlere mutlak teslimiyet, varlıkların tek kaynaktan olduğunu kabul, ilham merkezli din ve dünya görüşü, öznel ve kontrol dışı bilgi, kurtuluşa ermişlik iddiası, Batını yorum, işlevsel kelam ve felsefe anlayışı gibi belirtileri vardır.

Açıklamaya çalıştığımız din anlayışları, ve dini tipolojiler temelde insan tabiatındaki tipolojilerle yakından alakalıdır. Aynı kültürel ortamda yetişen iki kişi arasında hayatı anlama ve anlamlandırma arasındaki ilişki birbirine tamamen zıt algılama biçimleri, yemek yemekten giysi tercihlerine kadar hayatın her

¹¹⁰ A.e, ss. 329-352

¹¹¹ Sönmez Kutlu, *İslam Düşüncesinde Tarihsel Din Söylemleri Olgusu*, s. 25

¹¹² Philip K. Hitti, A.e, C. 2, ss. 665, 667, 670

yönüne etki etmektedir. İnsanlar arasında bu farklı algılama biçimleri psikolojik, tarihsel bir vakıa olduğu gibi aynı zamanda toplumsalın doğasında olan sosyolojik bir zorunluluktur.

Son tahlilde farklılıkların mutlaklık iddiası içinde olmadığı, İslam'ın tek ve değişmez temsilcisi, başkalarını "ötekileştirme"diği sürece bir zenginlik unsuru olarak kabul edilmelidir.

1.1.5. Sosyal Bilimlerde Din Anlayışları

İnsanlık tarihini temelden değiştiren en önemli olay kuşkusuz sanayi devrimidir. Modern toplumların oluşmasında etkili olan bu devrimle birlikte sekülerleşme dünyayı derinden dönüştürmüştür.

Sekülerleşme sadece modern toplumların geleneksel üretim tarzlarının değişmesi olarak değil, aynı zamanda kültür modernleşmesinin yükselişini de ifade eder. Bu süreç Batı'da geleneksel inançların gerilemesiyle birlikte modern bilimi ön plana çıkarmış, yaşam dünyalarının çoğalmasıyla beraber dinsel sembollerin tekeli kırılmış, ailenin önemi kaybolmuş, kentleşmenin bireyi ve anomik dünyası dini kurumlara ihtiyacı azaltmıştır.¹¹³ Sekülerleşmenin bu güçlü etkisi kaynağını 19. yüzyıl pozitivisminden almıştır. Ona göre bilimsel düşüncenin toplumda yayılması tabi olarak dini ortadan kaldıracığı düşünülmüştür.

19. yüzyıl pozitivismine göre yanlış bireysel inançları yansıtan bir olgu olarak din önceki ilkel toplumlarla beraber anılabilir. Ancak ilkel toplumlarla beraber anılan din, aslında temel bir soruna işaret etmektedir. Bu sorun, sosyal bilimlerinde A. Comte'un meşhur üç hal yasasından bu yana gündemdedir.¹¹⁴

Din kelimesi zihinlerde neler uyandırmalıdır, insanlar bu kelime ile karşı tarafa neyi aktarmak istemektedirler gibi sorular bir tanım sorununa işaret ediyor. Bu tanım işi özellikle din mevzu bahis edildiğinde sosyal bilimlerin başını ağrıtan en önemli mesele olmaktadır. Her ne kadar sosyoloji dinin tanımından kendisini

¹¹³ Durmuş Hocaoglu, *Laisizmden Milli Sekülerizme*, Selçuk Yay., İst. 1995, s. 118

¹¹⁴ Doğan Ergun, *Sosyoloji El Kitabı*, 3.bs., Gerçek Yay., İst. 1990, s. 23

uzak tutmaya çalışsa da yapılan çalışmalarda dinin tanımı sözkonusu olduğunda literatürün çok geniş bir malzeme vereceği kuşkusuzdur.¹¹⁵ Tanımlarda dinin ne olduğu şeklindeki yaklaşımlardan ne yaptığı şeklindeki fonksiyonel tanıma doğru evrilmiş işin içine daha teferruatlı bir yaklaşım olan sembolik din tanımı girmiştir.¹¹⁶ Üstelik yapılan tanımların içeriği yanında tanıma dayanan zemininde önemi vurgulanmıştır.

Dinler tarihinin verdiği ilhamla tanım geliştirilebileceği gibi felsefi spekülasyona göre de tanım yapılabilir. Buraya kadar söylenenlerden çıkaracağımız sonuç din konusunda araştırmacıların tanım konusunda zorlandıkları, bir çok engelle karşılaştıklarıdır. Altının çizilmesi gereken diğer bir hususta dinin tanıma sıkıştırılmayacak kadar zengin ve karmaşık bir olgu olduğudur. Bunun için dinin tanımının yapılıp yapılmamasının gerekli olup olmadığı ile ilgili tartışmanın da varlığına işaret etmek gerekiyor. Bununla beraber Vergote'nin işaret ettiği gibi "Gerçekte var olan dinin daima hususi bir kimliği vardır. Tarif, yapılan inceleme için bir anafikirdir."¹¹⁷

Böylece tanım yapılan inceleme için bir zorunluluk olması yanında, herhangi bir kelimeyi, diğer kelimelerden, atıfta bulunduğu nesneyi de diğer nesnelere ayırmak açısından da önem kazanmaktadır.¹¹⁸ Çünkü bir kelimenin mana kazanıp iletişim dünyasındaki fonksiyonunu yerine getirebilmesi için tanım işleminden geçmesi gerekir. İletişim dünyası için önemli olan tanımın bilimin kendisi içinde önemli olmaması düşünülemez. Bunun için sosyal bilimlerde tanımın amacı bir dizi fenomenleri düzen içinde görmenin en önemli yolu olarak görülmüştür.¹¹⁹ Sosyolojik araştırmalarda da bundan dolayı tasvir ve izahtan öncede sonra da tanımlara gidilmiştir. Unutulmaması gerekir ki, tanımlar her şeyden önce keşfedici aletlerdir. Ve bu aletler izah ve açıklamaya ihtiyaç duyarlar. Birbirinden çok farklı hadiselerin meydana getirdiği bir dünya da

¹¹⁵ Recep Yaperel, "Dinin Tarihi Mümkün mü?", DEÜİFD, C. 4, İzmir 1987, s. 404

¹¹⁶ Yümni Sezen, *Sosyoloji Açısından Din*, 3.b.s., İFAV Yay., İst. 1998, s.29.

¹¹⁷ A.e, s.30

¹¹⁸ Recep Yaperel, a.g.m., ss. 403-404.

¹¹⁹ a.g.m., s.s. 404-406

araştırma yapmanın yolu olan sosyoloji, bu hadiselerden hangilerinin kendi konusuna dahil olduğunu, hangilerinin olmadığını tespit gayesiyle bazı kıstasları seçmesi, ona göre hareket etmesi bir zorunluluktur.

İlk dönem klasik sosyologlar için oldukça açıklayıcı gözükten dinin tanımının yapılması gerekliliği, sosyolojinin iki karşıt geleneğinde oldukça merkezi bir yer işgal etmektedir. Durkheim genel olarak, dinin tanımı yerine toplumsal işlevlerine eğilirken tanımdan uzak durduğu zannedilebilir. Yine de bu dini toplumla açıklama gayretinin de arkasında bir tanım ihtiyacının var olduğunu gösterir niteliktedir.

İki zıt gelenekten diğeri olan M. Weber'de, kapitalizmin oluşmasında dinin rolünün incelerken benzer bir yaklaşım içindedir.¹²⁰ Weber, çalışmalarında belli bir tarif vermez. Buna karşı, ister dinleri sınıflandırırken olsun, isterse dinleri Hıristiyanlıkla karşılaştırırken olsun zihninde belli bir tanımın var olduğunu göstermektedir.

Bilime olan güvenin sarsılması, insanın anlam arayışına tatminkar cevap veremediği yönündeki eleştiriler pozitivizme, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyılın başlarındaki otoritesini zayıflatmış, sosyolojinin dinsel canlanma, dinsellikte artış diye ifade etmeye çalıştığı dini gelişmeler, dinin mahiyeti ve işlevi hakkındaki araştırmaları hızlandırmıştır.

Bunun için bu başlıkta sosyal bilimlerde özellikle sosyolojide din anlayışı üzerinde durulacaktır. Bu bir anlamda bir sonraki başlıktaki Türkiye'de Resmi din anlayışının oluşmasındaki teorik zemini anlamaya da katkı sağlamış olacaktır.

Batılı düşünürler Rönesanstan bu yana, dini bir içkinliğe indirerek onu insanın ya da toplumun doğasından türetmeye çalışmışlardır. Başlangıçta ilk dönem sosyologları arasında bu çabanın felsefi bir içerik taşıdığı

---

¹²⁰ Weber'in din tanımında özcü yaklaşım yerine sosyal davranışın belirli bir çeşidinin şartları ve sonuçları olarak değerlendirmesiyle ilgili olarak bkz. Max Weber, "Din Sosyolojisi", Çev. Mevlüde Ayyıldızoğlu, *Din Sosyolojisi*, 2.bs., Der. Yasin Aktay – M. Emin Köktaş, Vadi Yay., İst. 1998, s.153.

görülmektedir.¹²¹ Bu felsefi tartışmalar ister açık olsun, ister örtük sonuçta vardığı nokta tam bir din karşıtlığı olmaktadır. Din karşıtlığının ilk örneklerini David Hume'da bulmaktayız. Hume dini ferdin doğasından kaynaklanan korku ve ümit hali olarak görmüştür.¹²² Din üzerine yapılmış bilimsel iddialı bu tür çalışmaların ortak noktası D. Hume'un görüşlerine paralel olduğu görülmektedir. Sosyolojinin babası olarak kabul edilen A. Comte dini, insan düşüncesinin evrimi sürecinde ilkel, olgunlaşmamış bir aşaması olarak değerlendirmesi¹²³ 19. yüzyıl materyalist ve pozitivist eğilimi besleyen en önemli yargı olmakla kalmamış bu yargı aynı zamanda dini saf dışı bırakma çabasının ya da ilgisizliğin genel eğilimini de belirlemiştir.

Sosyal bilimlerde dinle ilgili kaynak ve genetik sorunlar 19. yüzyıl boyunca değişik şekillerde devam etmiştir. 19. yüzyılın en tanınmış materyalist filozofu Feurbach din hakkında insanın doğa güçleri önündeki korkusunun fantastik bir yansımasıdır¹²⁴ derken Freud ise ferdin bilinçaltı dünyasında tatmin olmamış duyguların bir tezahürü olarak değerlendirmiştir.¹²⁵ Yine sosyoloji tarihinin en önemli isimlerinden olan Durkheim dini toplumsalın doğasında olan bir gerçeklik olarak düşünmüştür. Burada belirtilmesi gerekir ki, Durkheim'in (kendinden önceki birçok sosyoloğun aksine) dinlerin aşkın yönünü kabul etmekte, toplumu bu aşkınlığa dayalı inanç ve pratiklerden doğan bir sistem olarak görmektedir.¹²⁶ Dinle ilgili bir başka görüş Marx'ın dini toplumsal şartlardan biri olan ekonomiye bağlayan anlayışıdır.¹²⁷ Marx'ın dini tanımlama çabasının Durkheim'in din anlayışından pek farklı olduğu söylenemez.

Durkheim'a gelinceye kadar dinin kaynağı ve mahiyeti ilgili bu genel eğilim Durkheim'den sonra yavaş yavaş değişmiş, dinin hangi görevleri yerine getirdiği bir sorunsal haline getirilmeye başlanmıştır. Çünkü insan toplumundaki

---

¹²¹ Mustafa Aydın, A.e., s. 102

¹²² Ünver Günay, A.e, s.120

¹²³ A.e., s.121

¹²⁴ Doğan Ergun, A.e., s.39

¹²⁵ Hayati Hökekecli, *Din Psikolojisi*, 4. bs., TDV Yay., İst. 1999, s.239

¹²⁶ Mustafa Aydın, A.e, s.104; Ayrıca dinin en belirgin unsurlarından birisi kutsal olduğuyula ilgili olarak bkz. Emile Durkheim, *Dini Hayatın İbditai Şekilleri*, C.I, Çev. Hüseyin Cahit, İst. 1923, s.74.

¹²⁷ Sulhi Dönmezer, *Toplumbilim*, 12.bs., Beta Yay., İst. 1999, s. 239

en güçlü, en derinden hissedilen ve en etkili güçlerden biri olan din, sosyal hayatın en önemli boyutudur. Bu sosyal boyutun dinin en önemli parçası olduğunu gösterir. Yine kompleks bir sosyal fenomen olarak din,¹²⁸ inançlarla ritüellerle ve sembollerle aşkın bir kaynağa işaret ederken bunlarla bağlantılı etkileşimsel bir kültürel sistem olarak işlevine de doğal olarak dikkatimizi çekmektedir.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle dinin tanımı konusunda sosyal bilimlerde iki eğilimin olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki özsel (substantif) yaklaşımlar olurken diğeri de işlevsel yaklaşımlardır.¹²⁹ Bununla beraber birden fazla din olduğu ve hatta bir dinin farklı yorumlara dayalı uygulama biçimleri olduğu düşünüldüğünde herkesin üzerinde ortak karar verebileceği bir tariften söz etmenin mümkün olmadığını hatırlamak gerekir. Buna sosyal bilimlerle uğraşanların hangi perspektiften bakıldığı, hangi strateji ile yaklaşıldığı hususu ilave edilmesi bir zorunluluktur.¹³⁰ Yine kabul etmemiz gereken diğeri bir hususta, din tanımlarının hakikatleri ifade etmek için değil, bilakis yaklaşım stratejileri için bir araç olduğudur.

Aşağıda ayrıntılı olarak incelenecek olan bu ayırımı şimdilik özsel tanımların dinin ne olduğunu saptamaya çalıştığını, işlevsel tanımların ise dinin ne yaptığını anlamaya çalıştığını belirtmekle yetinelim.

DİNİN ÖZSEL (SUBSTANTİF) TANIMLARI

Özsel (Substantif) tanımlarda din, içerik olarak sahip olduğu kutsal, aşkın, ilahi ve fizik ötesi anlam ve değer muhtevalarına bağlı olarak tanımlanır.¹³¹ Bu yaklaşımı benimseyenler dinin özü veya esasını eksene alıp belirlemeye çalışırlar. Başka bir ifadeyle özsel tanımlar dinin ne olduğunu tespit etme

---

¹²⁸ Mustafa Aydın, A.e, s.111.

¹²⁹ M. Emin Köktaş, *Türkiye'de Dini Hayat*, İşaret Yay., İst. 1993, s.24

¹³⁰ Ejder Okumuş, *Toplumsal Değişme ve Din*, İnsan Yay., İst. 2003, s.55

¹³¹ a.y.

gayretindedirler. Bu tanımlar, din olarak nitelenen dini içeriğin kategorilerini ve gayr-i din olarak belirlenen diğer kategorileri bulmaya çalışmışlardır.¹³²

Özsel tanımlarda, din tanımlanırken genellikle insan-dışı failer, doğa üstü dünya, deney dışı gerçeklik aşkın gerçeklik, kutsal kosmos gibi ifadeler kullanılmaktadır. Burada amaç dinin aşkınlığı ve kutsallığını vurgulanmaktır. Edward B. Taylor bu yaklaşımı benimsemiş ve tanımında dini “ruhsal varlıklara inanç” olarak ifade etmiştir. Ona göre sanayileşmiş birçok toplumda insanlar, tanrı veya tanrılarla ilgili olmamışlar veya az ilgili olmuşlar, daha çok görünmeyen bir takım varlıklara inanmışlardır.¹³³ R. Otto’ya göre din, insanın kutsalla ilişkisidir. Dinsel deneyimin başkalığını, bugünde geçerli olan bir form halinde betimlemeyi denemektedir. İnsanın dinsel deneyiminde, inandığı gerçeklik olan kutsalın, sıradan insani fenomenlere göre bütünüyle başka olduğunu ve onun bu başka oluşta heybetli, dehşetli, ürperti verici bir güç olarak insanları sardığını söylemektir.¹³⁴

Melfrod Spiro’nun tanımı da temelde tanımlara dahil edilebilecek özellikler taşımaktadır. Spiro’ya göre din, kültürel olarak varsayılabildiği kabul edilen insanüstü varlıklara kültürel olarak kalıplaşmış etkileşimden oluşan bir kurumdur.¹³⁵

Bir diğer tanımda Peter L. Berger’e ait olandır. Berger, R. Otto ve Eliade’den yararlanarak dini şu şekilde tanımlamaktadır. “Din, kutsal kozmos’un kendisiyle tesis edildiği beşeri bir girişimdir”¹³⁶

Özsel (substantif) tanımlara örnek olarak belirtilen bu ifadeler diğer tanımlardan daha özel ve belirlidir. Ve din tanımı konusunda diğerlerine göre daha kesindirler.

¹³² Roland Robertson, “Din Sosyolojisinin Gelişimi”, Çev. Abdullah Topçuoğlu, *Din Sosyolojisi*, 2.bs. Der. Yasin Aktay-M. Emin Köktaş, Vadi Yay., İst. 1998, s. 214

¹³³ Yümnü Sezen, A.e., s.30.

¹³⁴ Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, 2.bs., Ocak Yay., Ank., 1993,s. 6

¹³⁵ Ejder Okumuş, A.e., s.57

¹³⁶ P. L. Berger, “Dini ve Toplumsal Kurumların Değişimi”, Çev. Adil Çiftçi, *Din ve Modernlik-Toplumbilim Yazıları I- Der. ve Çev.: Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yay., Ank. 2002, s. 123*

DİNİN İŞLEVSEL TANIMLARI

Bu yaklaşımı benimseyenler, dinin özde ve temelde ne olduğu ile değil, ne yaptığı ile ilgilenmektedir. Dini inanç ve pratiğin içeriği ve özü bu tanımsal strateji için, dinin sonuçlarından daha az önemlidir.

Din kavramını işlevsel olarak ele alan ve tanımlayan Emile Durkheim'a göre din; kutsal şeyler, yani ayrı tutulan ve yasaklanan şeylerden oluşan birleşik bir sistemdir. Bu inanç ve pratikler, onları kabul eden kimseleri kilise denenen manevi bir topluluk halinde bir yere toplar.¹³⁷

Durkheim'in din tanımı veya anlayışına göre kutsal olan son tahlilde toplumsal olanın ifadesinden başka bir şey değildir. Durkheim'in dini aşkınlıktan toplumsal içkinliğe indirgemesi eleştiri¹³⁸ konusu olmuştur.

Yine işlevsel bir tanıma sahip olan T. Parsons'a göre dinin sosyolojik imkanı, hayal kırıklığında, çatışmayı yaşamasında, baskı altına almada kendini gösteren toplumun eksik kalmış yönlerinde ifadesini bulur.¹³⁹

C. Geertz'in din tanımında da işlevselliğin belirleyici olduğu görülmektedir. Geertz'e göre din, insanlarda genel bir varlık düzenine ilişkin kavramlar formüle edilerek ve bu kavramları bir gerçeklik atmosferiyle kıyaslayarak, güçlü, geniş kapsamlı ve uzun süreli ruhsal durumlar ve motivasyonlar tesis etmeye çalışan bir semboller sistemidir.¹⁴⁰

İşlevselci din tanımları, özsel (substantif) tanımların belirledikleri bütün dinleri kapsarlar. Bu tanımlar, özsel tanımlardan daha genişler. Nitekim işlevselci din tanımlarında tanrı kavramına atıfta bulunarak sosyal bütünleşmeyi sağlayan bireysel davranış yönelimini belirleyen ve değer kategorisi olarak görev yapan düşünce ve davranış tarzları din olarak kabul edilmektedir.¹⁴¹

Sonuç olarak din tariflerindeki bu farklılaşma mahiyetten çok, dinin bütünü teşkil eden değişik boyutlardan hangisinin daha çok benimsendiğine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu boyutlar atfedilen önemin derecesi farklılaşmaya sebep olmaktadır.

¹³⁷ Ünver Günay, A.e., s.173

¹³⁸ Mustafa Aydın, A.e., 105

¹³⁹ Ejder Okumuş, A.e., 60

¹⁴⁰ Clitford Geertz, "Kültürel Bir Sistem Olarak Din", Çev. Yasin Aktay, *Din Sosyolojisi*, 2.bs. Çev. ve Der. Yasin Aktay - M.Emin Köktaş, İst. 1998, s. 179

¹⁴¹ M. Emin Köktaş, A.e., ss. 30-31

1.1.6. Türkiye’de Resmi Din Anlayışı

Bir önceki bölümde Batıda A. Comte ile ortaya çıkan Emile Durkheim ile belirginleşen din anlayışları anlatılmaya çalışılmıştı. Türkiye’de resmi din anlayışının oluşmasında bu sosyolojik çerçevenin önemi yadsınamaz. Türk sosyolojisinin dine yönelen sosyolojik bakışın da anlaşılabilmesi için, öncelikle içerdiği eğilimlere bakmamız gerekmektedir. Böylece Türk sosyolojisinin ana hatlarını kavrayarak, Türkiye’de oluşan din anlayışı ve bununla beraber değişen din anlayışlarındaki farklılıkları anlamamız kolaylaşacaktır.

Türkiye’de sosyolojik çalışmaların ortaya çıkışında II. Meşrutiyet’in doğurduğu koşulların büyük etkisi olmuştur. II. Meşrutiyet’in ilanına kadar aydınların temel hedefinin iktidar sorunu olduğu görülür.¹⁴² Bu da Türk sosyolojisinin en önemli sorunlarından birine yani siyasetle ilişki biçimine dair ciddi probleme işaret eder.

Sosyolojinin siyasetle ilişkisi sosyolojinin her zaman en ciddi epistemolojik sorunlardan biri olarak görülen, değerden bağımsız ve siyasi sistemlerden bağımsız bir bilim yapma imkanının ne kadar mümkün olduğuna dair ciddi bir metodolojik şüpheye işaret ediyor olmasıdır.¹⁴³ Türk sosyolojisinin başından beri değerden bağımsız bir bilim yapamamasını, siyasi yapıyı hep tartışmanın merkezinde tutmasından kaynaklandığını söylemek kuşkusuz yanlış bir iddia olmayacaktır. Parçalanma, gerileme ve gerileme sebepleri, ayaklanma ve bunları önleme yolları, bunalım gibi problemlere çözüm aramak elbette Türk sosyolojisinin başlangıcı için bir talihsizlik saymak gerekir. Bununla beraber tarihsel gelişmeler özellikle 1908 ihtilaliyle birlikte siyasi iktidarın değişmesi sorununun pek de siyasi bir sorun olmadığını anlaşılmasını sağlamış iktidar

¹⁴² Pozitivizmin kurucusu olarak kabul edilen A. Comte’un aslında Fransız Devrimi hatta Aydınlanma’ya bir tepki olarak ortaya koyduğu eserinde, Fransız toplumunu toparlayarak bir düzen arayışı içerisinde olması II. Meşrutiyet dönemi tartışmalarındaki iktidar sorununa benzerliği konusunda daha açıklayıcı bilgi için bkz. Yasin Aktay, “Türk Sosyolojisinin Siyasi Tarihi”, *Yeni Türkiye Der.*, 2002/45, s.512.

¹⁴³ Aynur İlyasoğlu; “Türkiye’de Sosyolojinin Gelişimi ve Sosyoloji Araştırmaları”, *C.D.T.A.*, C.8, İletişim Yay., İst. 1983, s.2166

sorununu halletmenin imparatorluğu kurtarmanın tek yeterli sebebi olmadığı, görülmüştür.

Türk sosyolojisi artık kurtuluşu iktidar değişmesi ve siyaset olarak görülmektedir, bu da toplumsal alanın asıl sorun olduğu yönündeki fikirlere kapı açılmasına fırsat tanımıştır.

Prens Sabahattin'in Türkiye'nin nasıl kurtulacağı konusundaki yaklaşımları sorunun toplumsal yapı sorunu olduğuna dair görüşlerinin önem kazanmasına neden olurken Sait Halim Paşa'yla bu görüş kuvvetlenmiştir.¹⁴⁴ Sait Halim Paşa'ya göre İslam dünyasının buhran içinde olması artık tıpkı Prens Sabahattin'de olduğu gibi toplumsal yapının sorunsallaştırdığını göstermektedir. Yine Türk sosyolojisinin babası olarak görülen Z. Gökalp'in iktidar içinde olsa toplumsal teori üretmesi onun yaklaşımının da aynı gerçekliğe tekabül ettiğini gösterir niteliktedir.

Toplumsal yapının iktidar sorunu ile veya ayrı olarak sorunlaştırılması o günün şartları düşünüldüğünde oldukça normal karşılamak gerekir. Bu, bilimsel bilginin topluma ilişkin kolu olan sosyolojinin, Batı karşısındaki geri kalmışlığın üstesinden gelmek gayretinde olan Osmanlı toplumu için anlaşılır bir yaklaşımdır.¹⁴⁵ Çünkü 19. yüzyılın sonları düşünüldüğünde geleneksel toplumlarda dinin hayata yönelen genel açıklayıcılığının yetersiz olduğu iddiası ya da hafif bir söyleyişle yetersiz olduğunun düşünülmesi yerine, genel açıklayıcı yeni bir söylem sunan sosyolojinin kurtarıcı olarak kabul edilmesini anlaşılır kılmaktadır.

19. yüzyıl pozitivistten oldukça etkilenen Türk Sosyolojisi, II. Meşrutiyetten Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar hatta Cumhuriyet kurulduktan sonra da toplumsal, siyasal tartışmaları "İslam ilerlemeye engel midir?" türünden başlıklar altında izlememiz hep bu nedenle olsa gerektir.¹⁴⁶ Bununla beraber

¹⁴⁴ Said Halim Paşa, *Buhranlarımız ve Son Eserleri*, 4.bs., Haz. Ertuğrul Düzdağ, İz Yay., İst. 2003, s.62.

¹⁴⁵ Nuray Mert, a.g.m., s.200

¹⁴⁶ Yasin Aktay, a.g.m., s. 516

Cumhuriyet'in kurulup teolojisi sınıfsız, dayanışmacı ve yeksenak bir ulus devleti gerektirdikçe sosyolojinin, millet mefhumuna gerekçeler ve dayanaklar üretme zorunluluğu¹⁴⁷ dine koşullu bir tabanın oluşmasına da beraberinde getirdiğini belirtmek gerekir.

Bu koşullu itibar aslında nevezuhur bir olgu da değildir. Cumhuriyetin kuruluşundan ve ondan sonra ki dönemlerde dinin devletin gözetim ve denetim altında olması ilkesine dayalı bir ilişki tarzı Osmanlı geleneği ile de örtüşmektedir. Hatta daha genel bir tespitle tarihsel süreçte Batıda devletin dine bakışı (16. ve 20. yüzyıllar arasında) ile kısmen, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyetinde ise hemen hemen aynı sayılabilecek özelliklerin var olduğunu belirtmek çokça bir genelleştirme olmasa gerektir. Nur Vergin'in de işaret ettiği gibi Batı'da bu süreç 1. Dine tabi devlet anlayışı 2. Devlet hizmetinde din (milli egemen devlete tabi din) 3. Din ve devletin ayrı ve özerk olmasını savunan demokratik yaklaşım 4. Pozitif-laik yeni bir din oluşturma yönündeki yaklaşımlar olarak kategorilendirmiştir.¹⁴⁸

Buradan tekrar Osmanlı'ya dönersek, din-devlet ilişkisi açısından iki basit özellik öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi devletin dinin üzerinde bir konumda olmasıdır. Osmanlı siyasal sistemin ikinci özelliği ise, örfî hukukun Osmanlı tarihi boyunca şer'î hukukun üzerinde yer almasıdır.¹⁴⁹ Osmanlı'da kamusal hukuk, şer'î hukuka değil, zamanın koşullarına göre formüle edilen örfî hukuka dayanmaktaydı.¹⁵⁰ Bu Osmanlı siyasal sisteminde dinin, önemli bir motivasyon hatta yer yer meşruiyet kaynağı olmasına rağmen şer'î hukukun genel olarak özel yaşam alanıyla sınırlı kaldığını göstermektedir. Dolayısıyla gerek örgütlenmesi gerekse hukuksal ağırlığı itibariyle Osmanlı'da dini maslahat devlet maslahatından sonra gelmekteydi. Miras eden benzerlikler yanında yine de Türkiye'de Resmi din anlayışının Osmanlı'dan ayıran iki farklılığa işaret etmek

¹⁴⁷ Nur Vergin, "Din ve Devlet İlişkileri" *Türkiye Günlüğü*, Temmuz-Ağustos 1994, s.29

¹⁴⁸ Ömer Çaha, "Türkiye'de Resmi Din Anlayışı: Etatokratik Sistemin İnşası", *İslamiyat*, C.4, S. 4, Ekim- Aralık 2001, s.83

¹⁴⁹ Halil İnalcık, a.g.m., s.137

¹⁵⁰ a.y

gerekir. Bu farklılığın önemli noktalarından ilki uluslaşma hareketi, bir diğeri ise din politikalarındaki uygulamalardır.¹⁵¹ Vatan, millet ve devlet üçlüsüne dayalı yeni bir yapı vücuda getirme din politikalarını daha çok meydana getirecek topluma göre belirlenmesini gerektirmiştir. Örneğin millet inşa etme sürecinde dinsiz millet olamayacağı varsayımından hareket edilmiş, bunun için dine yaşama hakkı tanınması gerektiğine karar verilmiştir. Bu yer vermenin mahiyeti yukarıda belirtildiği üzere Osmanlı din anlayışından farklılıkları olduğunu göstermektedir. Dini din olarak görme biçiminden daha çok bir “duygu”, bir “manevi kaynak” olarak görme eğiliminin hakim olduğunu belirtmek gerekir.

Buradan hareketle söylenebilir ki, Türkiye’de resmi din anlayışı ve dine ilişkin geliştirilen politikalar milli devleti oluşturmak için kaynaklardan bir kaynak olarak görülmüştür.

1.1.7. Ölçeklerde Din Kavramı*

İnsan hayatında, giderek cemiyet hayatında, toplumsal yapılarda, sosyal müessese ve münasebetlerde varlığı hissedilen din, öteden beri bilim adamlarının, özellikle de sosyal bilimcilerin tarafından ele alınmıştır. Sosyal bilimciler, bu incelemelere dayanarak, hem din ve toplum hakkında bir takım genellemelere varmaya çalışmışlar, hem de dinin birey hayatındaki önemini anlamaya çalışmışlardır.

Dindarlık ölçekleri bağlamında düşünüldüğünde dinin ne anlama geldiğinin bir kat daha önemi artmaktadır. Din ve toplum ilişkilerinin anlaşılması için hayati öneme sahip olan din kavramı, ölçeklerde bunun için merkezi bir öneme sahiptir. Bu önem sadece din-toplum ilişkisi açısından değil, aynı zamanda bireyin tutum, davranış ve şahsi özellikleri açısından da önemli olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ölçeklerle hangi tanın incelendiğini anlamak bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü ölçeklerin neredeyse en önemli anahtar kavramı din olduğu söylenebilir.

¹⁵¹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 5.bs. Çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Bas., Ank. 1993, s.408

* Örnek olarak seçtiğimiz dindarlık ölçekleri ekler bölümüne konulmuştur.

Kur'an'da tanımlanan din kavramının üç ana gövdesi olduğunu söyleyebiliriz. Kur'an'da dinin kavramsallaşma süresince bahsedildiği gibi bu üç esas:

1. Kahir, otorite sahibi, koruyucu yüce varlık olan Allah;
2. Bu yüce varlığa itaat ve teslimiyet esasları,
3. Ve bu teslimiyet esaslarına itaatkar (veya olmayan) insan olarak belirlenmiştir.

Bu üç esas temel alındığında ölçeklerde şöyle bir tablo karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 2. Dindarlık Ölçeklerinde Yüce Varlık Kavramı

M. Emin Köktaş	12. Soru
M. Bayyigit	14. Soru
R. Yaparel	1. Soru
M. Akgül	11. Soru
V. Uysal	2. Soru
C. Çelik	25. soru
A. Şahin	20. Soru
E. Fırat	12. Soru
M. Arslan	2-4. soru
C. Abuzer	10. soru

Tabloda görüldüğü gibi Kur'an'da din kavramının ilk ana gövdesi olan kahir, otorite sahibi, yaratıcı, her şeyi bilen yüce Varlık inancının ölçeklere yansıdığı görülmektedir.

Tablo 3. Dindarlık Ölçeklerinde İtaat ve Teslimiyet

M. Emin Köktaş	13-21. Sorular
M. Bayyigit	20-22-23-24-25-26. Soru
R. Yaparel	2.14. Sorular
M. Akgül	26-31. Sorular
V. Uysal	3-27. Sorular
C. Çelik	26-39. Sorular
A. Şahin	24,26-30. Sorular
E. Fırat	14-19. Sorular
M. Arslan	16-26. Sorular
C. Abuzer	11-12,15,18,19,21,23,24. Sorular

Kur'an-ı Kerim'de din kavramının ikinci gövdesi olan yüce varlığa itaat ve teslimiyet örnek olarak belirlediğimiz bütün ölçeklerde dikkate alınarak sorulmuştur. Bazı ölçeklerde bu konuda soru sayısı çok olduğu, bazılarında ise kısmi olarak az olduğu Tablo 3'e bakıldığında dikkatimizi çekmektedir. Örneğin M. Bayyigit'in "Üniversite Gençliğinin Dini İnanç ve Tutumları"nı ölçmesinden dolayı itaat ve teslimiyeti esas alan soruların diğerlerine göre az olması bundan dolayı doğal olmaktadır. Buna karşın M. Emin Köktaş'ın "Türkiye'de Dini Hayat"ı, ölçen çalışmasında itaat ve teslimiyet esasına 7 soru ayırması aynı bağlamda değerlendirmek mümkündür.

Yukarıda görüldüğü gibi Kur'an'ın hem yüce varlık olan Allah'a yaptığı vurgu, hem de bu aşkın varlıkla olan ilişkide esas alınması gereken itaat ve teslimiyet şartlarına ölçeklerin dikkat ettiği görülmektedir. Hemen hemen bütün ölçeklerde bir yüce varlığa olan inanç ve bu aşkın varlığa itaat ve teslimiyeti kabul eden ve itaatkar dindar tipini ortaya çıkarabilecek soruların var olduğu görülmektedir. Öte yandan bu sadece itaatler ve teslim olan dindar insanı ortaya çıkaran, diğer insan tiplerini göz ardı eden bir yaklaşımda değildir. Ölçekler incelendiğinde görüleceği gibi dine inanmayanların veya kısmen inananların soruların cevapların aracılığıyla tesbitini mümkün kılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de din kavramından sonra dinin özsel ve işlevsel tariflerindeki yapılmaya çalışıldığını yukarıda göstermeye çalışmıştık. 19. yüzyıldan 20. yüzyılın başına kadar din kavramı etrafında tartışmalarda dinin ne olduğu, ne olması gerektiği üzerinde yoğunlaşmış, sosyal bilimlerin emekleme döneminde pozitivistin etkisi kendini önemli ölçüde hissettirmiştir. Din sözkonusu olunca pozitivistin sosyal bilimlere pek de olumlu olmayan etkisi bilinmektedir. Her ne kadar bazı sosyal bilimciler, işin başında tariften uzak durulması gerektiğini söylemelerde farklılaşmaları anlamada "din nedir?" sorusunun cevabı önem kazanmaktadır. İdeolojik bir önyargı bilim adamı için birbirinden çok farklı olayların bulunduğu bir dünyada inceleme yapmak için tarife ihtiyaç bir zorunluluktur.

Dindarlık ölçeklerinde din kavramı, merkezi bir öneme sahip olduğu düşünülünce acaba yapılan tarifler özsel yaklaşımlara mı, yoksa işlevsel yaklaşımlara mı daha yakındır sorusu akla gelmektedir.

Örnek olarak belirlediğimiz ölçeklerde özsel tariflere hiç yer verilmediği görülmektedir. Buna karşın örneğin M. Emin Köktaş'ın "Türkiye'de Dini Hayat"ı, Recep Yaparel'in "20-40 Yaşları Arası Kişilerde Dini Hayat ile Psiko – Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma"sı, Veysel Uysal'ın "Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri", Celaledin Çelik'in "Şehirleşme ve Din'i, Mustafa Aslan'ın "Türk Popüler" dindarlığını ölçmede kullandıkları ölçeklerde, dinin işlevsel tanımlarına rastlamak mümkündür. Net tariflerin bütün ölçeklerde bulunmamasına rağmen, bu ölçeklerin tamamı incelendiğinde dinin işlevsel yönlerine vurgu, hepsinde görüldüğünü belirtmemiz gerekmektedir. İşlevselliğin ön planda tutulması dinin Batı'daki "religion" kelimesinden daha kapsayıcı olduğu yönündeki anlayışla da ilişkisi gözükmemektedir. Bunun anlamı bir Müslüman için din kelimesinin hayatın her yönünün içine aldığı halde bir Avrupalı Hristiyan için hayatın ancak küçük bir bölümünü içine almasıyla ilgili oluşudur. Aşağıdaki tablo da ölçeklerde dinin özsel tarifleri yerine işlevsel tariflerin ön planda tutulduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Dindarlık Ölçeklerinde Din Tanımı

No	Anketi Uygulayan	Dinin Özsel Tanımı	Dinin İşlevsel Tanımı	%Yüzde Oranı	Toplam Soru Sayısı
1	M. Emin Köktaş	-	3	0,03	106
2	M. Bayyigit	-	-	-	50
3	R. Yaparel	-	3	0,12	25
4	M. Akgül	-	-	-	61
5	V. Uysal	-	1	0,03	32
6	C. Çelik	-	1	0,01	78
7	A. Şahin	-	-	-	69
8	E. Fırat	-	-	-	28
9	M. Arslan	-	1	0,02	58
10	C. Abuzer	-	-	-	67

1.2. DİNDARLIK KAVRAMI

1.2.1. Gündelik Hayatın Değişimi ve Dindarlık Kavramı

Batıda 19. yüzyılın başıyla birlikte ortaya çıkan Endüstri Devrimi, bütün dünyada köklü bir değişimin başlangıcı olmuştur. Bu olay, Batıya özgü bir olgu olmakla beraber, bilindiği gibi bütün dünyayı derinlemesine etkilemiştir.¹⁵²

Neredeyse kuruluşundan tarih sahnesinden siyasi olarak silinmesine kadar Batı ile ilişki içinde bulunan Osmanlı Devleti, bu etkiyi hisseden toplumlardan ilki sayılabilir. Bundan dolayı Türkiye'nin yakın tarihi, Batının tartışılmaz belirleyiciliği altında geçmiştir.¹⁵³ 19. yüzyıldan itibaren Batı toplumların hayatı, köklü değişimler geçirdiği halde, Endüstri Devrimini kendi ortaya çıkarmamış bir toplum olarak Osmanlı İmparatorluğu, ikili bir değişimi zorunlu olarak yaşamak durumundaydı.¹⁵⁴ Bu ikili değişimin ilki, kuruluşundan gerileme devri olarak bilinen döneme kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi Batısında yer alan toplumlara nispeten uzak ve yabancı bir uygarlık olarak konumlanması gösterilebilir. Bu, Osmanlı'nın Batı gibi temelde tarımsal üretime dayalı, yani kapitalizm öncesi bir toplum olduğu halde sosyal-siyasi-kültürel sisteminin bir çok bakımdan farklı olmasından ileri gelmektedir.¹⁵⁵ Buna bir de Müslüman bir toplum olarak Batıdan farklı bir değerler sisteminin varlığını da katmak gerekir. 19. yüzyıla gelinceye kadar Osmanlı'nın, Hıristiyan vb. unsurlarla iç içe yaşaması, askeri, diplomatik, ticari ilişkilerin süreklilik arz etmesi toplumlararası bir tanışma ve varlığından haberdar olma olgusunun oluştuğunu gösterir. Bu ikili değişimin ikinci yönü, değişimin ikinci unsurunu oluşturmaktadır. Bu ikili yapının varlığı başlangıçta Osmanlı'nın kavrayabildiği Batıyı taklit etmenin kalkışmasını 19. yüzyıla kadar engellemiştir. Buna karşın

¹⁵² Gordon Marshall, A.e., s. 632.

¹⁵³ İlber Ortaylı, "Batılılaşma Sorunu", C.1., T.C.T.A., İletişim Yay., İst., 1985, s.139.

¹⁵⁴ Taner Timur, "Osmanlı ve Batılılaşma", C.1, T.C.T.A., İletişim Yay., İst. 1985, s.139..

¹⁵⁵ Mehmet Ali Kılıçbay, "Osmanlı Batılılaşması", C.1, T.C.T.A., İletişim Yay., İst. 1985, ss. 147-148.

Batıyı anlayamaz hale geldiği zaman ise anlayamadığı o yapıyı taklit etmesinin gerekliliği anlaşılmıştır.¹⁵⁶

Bu paradoksal durum, Türkiye için Batılılaşmanın bir uygarlık değişimi olduğu anlamını taşır.¹⁵⁷ Son derece geniş boyutlu bir olay olan Batılılaşma, her alanda olduğu gibi gündelik hayat anlayışının, belli dünya görüşünün düzenlediği değerler hiyerarşisine göre yaşayan bir toplumun, alışık olduğundan çok farklı bir başka değerler hiyerarşisine geçmesidir.¹⁵⁸ Ayrıca bu değişim Osmanlı toplumu için başlangıçta bir bütün olarak anlaşılıp sindirilme imkanını da vermiştir. Böyle bir değişim toplumun manevi haritasının bütünüyle kaybedilmesi demek olacağından uygarlık değişiminin kararını veremeyen, ama sonuçlarını zorunlu olarak yaşayan geniş kitleler için, bütünüyle bir sorunsal olarak hep rahatsız edici olmuştur.¹⁵⁹ Bu zorunlu değişimi yaşayan Osmanlı toplumunda başlangıçta Batılılaşma kararını verenlerin veya vermeye çalışanların Batı'dan ne anladıkları da pek net değildir. Bundan dolayı Batılılaşma süreci ve bu süreçte taklit edilmeye çalışılanın belirsizliği, çatışmanın sadece geçmişten kopma noktasında olmadığını iddia etmek yanlış olmasa gerektir. Geçmişten kopma aslında daha tehlikeli bir süreçte başlangıcı olmaktadır. Bu, M. Belge'nin işaret ettiği gibi "dışsal bir dinamiğin egemen olduğu yerde iş sadece geçmişten kopmakla kalmaz, geleceği tasarlamak da güçleşir."¹⁶⁰ dediği bir durum olmaktadır.

Geçmişinden kopan ya da kopmaya çalışan ve geleceği de tasarlayamayan bir ülkenin sancısını anlamak için, o toplumda geçen ekonomik-siyasi, kültürel ve dinin değişen anlamlarını veya mümkün olduğu ölçüde bunların hepsine bir bütünlük içinde bakmakla sağlanabilir. Osmanlı toplumunda ekonomik yeniliklerin, siyasi olayların, kültürel kopuşların nihayet dinin değişen anlamlarının incelenmesi gösterecektir ki, asıl değişen toplumdaki gündelik

¹⁵⁶ Şükrü Hanioglu, "Batıcılık", C.5, *T.C.T.A.*, İletişim Yay., İst. 1985, s.1383.

¹⁵⁷ Murat Belge, "Cumhuriyet Döneminde Batılılaşma", C.1, *C.D.T.A.*, İletişim Yay., İst. 1983, s.262

¹⁵⁸ Siyasal Sistemin değişimini açıklayan Modernleşme ile, halkın gündelik hayatının dinin dışına taşması olan sekülerleşme ayrımı için bkz. Nuray Mert, *Laiklik Tartışmalarına Kavramsal Bir Bakış*, Bağlam Yay., İst., 1994, s. 18.

¹⁵⁹ Murat Belge, "Türkiye'de Günlük Hayat", C.3-4, *C.D.T.A.*, İletişim Yay., İst. 1983, s. 837.

¹⁶⁰ A.g.m., s. 838.

hayatın dokusudur.¹⁶¹ Gündelik hayatın bu radikal değişimi, 19. yüzyıl Osmanlı toplumu için neredeyse bir travmadır. Toplumsal işleyişin aldığı yeni biçimlenmeyi anlamak için sosyolojik bir söylem olarak kullanılan “toplumsal travma” kavramı, gündelik hayatın oldukça muhafazakar bir yapı oluşturduğuna dair bilginin yanlış olduğu anlamına gelmez. Çünkü bir kural olarak hatırlanması gerekir ki, toplumlar ciddi köklü değişimlerden sonra bile asli öğelerinden kopmama eğilimi göstermektedir.¹⁶² Bu kuralı da aklımızda tutarak araştırmamıza esas olan gündelik hayatın değişmesini anlamak için Osmanlı toplumunda değişimin anlamına kısaca da olsa değinmek gerekmektedir.

Osmanlı toplumunda yaşayan Müslüman halk, tarımsal üretime dayanan ve tek tanrılı bir dini hayatı yaşayan birçok toplum gibi öte dünya inancı bir hayli ağır basan bir kültürel atmosferin değerini benimsemiştir.¹⁶³ Bu değerlerin paylaşılması ve pratik hayata (gündelik hayata) uygulanması, o dönem Osmanlı toplumunda, kentte ve kırdaki çok farklılık oluşturmamaktaydı. Söz konusu kanaatkarlığın başlıca erdem olduğu, tüketimin zorunluluk olarak görüldüğü bir dünya görüşünün egemenliğidir. Bu dünya görüşü hayatın geçici olduğu fikriyle de uyumludur. Örneğin şimdilerde lüks olarak adlandırılan bir tüketim ancak düğün, sünnet, bayram gibi olaylarda kısmen kendini gösterebiliyordu.¹⁶⁴

Osmanlı şehrinde hayat, ev içinde ve dışında geçen kısımlarıyla dengeli bir şekilde bölünmüştür. İş hayatının dini ve etnik temellere göre belirlenmesi bireylerin özel ve kamusal mekanlarda bir çelişki yaşamadıklarını gösterir niteliktedir.¹⁶⁵ Ev dışı mekanların kendi içlerine dönük yaşaması sıkı bağların oluşmasına, dayanışma ruhuna sebep olduğu gibi çelişkilerin azaltılmasının da toplumsal temeli olarak değerlendirilebilir. Yine Osmanlı toplumunda şehirlerde yaşayanlar için bir arada yaşam pratiği, başka topluluklardan özellikle Batı toplumlarından farklı bir şekilde oldukça önemli bir uzlaşma sağladığı

¹⁶¹ A.g.m., s. 836.

¹⁶² Mustafa Armağan, “Geleneksel Toplum”, *Sosyal Bilimler Ans.*, C.2, Risale Yay., İst. 1990, s. 91.

¹⁶³ Suriya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam* 4.bs. Tarih Vakfı Yurt Yay., İst. 2002, s. 50.

¹⁶⁴ A.e., s. 184.

¹⁶⁵ A.e., s. 167.

görülmektedir. O çağlar için oldukça ileri sayılabilecek bir hoşgörü içinde bir arada yaşayan çeşitli etnik ve dini farklılıkların, çatışma yerine ortak kültürün zenginleşmesine ve rafine edilmesine önemli katkılar sağladığı anlaşılmaktadır. Denilebilir ki, Batılılaşma bir süreç halinde başlamadan önce Osmanlı toplumu için, Batılılarla bir arada yaşam yeni bir olgu olarak karşılanmamıştır. Çünkü 19. yüzyıla kadar Osmanlı toplumu içinde coğrafi koşulların zorunlu olarak oluşturduğu bir toplumun varlığı söz konusu idi.¹⁶⁶

Batılılaşma hareketinin başlamasından evvel din toplumda bu kozmopolit yapıları bir çatışma ortamında sokmaması açısından önemli olmamaktaydı. Din toplumsal çatışmaları önleyici işlevi dolayısıyla bir güven ortamını da beraberinde getirmiş¹⁶⁷ “Osmanlılık Kimliği” kendiliğinden oluşturmuştur.

Batı’da Endüstri devrimiyle, kilisenin iktidarı sarsılmış, dinin toplum üzerinde denetim işlevi zayıflamış, dinsel iktidarın yerine dünyevi bir iktidarı oluşmaya başlamış, bütün bu değişimler ise dinle ilgili bir takımın sorunların oluşmasına neden olmuştur.¹⁶⁸ Bu tür değişimlerin Osmanlı toplumu için de 19. yüzyıldan sonra kendini hissettirmeye başladığını görmekteyiz. Nitekim Tanzimat ve Islahat fermanları adı verilen bir dizi reform, bu sıkıntıları gidermeye yönelik girişimler olarak değerlendirilebilir. Reformların bozulan devlet yapısının bir ıslahı gibi de değerlendirmemiz mümkün olmakla beraber uzun vadede devlet ve halk arasındaki ilişkiyi Batıdakine benzer şekilde düzenleme amacı ana sebepler arasındadır.¹⁶⁹ Bu reformlarla gündelik hayatın içinde reaya olarak tutarlı bir şekilde yaşayan halk zamanla Osmanlı toplumundaki bütün unsurları içine alacak bir vatandaş kimliğinin oluşmasına katkı sağlayan temel bir gövde olarak görülmek istenmiş, bunun hukuki alt yapısı

¹⁶⁶ Mümtaz’er Türköne, *Türk Modernleşmesi*, Lotus Yay., Ank., 2003, s. 344.

¹⁶⁷ Yümnü Sezen, A.e, s. 38.

¹⁶⁸ Her türlü değişmeye karşı dinin bir direnç noktası olarak görülmesiyle ilgili olarak bkz. Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, 10.bs İletişim Yay., İst. 2001, s.50.

¹⁶⁹ Halk ile devlet arasındaki ilişkiyi belirlemede dinin etkisinin azaltmak için dinin toplumu denetleyen etkisinin giderilmesi gerekliliği için bkz. Binnaz Toprak, “Türkiye’de Dinin Denetim İşlevi”, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, Der: Ali Yaşar Sarıbay-Ersin Kalaycıoğlu, Alfa Yay., İst. 2000, s.309.

oluşturulmaya çalışılmıştır. Yine de kimlik algılarında oluşan bu köklü değişim Osmanlı İmparatorluğunu parçalanmaktan kurtaramamıştır.

İmparatorluğun dağılmasıyla birlikte özel ve kamusal hayatın en önemli belirleyicisi olan din, artık eski önemi yitirmiş ve Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte farklı anlamlar yüklenmeye başlamıştır. Dünya tarihini de göz önünde bulundurarak ifade etmeliyiz ki, din, artık sadece bireyin özel hayatında kalmalı ve kamu hayatı bütünüyle sekülerleşmelidir.

Sekülerleşme Hıristiyanlığın, hayatın bütün alanlarına egemen olduğu Batıda, Ortaçağ'ın sonlarında Rönesans, Reform ve Aydınlanma, ile birlikte meydana gelen büyük dönüşümün (modernite) dinsel açıdan nitelenmesidir.¹⁷⁰ Sekülerleşmenin anlamı, Hıristiyanlığın altın çağının son bulması, toplumun dinden uzaklaşması, inanç ve eylemlerin ilahi olan yerine dünyevi hedeflere yönelmesi, dinin işlevlerinin seküler toplumsal işlevlere dönüşmesi, son olarak da kutsalın yerini dünyevileşmenin almasıdır.¹⁷¹

Aydınlanmaya kadar geri götürülebilecek olan sekülerleşme teorisi, modernleşme ile hem toplumsal seviyede hem de bireyin zihninde dinin gerileyeceği teması üzerine kuruludur. Başlangıçta aydınlanma düşünürleri, gerici, Batıl, hurafe inançları yok edeceği zannıyla sekülerleşmeyi iyi bir şey olarak düşünmüşlerdi.¹⁷² Aynı düşünürler sekülerleşmeyi genellikle bilim, teknoloji, rasyonel düşünce ve nihayet terakki gibi kelimelerle eş bir anlamda kullanarak bunları sekülerleşme sürecinin motoru olarak değerlendirdiler.¹⁷³

Nitekim A. Comte'un tarihi açıklamak için kullandığı şema da bunu açıkça görmek mümkündür. Onun meşhur üç hal kanunu sekülerleşmeyi tasvir edici (deskriptif) bir yöntemle açıklamak yerine, kural koyucu (normatif) bir yolla betimlemiş, olanı değil olması gerekeni işaret edici bir kategorilendirme çabası

¹⁷⁰ Mustafa Armağan, "Sekülerizasyon", *Sosyal Bilimler Ans.*, C.3, Risale Yay., İst. 1990, s.367.

¹⁷¹ Gordon Marshall, A.e, 645.

¹⁷² Peter L. Berger, "Sekülerizmin Gerilemesi", Çev. Ali Köse, *Sekülerizm Sorgulanıyor*, Ufuk Yay., İst. 2002, s.14.

¹⁷³ Nuray Mert, A.e., s. 24.

olmuştur.¹⁷⁴ Bu kural koyucu söylem başından beri dinin toplumsal hayatta ve bireysel bilinçte dinin değerinin yitmesi anlamında yorumlanmıştır. Artık bundan sonra din, kültür, sanat, felsefe, eğitim, bilim dil ve gündelik hayattan arınacağı güçlü bir şekilde seslendirilmeye başlanmıştır. Bu aynı zamanda sosyal bilimlerde hep dinin sonunun yaklaştığı yönündeki meta anlatılanlarında tez olmasına neden olacak bir söylem yaratmıştır. Örnek vermek gerekirse 1700'lü yıllarda modernitenin dine galip geleceğini tarih vererek iddia eden ilk kişi Thomas Woolston'dur.¹⁷⁵ Rodsey Stark, Voltaire'nin de dinin sonunun 1750'li yıllarda olacağını iddia ettiğini belirtir.¹⁷⁶ Bunlar bir istisna değildir elbette. Aynı yaklaşım Sosyalist devrimin dini nasıl yok edeceğinden zevkle bahseden Frederic Engels'te, dine inanın bir çocukluk illeti olduğunu düşünen Max Müller'de, nevrotik illüzyonların en büyüğünün din olduğunu belirten Sigmund Freud'ta da vardır.¹⁷⁷

Bu yaklaşımların öngörülleri ise sekülerleşme ile birlikte dindarlığın azalacağı kehanetine dayanmaktadır. Onlara göre endüstrileşme, kentleşme ve rasyonelleşme bunu gerektirmektedir. Böylece sekülerleşme ile birlikte hem din ve devlet birbirinden ayrılacak, hem de bireysel dindarlık yok olacaktır.¹⁷⁸ Bu aynı zamanda inançların tarih sahnesinden silindiğini müjdeler gibidir. Din ile devletin birbirinden ayrılması kurumsallaşmadan vazgeçildiğini gösterirken bireysel dindarlığa yapılan vurgu ile de bir alandaki düşüşün diğer alanlara da yansıtacağı düşüncesinin oluşmasına sebep olmaktadır. Sekülerleşmenin diğer bir öngörüsü ise bilimin dine öldürücü darbeyi mutlaka vuracağı yönündeki pozitivist inançtır.¹⁷⁹ Bilimsel ilerlemenin zorunlu bir sonucu olarak görülen sekülerleşme pozitivistlere göre sürükleyici bir zorunluluktur. Bu sürükleyici zorunluluk öngörüsü din ile bilimin bağdaşmadığı noktasından hareket eder. Çatışma bir kere din aleyhine bozulduktan sonra a . . . geriye dönülmesi mümkün

¹⁷⁴ Mehmet S. Aydın, "Dünyevileşme", *İslamiyat*, C. 4, S. 3, Temmuz-Eylül 2001, s. 13.

¹⁷⁵ Rodsey Stark, "Toprağın Bol olsun Sekülerleşme", Çev. Ali Köse, *Sekülerizm Sorgulanıyor*, s.34.

¹⁷⁶ A.g.m., s. 35.

¹⁷⁷ Yünni Sezen, A.e, s.21.

¹⁷⁸ William H. Swatos-Kevin J. Christiano, "Sekülerleşme Teorisi: Bir Kavramın Serüveni", Çev. Ali Köse, *Sekülerizm Sorgulanıyor*, s. 103.

¹⁷⁹ A.g.m., s. 104.

olmayan bir süreci de başlatmıştır demektir. Son olarak sekülerleşme küresel bir fenomen olarak görülmüş, dinin tarihi bir hatıra olarak kalacağı iddia edilmiştir.

20. yüzyıla gelindiğinde sosyal bilimlerde dinin hem bireysel ve hem de toplumsal önemi ile ilgili yapılan çalışmalar hız kazanmıştır. Bu sekülerleşme tezinin pek de geçerli olmadığını gösterir niteliktedir. Böylece sosyal bilimlerin en önemli koşullarından birini sekülerleşme ve onun karşısında yer aldığı düşünülen din arasındaki etkileşim olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Burada önemle belirtilmesi gereken Batı'da Din sosyoloji alanında yapılan çalışmaların dini tanımlayan şeyin sekülerleşmeden ziyade kurumsallaşmış dinden kaçış olduğudur.¹⁸⁰ Kurumsallaşmış dinden kaçış, din için bir yok olma olarak algılanmamalıdır. Peter L. Berger'in de işaret ettiği durum ancak bir yer değiştirmeye açıklanabilir. Burada bir paradigma değişiminin oluştuğunu söylememiz gerekiyor. Bu paradigma 19. asrın sonlarından itibaren dinin bir kriz içinde olduğu ve yok olacağı iddiasının yerini sekülerizmin gerilediği ve kriz içine girdiği şeklinde söylenebilir.¹⁸¹

Bu paradigma insanın dini ihtiyacını, bu dünyada tecrübe edilen kısıtlı varlık alanının ötesine yönelik bir anlayışı, hep var olan ve var olmaya da devam edecek bir süreç olarak işaretler. Böylelikle din, sosyolojik araştırmalarda teolojik bir ön kabul olmaktan çıkmış ve antropolojik bir gerçeklik olduğu bilgisi güçlenmiştir.¹⁸² Aynı zamanda din ve dindarlığın insan-Tanrı ilişkisi içinde somutlaştırılması, dini pratiklerin ve dinselğin, toplumsal yapının gündelik hayata sinen ve onun evrenini oluşturan bir atmosfer içinde olduğu anlayışı sosyolojide ampirik araştırmaların başlamasına neden olmuştur.¹⁸³

Ampirik araştırmalar günlük hayatta insanların çeşitli renk ve şekillerde ortaya çıkan dini hayatlarındaki farklılıkları gösterebilmek için çeşitli tipolojilerin

¹⁸⁰ "Kurumsallaşmış Dinden Kaçış" kavramı için bkz. Peter L. Berger "Sekülerizmin Gerilemesi", Çev. Ali Köse, A.e., s.22.

¹⁸¹ Gordon Marshall, A.e, s.157.

¹⁸² Necdet Subaşı, "Gündelik Hayat ve Dinsellik", *Avrupa Günlüğü*, 2001/2, s. 240.

¹⁸³ Glifford Geertz, *Gerçeğin Ardından-Bir Antropoloğun Gözünden İki İslam Ülkesinin Kırk Yılı*, Çev. Ulaş Türkmen, İletişim Yay., İst. 2001, s.27.

geliştirilmesi gerekliliği üzerinde durarak bu yönde ciddi çalışmaların başlamasına neden olmuştur.

Günlük hayatta insanların çeşitli renk ve şekillerde ortaya çıkan dini hayatlarındaki farklılıkları gösterebilmek için sosyolojide çeşitli tipolojiler geliştirilmeye ihtiyaç duyulmuştur. Bu tipolojiler dindarlığı, insanın iman-amel temelinde ortaya koyduğu dini tutum, deneyim ve davranış biçimini yeni dini yaşantıyı ve dindarca hayatı, inanılan dinin emir ve yasakları doğrultusunda yaşamayı ifade eden ve inanç, bilgi, tecrübe, duygu, ibadet etki, organizasyon gibi boyutları olan bir olgu gibi tarif etmeye çalışmıştır. Belirtmek gerekir ki din kavramında ortaya çıkan farklılıklar ve bundan kaynaklanan belirsizliklerin dindarlık kavramı içinde geçerli olduğunu bilmemizde fayda var. Yani dindarlık kavramı kolayca anlaşılacak ve izah edilecek bir fenomen değildir.

Din gibi karışık bir fenomen olan dindarlık tek boyutlu kategorilerle, sözelimi sadece geleneksel kavrayışların beklentilerini dikkate alan bir çerçeveye anlaşılabilir. Her şeyden önce dindarlık tanımı yapılmadan önce, tanımı besleyecek kültürel bagaja başvurma zorunluluğu vardır. Bu zorunluluk gelenekten modernliğe, laiklikten seküler çıkışlara, pratik tasavvur zenginliğinden kişisel tatmin arayışlarına kadar sarkan bir talepler kataloğunu ve bunların yarattığı dinsel nitelikli kümelenmeleri içermelidir.¹⁸⁴

Unutulmaması gereken diğer önemli bir husus da yok olacağı düşünülen din ve dini yaşantının taleplerinin hala var olmasıdır. Bu var olma istenci gündelik hayatın içinde antolojik bir duruşu daima taze tutarken, epistemolojik değişim talepleriyle de özelden genele uzanan bir yatay hareketliliğe de zemin hazırlama azminde oluşudur.¹⁸⁵ Şerif Mardin'in de işaret ettiği gibi: "Bir eylem aracı olan din, dindarlığın çeşitli şekillerde tezahürüne zemin hazırlar."¹⁸⁶ Bundan dolayı sosyolojide tipoloji geliştirilmesinin önemi üzerinde durulmuştur. Ve dindarlığın çeşitli şekillerde nasıl tezahür ettiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Elbette

¹⁸⁴ Necdet Subaşı, "Türkiye Dindarlığı: Yeni Tipolojiler", *İslamiyat*, C.5, s.4, Ekim – Aralık, 2002, s.17.

¹⁸⁵ Şerif Mardin, A.e, s. 52.

¹⁸⁶ Emel Öztürk Karagöz, A.e, s.133

çeşitli dini bağlılık ve dini zihniyetleri ölçebilmek imkanına sahip olmak sadece merak gidermek için yapılan bir anlama faaliyeti değildir. Bireysel dindarlığın kaynak ve etkileri ile ilgili sorulara hem bireyler hem de toplumlar açısından cevap verebilmek birçok yararlı bilgi temin etmemize yardımcı olabileceği gibi ön yargıların giderilmesine de yardımcı olacağı muhakkaktır. En azından sosyal bilimlerde ya da medyada dini yaşantının toplumda canlı olması her zaman fundamentalizm kategorisi içinde değerlendirilmesinin önüne geçilecektir. Bu nedenle tipoloji bilimsel yaklaşım açısından önemli olmaktadır.

M. Weber'in ideal tip kavramı tipoloji oluşturmanın ilk önemli denemesidir.¹⁸⁷ H. Freyer, M. Weber'in ideal tip kavramından hareketle ideal tip oluşturmanın önemi, dikkatimizi çekmiştir. Ona göre ideal tip oluşturmanın önemi sosyal bilimlerdeki sonsuz çeşitliliği, düzenlenmiş bir halde kavramamıza yardımcı olmaktadır.¹⁸⁸ Böylece insanların dini yönelimlerinin nasıl sınıflandırılacağı sorunları çözülmüş olacaktır. Bu bilgilerden hareketle birey ve onun dini hayatının araştırılması gerekliliği kendiliğinden ortaya çıkmış olur.

Batıda yapılan ampirik çalışmalar, insanların dini hayatlarındaki farklılıkların var olduğunu göstermiştir. Nihayet dindarlık tipolojileri genel olarak özsel (substatif) ve nitelendirici (adjektivist) diye ikiye ayrılmıştır.¹⁸⁹ Birinci anlayışta, bizzat dindarlıktan veya din farklılığından hareket edilir. İkinci anlayışta ise, somut dindarlık şekillerinin analizinde kullanılmak üzere kavramsal bir araç geliştirmek söz konusudur. Biraz daha yakından incelendiğinde niteleyici anlayışta, çeşitli dini yönelimlerin tipolojisi üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu tipolojiler fenomenolojik olarak birbirine karşı sınırlandırılmış, mevcut dindarlık şekillerinin tasvirinden hareket etmemektedirler. Aksine dindarlığın çok boyutlu değişkenlerin bileşkesinden hareketle, analitik bir yaklaşım geliştirilmeye çalışılmıştır.¹⁹⁰ Bu değişkenlerin boyutları farklı biçimlerde vurgulanabilir ve

---

¹⁸⁷ M. Emin Köktaş, A.e, s.48

¹⁸⁸ A.y

¹⁸⁹ Murat Yıldız, "Dindarlığın Tanımı ve Boyutları Üzerine Psikolojik Bir Çalışma", *Tabula Rasa*, Yıl: 1, Sayı: 1, Ocak-Nisan 2001, s.34.

¹⁹⁰ Ünver Günay, "Max Weber'in Din Sosyolojisindeki Yeri ve Önemi", *E.Ü.İ.F.D.*, Kayseri 1998, s. 8.

yorumlanabilir. Çok boyutlu bir yaklaşımın dini tecrübe ve dini sistemin çeşitliliğine tutarlı bir yaklaşım olması açısından önemli gözükmektedir.

Tarihsel olarak M. Weber'den bu yana dindarlık çeşitli şekillerde ele alınmakta ve sınıflandırılmaktadır. Weber'le birlikte dindarlık, toplumun sınıfsal, hegemonyatik yapısı içindeki ekonomik alt-üst oluşların yarattığı bir ilişkisellik içinde tipolojik bir özelliğe kavuşmaktadır. Onun dindarlık tipolojisinde çiftçi, şövalye ve feodal beyler dindarlığı; bürokrasi, burjuva, küçük burjuva, esnaf ve zanaat dindarlığı, proleter alt tabaka veya büyüsel dindarlık, derviş dindarlığı, dünyevi zühd, uhrevi zühd, şehir dindarlığı gibi kategorilere yer verilmektedir.¹⁹¹ Weber'e göre "kuşkusuz, tüm tabakaların inançlarındaki dinsel belirlenimin çeşitliliğine dikkatimizi çekmektedir. Bununla birlikte belli inanç tiplerine yatkınlık yine bu tabakalarda görülür. Davranışlarındaki pratik akılcılık ortak eğilimlerdir."¹⁹²

Mensching ise, dindarlığı göçebe, asalet, köylü ve burjuva dindarlığı şeklinde ayrıştırmakta ve tipolojisini toplumsal tabakalaşma sistemine göre geliştirmektedir.¹⁹³

Dindarlık ile ilgili literatür artık ciddi bir şekilde çoğalmış ve örnekler çeşitlenmiştir. Örneğin Joseph Fichter, gerçek, şekilci, kenardan ve kapalı dindarlıktan söz etmiştir.¹⁹⁴ Gabriel Le Bros'ta insan din ilişkisinden yola çıkarak dindarlığı dört kategoride değerlendiriyor.¹⁹⁵ Bunlardan ilkinde, dini hayata yabancı olanlar, dinden ayrılmış olanlar, bölünenler, dinden kopanlar yer alırken ikinci kategoride, herhangi bir dini kabul edenler, belli bir zamanda dini kabul edenler ve dine ilgisiz kalanlar yer almaktadır. Üçüncü kategoride ise, din yaşama pratikleri olanları, dine saygılı olup olmayanları ve düzenli olarak dini yaşayışa olanları kapsamaktadır. Le Bros son kategoride ise sofulara, dindar ve muttakilere yer vererek dördüncü grubu oluşturmaktadır. Söz konusu kategorileri düzenlerken

¹⁹¹ M. Emin Köktaş, A.e, s.49

¹⁹² Gustav Mensching, *Dini Sosyoloji*, Çev. Mehmet Aydın, Tekin Kit., Konya 1994, ss. 253-259.

¹⁹³ M. Emin Köktaş, A.e, ss. 50-51

¹⁹⁴ H. Desroche, "Morfolojik Sosyolojiden Tipolojik Sosyolojiye", *Din Sosyolojisi*, Çev. İzzet Er, Akçağ Yay., Ank., 1998, s.76.

¹⁹⁵ A.g.m., 78.

farklılaşmanın dini davranış açısından kaynaklandığı tespit etmiştir. Böylece ona göre dindarlık, herhangi bir dini davranışı olmayanlar, hayatın belli dönemlerinde veya yılın belli dönemlerine ait davranışlar şeklinde ifade eder.¹⁹⁶

Farklı dindarlıkların toplu bir dökümünü veren Onay ve Köktaş çalışmalarında literatürde yer alan tipolojileri şöyle sıralamışlardır:¹⁹⁷

- İçe dönük ve dışa dönük dindarlıklar (Jung)
- Akli, fikri veya duygu ağırlık dindarlıklar (Scheneider)
- Dini duyguların en yüksek dereceye ulaştığı mistik dindarlık fikri tarafı ön plana alıp akla değer veren dindarlık, duygusuyla fikri yönü dengeli olan dindarlıklar (Gruehn)
- Teorik, pratik ve sosyolojik dindarlıklar (J. Wach)
- Dinsel bağlılık, öğretisi, ibadet ve dinsel grup dindarlığı (Lenski)
- Dinde inancı esas alıp ibadeti önemsemeyen, dini pratiklere ve şekle önem veren, zikri ön plana çıkaran, inançla ibadetin birlikte olacağını savunan ve ona göre hareket eden, inanmadıkları halde inanmış gibi görünen tipler (Peker)
- İçtenlikli dindarlık, dıştan dindarlık (Allport)
- İhlâslı ve gösterişli dindarlık (Okunuş) (Argle)
- Resmi-Gayri resmi dindarlıklar, mezhep, kültür ve kilise dindarlıkları, tutucu Protestan, sekt ve liberal dindarlıklar.
- Gayri amil, idare-i maslahatçı, dini bütün sofî ve yobaz dindarlıklar (Toplamacıoğlu)

Yukarıdaki tanımlara bakıldığında dindarlık tanımlarının Yahudi ve Hıristiyan geleneğine bağlı toplumlar için yapıldığını ve çok sayıda tipolojinin oluştuğu görülmektedir. Buna karşın Türkiye’de dindarlık tipolojilerinin özgün olmadığı iddia edilmiş ve Batıdakilerin birer aktarması olduğu belirtilmiştir.

1.2.2. Türkiye’de Dindarlık Tipolojileri

Türkiye şartları düşünüldüğünde yapı ve bulgulardan hareketle işlevsel sayılabilecek tipolojiler geliştirilmeye çalışılmıştır. Bunlardan M. Toplamacıoğlu

¹⁹⁶ Ahmet Onay, “Dindarlık Ölçme Çalışmaları”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, C. 14, S. 45, ss. 439-449. Ayrıca bkz. M. Emin Köktaş, A.e., ss., 48-53.

¹⁹⁷ Mehmet Taplamacıoğlu, “Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket Denemesi”, *A.Ü.İ.F.D.*, C.10, Yıl. 1962, ss.141-151.

dindarlığı şiddetin azlık-çokluğuna göre dini yaşayış tipleri ve biçimine göre dini yaşayış tipleri olarak sınıflandırırken¹⁹⁸, Günay ise dindarlığı, mensubiyet temelinde ele almıştır.¹⁹⁹

Toplamacıoğlu bu tipolojisinde şiddetin azlık-çokluğuna göre dini yaşayış tiplerini beşe ayırmıştır.²⁰⁰

1- Dini emir ve yasaklara sıkıca bağlı olup dini gereklere dünyevi hayatlarını da bağlayacak derecede sarılmış olan ve sofu dindarlar

2- Dini inanç ve gereklere saygılı olmakla birlikte dini pratiklere bağlılıklarında düzensizliğin hakim olduğu alaca dindarlar.

3- Dini inançlara az çok saygılı olmakla beraber, dini pratiklere yalnızca kolektif dindarlığın doruk noktasına eriştiği anlamda ilgi gösteren mevsimine göre dindarlar.

4- Dini pratiklere az çok saygılı olmakla birlikte dini pratiklerin çok daha az yer tuttuğu beynamaz dindarlar veya iş dindarları.

5- Dine karşı genellikle ilgisiz bir tutum içinde olanların oluşturduğu ilgisiz dindarlar.

Ü. Günay'ın dindarlık tipolojisi²⁰¹ ise her defasında ortaya konan ilişki boyutunu yansıtmaktadır. Toplamacıoğlu'nun çalışması da dikkate alınarak yapılan tipoloji, dindarlığı dini yaşayış tipi olarak tasvir eder. Kategorisinde birinci sırayı alanlar, dinin emir ve yasaklarına sıkıca bağlı olup dini geleneklere dünyevi hayatlarını da kapsayacak şekilde sarılmış olan sofu ve grupçu niteliklere sahip olan ateşli dindarlar yer alır. İkinci grupta yer alanlar ise; dini inanç ve gerekliliklere saygılı ve içten bir şekilde bağlı olmakla birlikte, dini pratikleri gerçekleştirmede bir düzensizlik hakimdir. Dini hayatın odak noktaları olarak bilinen kutsal ay, gün ve gecelerde bu zümrenin dindarlığında belirgin bir artış kaydedildiğini belirtmiştir. Üçüncü grup dindarlar ise; dini inançlara az-çok saygılı olmakla birlikte dini pratiklere sadece kolektif dindarlığın doruk noktasına eriştiği anda ilgi gösteren bu zümre normal zamanlarda dini pratiklere hemen

¹⁹⁸ Ünver Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, Erzurum Kit., İst., 1999 s.206

¹⁹⁹ Mehmet Toplamacıoğlu, a.g.m., s.145

²⁰⁰ Ünver Günay, A.e., s.209-264

²⁰¹ A.e., s.265

hemen hiç bağı olmadığı gibi çoğunlukla türlü toplumsal tutum ve davranışlarında da dini inanç düşünce ve gerçekliklerden kaynağını alan uygulamalara da yer vermektedir. Dördüncü grupta yer alan dindarlar ise, dinsel pratiklerin yaşantılarında çok daha az yer tuttuğu, ender durumlarda bazı dini pratikleri yerine getirmenin dışında dinle pek ilgili olmayan oportünist dindarlardır. Son olarak da dine karşı genellikle kayıtsız bir tutum içinde yer alanların oluşturduğu ilgisiz dindarlık tipolojisi yer almaktadır. Bu tip içinde de, genellikle dini inançlara karşı saygılı ve bağı olmakla birlikte pratikte dinin, yaşantılarında hiçbir yer tutmadığı zümre ile bir kısım inançlara karşı saygılı ve bağı olmakla birlikte, bir kısmına da mesafeli bir tutum içerisinde oldukları görülmektedir.

Dindarlığı, dini yaşayışın şiddeti üzerinden (azlık-çokluk) tipleştirdiği bu beşli kategorisini, dindarlığı biçim üzerinden değerlendirdiği diğer bir tipoloji izlemiştir.²⁰² Dört gruba ayırdığı tipolojisinde ilk sırayı, halk kültürü içinde öteden beri kökleşmiş ve kalıplaşmış unsurların hakim olduğu geleneksel halk dindarlığı yer almaktadır. İkincisinde ise geleneksel halk dindarlığı içinde öteden beri kökleşmiş, islami unsurlarla bezenmiş bir durumda olup, sunni ulema tarafından yine öteden beri hurafe veya Batıl itikatlar şeklinde damgalanan ve İslami dini yaşayışa yabancı sayılan unsurlara yer vermeyen seçkinlerin dindarlığı yer alır. Üçüncü tip dindarlıkta ise, dinin tanrı ile kul arasında kutsal bir ilişki olduğu anlayışından hareket eden laik dindarlık tipidir. Biçim bakımından ayırt edilen son tip ise, geleneksel dindarlık tipiyle, laik tip arasında geçiş teşkil eden transzisyonel dindarlık yer alır ki, bu tip dini yaşayışa sahip olanlar dini ile dünya işlerini birbirinden ayırt etmektedirler.

---

²⁰² A.e, s. 266.

2. DİNİ HAYATIN ÖLÇÜLMESİNDE SOSYOLOJİK YÖNTEM: DİNDARLIK ÖLÇEKLERİ

2.1. DİNDARLIK ÖLÇEK KAVRAMI

Yapılan tipolojiler yanında ampirik çalışmalarda dindarlığın belirlenmesinde hangi göstergelerin kullanılacağı meselesi de din sosyolojisinin önemli bir tartışma konusu olmuştur. Dindarlığın boyutları meselesi olarak tartışılan bu tür tipolojiler toplum içinde yaşayan bireyin dindarlığının nasıl tespit edileceği veya dinin insan hayatının hangi yönlerinde ve ne derece birlikte bulunduğu yönünde olmuştur.

Batıda uzun yıllar dindarlık tek boyutlu bir fenomen olarak değerlendirilmiş ve bu yönüyle tespit edilmeye çalışılmıştır.²⁰³ Son zamanlarda ise ampirik çalışmalarda tek kriterle yola çıkan çalışmalar eleştirilmeye başlanmış, 1960'lı yıllardan sonra din sosyologlarının büyük bir kısmı tek yönlü din anlayışı ve dindarlık anlayışının veya tanımların yeterli olmadığını ileri sürmeye başlamışlardır.²⁰⁴

Dindarlığın çok boyutlu olarak kavramsallaştırılmasını sistemli bir şekilde ele alan ilk sosyolog Glock olmuştur. "Dindarlığın Boyutları" adlı makalesinde dindarlığın boyutlarını, bütün büyük dinleri içine alacak biçimde düşündüğünü söyleyen Ch. Y. Glock, bunun sebebini, değişik boyutlarda, dinin belirtileri arasındaki bağdaşmanın ne olduğu ve hangi şartlarda değişik derecelerinin ortaya çıktığı bilirse kültürün belki de en karmaşık ögesi olan din ve dindarlığın anlaşılmasının daha da mümkün hale geleceği olarak gösterir.²⁰⁵ Dünya dinleri arasında birçok farklılığın bulunmasına rağmen, dindarlığın kendisini ortaya koyduğu genel alanlar açısından önemli ölçüde benzerliklerinde olduğuna dikkatimizi çeken Glock, bu tespiti dayanarak dindarlığın boyutları olarak belirttiği beş kategori belirtmiştir. Ona göre dini olan her türlü tezahürü bu

²⁰³ Charles Y.Glock, "Dindarlığın Boyutları Üzerine", Çev. M. Emin Köktaş, *Din Sosyolojisi*, 2.bs, Çev. ve Der. Yasin Aktay – M. Emin Köktaş, İst. 1998, s.252.

²⁰⁴ Ahmet Onay, a.g.m., s.439.

²⁰⁵ Charles Y.Glock, a.g.m, s.253.

beş boyuttan birine bağlamak mümkündür. Ve bu beş kategoriyi hem dinin araştırılması ve hem de dindarlığın değerlendirilmesi için kategorik bir bakış açısı olarak teklif etmektedir. Dini araştırmalarda ve dindarlığın değerlendirilmesinde teklif ettiği beş kategori ise şu boyutlardan oluşmaktadır.²⁰⁶

1. Dini İnanç (İdeoloji) Boyutu:

Bu kategori ile dindar insanın belli inanç ilkelerini bileneceği beklentisi ifade edilir. Bu inanç ilkelerinin muhteva ve kapsamı sadece farklı dinlerde değil, aynı dini geleneğin içinde de farklı olabilir. Her din, inanç ilkelerinden belli bir sisteye kurar ve mensuplarından bu inanç ilkelerini bilmelerini bekler. İnsan için inancın fonksiyonu veya anlamının araştırılması da bu boyut içinde ele alınabilir.

2. İbadet Boyutu:

İbadet boyutu kategorisi ile bir dinin mensuplarının yerine getirdikleri bütün spesifik dini pratikler ifade edilir. Çeşitli ayinler, dua, özel dini törenlere katılma, oruç ibadeti ve benzeri ibadetler bu boyutun içine girer.

3. Dini Tecrübe (Duygu) Boyutu:

Bu boyut ile hemen hemen bütün dinlerin, dindar insanın herhangi bir zamanda az çok nihai gerçekliğe doğrudan katıldığını veya dini bir duyguyu tecrübe ettiğini kabul ettiklerini düşünülür. Çeşitli dinler tarafından uygun olarak açıklandığı veya çeşitli bireyler tarafından gerçek olarak tecrübe edildiği gibi, bu duygu tarzı dikkate değer biçimde farklı olacaktır. Bu, korku veya vecd halinde, huşu ve mutluluk duygusunda, ruhsal huzur bulmada veya ilahi olanla yoğun vasatta ortaya çıkabilir. Her din, bireysel dindarlığın işareti olarak subjektif dini tecrübeye belli bir değer verir.

4. Dini Bilgi Boyutu:

Bu boyutla, bütün dinlerde dindar insandan, inancın temel öğretilerini veya kutsal metinleri bilmesi veya onlara güvenmesinin beklendiği hususu

---

²⁰⁶ A.g.m., s. 257.

düşünülür. Bir inancı bilmek onu kutsal kabul etmek gerekli şart olduğu için bilgi ve inanç boyutları arasında sıkı bir bağlantı vardır.

5. Dinin Etkileme (Konsequenz) Boyutu:

Bu boyut, anılan dört boyuttan farklıdır. Bu kategori ile birey olarak insanın, dini inanç, pratik tecrübe ve bilgisinin dünyevi (seküler) neticeleri özetlenmiştir. İnsanların ne yapmaları ve dinlerinin etkisiyle hangi zihniyete sahip olmaları gerektiğini belirleyen dini metinlerin tümü burada tezahür eder. Bunda “fiillerin” teolojik anlamı olan bir yeri olduğu görülmektedir. Etkileme boyutunun insan-Tanrı ilişkisinde söz konusu olduğu söylenebilir.

Belirtmek gerekir ki, Glock gibi sosyologların ortaya koydukları dindarlığın boyutları ile ilgili denemeler, sadece dinin hem farklılaştığı, hem de organize olduğu toplumlarda anlamlıdır. Yani, dini inanç ve aktivitelerin ayrıldığı diğer yandan dini yönelimlerin oldukça sınırlanmış, organize olmuş cemaatlere dayandıkları yerlerde anlamlıdır. Dolayısıyla primitif topluluklar bu araştırmanın dışında gözükmemektedirler.

İnsanlık tarihi dinin, insan, toplum ve kültür üzerinde çok geniş kapsamlı etkilerinin bulunduğunu göstermektedir. Bu bakımdan, dinin anlamı, kaynaklar, çeşitli formları ve etkilerini bilimsel olarak incelemek çok önemli olmaktadır.

Bundan dolayı dini inanış, dini uygulama, dini yaşantı olgu ve süreçleri incelemek üzere genel geçer evrensel modeller bulunmaya çalışılmış, bu amaçla sosyal bilimlerde çok çeşitli paradigmlar ve teoriler inşa edilmiştir.²⁰⁷ Dinin bilimsel perspektiften incelenmesi oldukça uzun ve karmaşık bir evrim sürecini gerektirmiştir.

Batıda, günümüze gelinceye kadar dinle ilgili bilgilerin mitolojik bir karaktere sahipken giderek bu sürecin değişim geçirdiği görülmektedir. Mitolojik karaktere sahip olarak anlaşılan dinle ilgili bilgiler giderek normatif teolojilerin oluşumunu gerçekleştirmiştir.²⁰⁸ Uzun süre normatif teolojilerle anlaşılmaya

²⁰⁷ Ünver Günay, “Din Bilimlerinin Teorik ve Metodolojik Sorunları”, *Bilimname* 1, 2001/1, s. 109.

²⁰⁸ Jean Chevallier, a.g.m., ss.36-37.

çalışılan din ve dini tezahürlerin spekülâtif din felsefeleriyle de çeşitlendiği söylenebilir. Nihayet din, modern dönemde çok çeşitli bilimsel disiplinler aracılığıyla analitik ve sistematik bir şekilde incelenmelidir anlayışı oluşmaya başlamıştır.²⁰⁹

Dini hayatın anlaşılmasında bilimsel yaklaşımın oluşumu, günümüzde de hızla devam eden bu sürecin vardığı noktanın araştırılması, sosyal bilimlerin iç dinamiğini anlamak açısından faydalı olacağı gibi, din, dindarlık gibi kavramların hangi evrelerden geçtiğini göstermesi açısından da önemli olmaktadır. Din olgusuna bilimsel yaklaşım, çok büyük bir ölçüde modern döneme has bir durum ve gelişme olarak karşımıza çıkmasına karşın bu eğilimin kökleri aslında yeni bir olgu da değildir. Din konusuna olgusal ve bilimsel bir yaklaşım Yunanlı ve Romalı düşünürlerce, tenkitçi şüpheci, akılcı ve hatta fikri tutum ve eğilimler geliştirdikleri görülmektedir.²¹⁰

Örneğin Yunanlı Şair Hesiod'un daha M. Ö. 800'lerde Yunan mitolojisi ile ilgili derlemeleri içeren Teogoni'si din konusuna karşılaştırmalı ve sistematik bir yaklaşımın tipik bir örneği olarak gösterilebilir.²¹¹ Ancak Ortaçağ'ın dünyaya karşı olumsuz yaklaşımı sayesinde bu eğilimin varlığını kurumsallaştıramadığını belirtmek gerekir. Ortaçağ'ın bu tutumu dogmatizmin ve skolastizmin belirgin bir şekilde din üzerinde olumsuz olmasına neden olmuştur.²¹² Gerek apolejetik ilahiyat anlayışı gerekse başta vahiy olmak üzere belli otoriteler etrafında kilisenin kurumsallaşması bilimsel yaklaşımın önünde set olduğuna işaret eder. Batıda geleneksel dinin değişimi ancak kendine özgü şartlarda bireyselleşme ve sekülerizasyon sonunda mümkün olacaktır.²¹³

Bireyselleşme ve sekülerizasyonun ilk habercileri Ortaçağ'ın sonlarına doğru dünya tarihini de derinden etkileyen Rönesans ve reform hareketleridir. Büyük coğrafi, keşifler, sanayi devrimi, aydınlanma hareketi, bilimsel ve

²⁰⁹ Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, Çev. Ünver Günay, İFAV, İst., 1995, s. 36.

²¹⁰ Ünver Günay, "Din Bilimlerinin Teorik ve Metodolojik Sorunları", s. 111.

²¹¹ A.y.

²¹² Durmuş Hocaoğlu, A.e., ss. 51, 115.

²¹³ A.y.

teknolojik buluşlar, şehirleşme, eğitim alanlarında kaydedilen aşamalar tüm dünyada insan ve toplum hayatında önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Bunlar toplumsal hayatta önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. İnsanı ve toplumsal hayatı derinden etkileyen bu gelişmelerin dini etkilememesi düşünülemez.

Rönesans ve reform hareketlerinden sonra özellikle XVII. ve XVIII. yüzyıllardan sonra insanı, toplumu, kültürleri olgusal, gelişmeci ve ilerlemeci süreçlerde inceleme eğilimi dine de aynı yaklaşım uygulanmasını gerektirmiştir.²¹⁴ Bu insan, toplum, tarih, kültür ve din konusunda yeni ve değişik modellerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. XIX yüzyıl bu açıdan değerlendirildiğinde önemi yadsınamayacak kadar büyüktür. Nitekim, bu dönemde Fransız sosyal filozofu ve sosyolojinin de babası olarak görülen A. Comte (1798-1857)'un, insanlık tarihini pozitivist ve materyalist bir felsefi bakış açısından evrimci bir perspektifle görmek suretiyle ortaya koyduğu yeni, teorik ve metodolojik yaklaşım şeması, toplum ve din incelemeleri üzerinde çok derin ve geniş etkiler uyandırmıştır.²¹⁵ Bu etkiler, özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilimsel metodolojinin çerçevesini belirlemiş ve XX. Yüzyılda bir şekilde varlığını sürdürmeye devam ettirmiştir. XIX. yüzyıldan itibaren dinin özü ve başlangıcı entelektüel kurgulara dayalı, basitleştirici ve düz hatlı, evrimci bir perspektif, bilimsel çalışmaları teslim almış gibidir. Max Müller'in naturizm, H. Spencer'in manizm, E. Taylor'un animizm, E. Durkheim'in totemizm, J. Frezer'in büyü, kuramları bu eğilimleri yansıtmaktadır.²¹⁶

“Din Bilimlerinin Teorik ve Metodolojik Sorunları” adlı makalesinde Ü. Günay, dinin bilimsel açıdan incelenmesini ve modern dönemde kaydedilen gelişmeleri detaylı bir şekilde incelemiştir. Adı geçen makalede bu eğilimler şu şekilde belirginlik kazanır: Her şeyden önce modern dönemde kaydedilen gelişmeler çeşitli fikir akımlarına kaynaklık etmiştir. Fikir adamlarının yanında

---

²¹⁴ Radney Stark, a.g.m., s.34

²¹⁵ Mehmet S. Aydın, a.g.m., s.13

²¹⁶ Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, A.e., ss. 5-6

filoloji, arkeoloji, antropoloji, sosyoloji ve psikoloji gibi pek çok bilim dalında değişiklik ve eğilimler bu yaklaşımlara kaynaklı etmiştir.²¹⁷

Bu, dinin mahiyet ve anlamı, dini tecrübenin kaynağı, tabiatı, tarihi, tezahürleri ve işlevleri, dini hayatın ve kültürün sürekliliği ve değişimleri, yapıları, ilkeleri ve hatta kavramlarını sadece ilahiyatçılar için bir uğraş olmaktan çıkararak modern bilimlerin özellikle de din bilimlerinin olayda yerlerini almalarını sağlamıştır. Artık, din, dini uyanış ve değerler sistemi normatif filolojik metin incelemeleri şeklinde değil insan ve toplum tarafından yaşanan olgusal ve çoğulcu bir ortamda incelemenin önemi ortaya çıkmıştır.²¹⁸ Alan araştırmaları, yerinde gözlem, katılma tekniği, tarama, görüşme monografi, anket, soru kağıtları gibi tekniklerle derlenen bilimsel verilerden hareket etme anlayışı giderek daha da önemli hale gelecektir.

Bilindiği gibi din, oldukça karmaşık bir olgu ve gerçekliktir. Din fenomeni, insanları aşkınlıkla bağ kurma ve çevresini belli bir sistem dahilinde algılama imkanı verme, değer hiyerarşisi sağlama, denetleme ve kimlik belirleme gibi özsel yada işlevsel nitelikleri vardır.²¹⁹ Bu niteliklerin insan ve toplum hayatına etkilerini anlamak için sosyoloji bilimin birçok araç ve yöntemi devreye sokması gerekir. Çünkü sosyolojinin insanın sosyal eylemleri veya başka bir deyişle rol davranışıyla ilgilenmektedir. Bunun için sosyolojide tek bir yöntemin toplumsalı anlamada yeterli olmayacağı açıktır. Burada yöntemini insan bilimleri ve pozitif bilimlerden ödünç almak zorunda kalan dini araştırmaların her zaman metodolojik bir kimlik krizi içinde olduğunu hatırlatmak gerekir. Böylece bilimsel yöntemin tutarlı olması için din araştırmalarında geniş çeşitlilikteki yöntemleri sınıflandırma ihtiyacı hasıl olmuş ve bu bağlamda birçok girişimde bulunulmuştur. Bu girişimleri üç grupta toplamak mümkündür:

²¹⁷ Ünver Günay, a.g.m., s. 117.

²¹⁸ Elisabeth Özdalga, "Türkiye'de İslami Uyanış ve Radikalleşme Üzerine", *İslami Araştırmalar Dergisi*, C: 4, S. 1, Ocak 1990, ss. 57-58; Ayrıca bkz. Nur Vergin, "Toplumsal Değişme ve Dinsellikte Artış", *Toplum ve Bilim*, 29/30, Bahar-Yaz 1985, s.9

²¹⁹ Peter L. Berger, *Kutsal Şemsiye* 2.bs., Çev. Ali Coşkun, Rağbet Yay., İst. 2000, s.255.

a) Dini, sosyoloji, psikoloji veya fizik açısından açıklamaya yönelik bilimsel bir çaba olarak görenler.

b) Dinin anlamını dindar açısından kavramaya yönelik sezgisel ve analogik bir çaba olarak görenler.

c) Din araştırmalarında indirgemeci ve indirgemeci olmayan yöntemleri telife yönelik çaba harcayanlar.²²⁰

Dini ve dinle ilgili tezahürleri dindar açısından kavramaya yönelik, sezgisel ve analogik bir çaba olarak görenler Dilthey'den alınan "verstehen" (anlama/understanding) teriminden hareket ederler. Dilthey'in deyimi ile anlama, "zihinsel durumun tam bir bilincinde olmak ve empati ile onu yeniden kurmak" ile ilgilidir.²²¹ Ona göre anlamanın amacı ise; bir metnin, bir eser veya önemli bir tarihsel olayı gerçekleştiren bireyin zihni durumunu yeniden yaşamaktır. Dilthey; anlamı değer ve amaç motifleriyle dolu olan ve bireylerin özgür ve değişken iradelerine yönlendiren insani, toplumsal ve kültürel hayatın, düzenli ve evrensel yasalarla yönetilen bir tabiat olayının araştırılması gibi ele alınamayacağını savunmuştur.²²²

Anlama yönteminin ilk önemli isimlerinden bir diğeri ise bir kültürün benzersiz ve kendine özgü olduğuna dikkatimizi çeken Max Weber'dir. Her kültürel olayda neyin benzersiz olduğunu anlamak isteyen biri, bir kültürün değer oryantasyonu hakkında bir şeylerin bilinmesi zorunluluğuna işaret etmiş olmaktadır.²²³ Weber, insan davranışını, inancını veya tiplerin paradigmatic formlarını sunmak yoluyla bize yardımcı olmuştur.²²⁴

Peter Berger anlama yönteminin önde gelen çağdaş savunucularındandır. Ona göre insan dünyası "temelde bir anlamlar sistemi"dir. Dolayısıyla bu

²²⁰ Steven D. Kepnes, "Din Araştırmalarında Anlama ve Açıklama Yöntemleri Arasındaki Uçurumu Telif Etmek", Çev. Bekir Zakir Çoban, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C.2, S. 1, 2002, s. 171.

²²¹ Gordon Marshall, A.e., s. 156; Russel Keat-John Urry A.e., ss. 266-278.

²²² Russel Keat-John Urry, A.e., s. 270.

²²³ Emek Öztürk Karagöz, A.e., s. 104.

²²⁴ A.e., s. 132, Ayrıca ideal tip kavramının açıklayıcı bir anlatımı için bkz. şerif Mardin, A.e., ss. 7-8.

anlamları “içeriden” anlamaksızın bu dünyada hiçbir şey hakkında bilinemez.²²⁵ Din araştırmalarında modern sosyal bilimler; anlamaya yönelik yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Önde gelen savunucuları ise; Carl Jung, Victor Frankl, Victor Turner Clifford Geertz ve Mary Dougladır.²²⁶

Bu yöntemsel yaklaşımın temel özelliği dine “içeriden” bir bakış çabasıdır. Araştırmacılar, diğer kültürel ifade formları arasında dini benzersiz yapan şeyin ne olduğunu ve dindar için anlamının ne olduğunu bulmaya çalışmışlardır.

Dini, sosyoloji, psikoloji ve fizik açısından açıklamaya yönelik bilimsel bir çaba olarak görenler ise Dilthey’in erkloren (açıklama) dediği yöntemi uygulamaya çalışmışlardır. Dinin ve dindarın varlığını açıklamaya çalışan klasik teşebbüsler Marx ve Freud tarafında gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Marx dini faaliyeti tarihsel ve sosyo-ekonomik kanunlar açısından²²⁷, Freud ise psikoseksüel kanunlar açısından²²⁸ açıklamışlardır. Örneğin Marx dini davranışı bir yönden hakim sınıfların kendi güçlerini pekiştirmek ve meşrulaştırmak için ideolojiler geliştirdiği, diğer yandan hakim sınıfların bir teselli formu arayacağı kurallı olarak öngörürken açıklama faaliyetinin tam içinde olmaktadır.²²⁹

Din araştırmalarında açıklama yönteminin çağdaş savunucularından en deneyimli si Ralph Berhoe’dır.²³⁰ O dini tecrübelerin iç ve dış duyu verilerinin anılar ve düşüncelerle birlikte karmaşık bir bileşimi ile ilgili olacağını savunur. Açıklama ekolünün diğer çağdaş temsilcileri arasında Rodaliffe-Brown, Claude Levi Strauss, Lean Festinger, Milton Yinger ve Robin Fox’u görmekteyiz.²³¹ Aşkın’ı ve diğer dünyaya ait düşünceleri, bu dünyaya ait tabii formlara irca etme teşebbüsleriyle, açıklama yöntemini kullananlar sıkça indirgemeci olmakla

²²⁵ Steven D. Kepnes, a.g.m., s.173

²²⁶ A.y.

²²⁷ Yümnü Sezen, A.e., s.62

²²⁸ A.e., s. 44.

²²⁹ Mustafa Aydın, A.e., s.105.

²³⁰ Steven D. Kepnes, A.e. s. 174.

²³¹ A.y.

suçlanmışlardır.²³² Bunlar dini toplumsal ve psikişik olarak analiz etmişler ve onu genellikle diğer toplumsal ve ruhsal formlarla benzeyen yönleri itibariyle ele almışlardır. Yine bunların keşfetmeyi amaçladıkları şey, dini belirleyen doğal kanunlardan ziyade dinin icra ettiği toplumsal işlevlerdir.

Son olarak açıklama ve anlama yöntemlerini, birbirinden farklı olduğunu görmekte birlikte bu yöntemleri yorumlama işinde aslında birbirini tamamlayan unsur olarak gören hermonetikçi çabayı zikredebiliriz. Din araştırmacıları dini bir tecrübeyi genelde doğrudan doğruya ele almazlar onu metinler ve semboller vasıtasıyla incelemek zorundadırlar.²³³ Burada açıklama yöntemi son derece önemlidir. Dolayısıyla pozitif bilimlerin dışarıdan bakan perspektifleri din üzerinde bazı ayrımlar yapma imkanı tanımaktadır. Bir din araştırması sadece, din, onun toplumsal ve ruhsal işlevi ile veya onun kökenlerine indirgemeye çalışırsa hata yapar. Bu, açıklama yönteminin anlama yöntemine ihtiyacını belirlemektedir. Ricoeur'un yorumlama yöntemini din araştırmalarınınca uygulayarak ve araştırmanın amacını belirleyen bu çabayı gelecek vadeden bir model olacağı söylenebilir.²³⁴ Bu modeli savunanlar dini belli bir mesafeden analiz etmek için açıklama yönteminin gerekliliğine işaret etmişler ve açıklamadan elde edilen bilgilerle, dindarın yaşadığı dünyayı anlama çabasının anlamlı olacağını ileri sürmüşlerdir.²³⁵

Son araştırmalarında yöntem seçimi, araştırmalarda kullanılan tanımlarından da hangi bağlamda şekilleneceğini din tanımının araştırmada kullanılacak olmasıdır.²³⁶ Yukarıda belirtildiği gibi din araştırmalarına konu olan dinin özsel ve işlevsel tanımlarının sosyal bilimlere konu edildiği görülmüştü. Ve genelde sosyal bilimlerde din tanımlarının özsel yapıdan hareketle değil de fonksiyonları açısından ele alındığı ortaya çıkmıştı. Anlama ve açıklama yöntemleri açısından düşünürsek her iki yaklaşımın da aslında araştırmaya teorik

²³² Elisabeth Özdalga, "Din Din Midir, Yoksa Başka Bir Şey Midir? Dinsel Fenomenleri İndirgeyici Yaklaşımların Bir Ön Eleştirisi", *İslami Araştırmalar Dergisi*, C.3, S.2, Nisan 1989, s.29.

²³³ Charles Y. Glock, a.g.m., ss.252 - 253.

²³⁴ Steven D. Kepnes, a.g.m., s. 175.

²³⁵ A.g.m., s. 175.

²³⁶ Recep Yaparel, a.g.m., s. 404.

bir perspektif sağladığını söyleyebiliriz. Yine de sosyal bilimlerde ister din olsun, isterse dini hayatın tezahürleri olsun bir sorunsal olmaktan kurtulamadığını görmekteyiz. Bu sorunsal dinde olduğu gibi dindarlıkta da göreceli algılanış düzeylerinin oluşumunu açıklar niteliktedir.

Bütün bu söylenenler dini hayatın incelenmesi esasında değişimleri anlayabilmek için dindarlığın boyutları ve tipolojilerinin gerekliliğine işaret etmektedir. Bu gereklilik belli bir dayanak noktası oluşturma zorunluluğu yanında, insanların dini yönelimlerinin sınıflandırılması ihtiyacını ve dindarlığın boyutlarını da ölçmesinin gerekliliğine bir gönderme yapmıştır.

Bilindiği gibi insanlar yetenekleri, kişilikleri ve davranışları ile birbirinden çeşitli düzeylerde farklılıklar göstermektedir. Ve insanoğlunun bu farklılıkların ayırımında olması insanlık tarihi kadar eskidir. Eski Yunan filozoflarından Eflatun ve Aristo'nun eserlerinde bireysel farklılıklardan bahsettiklerini görmekteyiz.²³⁷ Bazı kaynaklar bunun tarihini M.Ö. 2200 yılı Çin'ine kadar götürmektedir. Ortaçağ Avrupasına gelindiğinde ise bireysel farklılıklara ilginin azaldığını hatta hemen hemen hiç olmadığını, bireylerin tutum ve davranış biçimlerinin büyük ölçüde ait oldukları sosyal sınıfların belirlediğini ifade etmenin birtakım yaptırımlarla engellendiğini ortaya çıkarmaktadır.²³⁸

Ne var ki, Avrupa tarihi açısından Rönesans ve Reform hareketleri bireylerin öğrenmeye karşı ilgilerini artırmış bireysel tutum ve davranışların ayırımına varmaya başladıklarını gösterir bir milat noktasıdır. Buna rağmen bireysel farklılıklar hususundaki bilimsel çalışmaların başlaması için 19. yüzyılın ikinci yarısını beklemek gerekmiştir.

Gustaw Fechner, Willhelm Wundt, Hermann Ebbinghaus ve diğer bazı araştırmacıların çalışmalarıyla toplumsal fenomenleri açıklamanın yeterli olmadığını fark edilmesini sağlamışlar toplumsal fenomenleri anlamak için sayısal ve rasyonel terimlere ihtiyaç olduğuna işaret etmişlerdir.²³⁹ Ruh

²³⁷ A.g.m., s. 405.

²³⁸ Ünver Günay, a.g.m., s. 114.

²³⁹ Ali Yılmaz, *Psikolojik Değerlendirmenin Temelleri*, Etüt Yay., Samsun, 1999, s.14.

hastalıklarının tedavi etmek için klinik değerlendirmeler, testlerin gelişmesine katkı sağladığı gibi bilimsel yaklaşımın dönüştüğünü göstermesi açısından önemlidir. Konumuz açısından önemli olan tutum ölçekleri ise diğerlerine göre tarihi epeyce yenidir. L. L. Thurstone'un yapmış olduğu ilk tutum ölçeği ve bu tutum ölçeğinin geliştirilmesi 20. yüzyılın ilk çeyreğine rastlar.²⁴⁰ 1929'dan sonra geliştirilen bu ilk tutum ölçeğinden sonra, pozitiften negatife doğru beşli bir derecelendirme ölçeği olan Likert'in 1932'de geliştirdiği tutum ölçeği izler.²⁴¹ Bu tarihten sonra tutum ve davranışları ampirik bir yöntemle anlamaya çalışan çok sayıda ölçek çalışması yapılmış ve halen de bu süreç bütün hızıyla devam etmektedir.

Öyleyse bütün bunlardan hareketle süreç içerisinde ölçeklemenin ve ölçekleme çeşitlerinin ne anlama geldiğini ve neler olduğunu belirtmekte fayda var. Ölçekleme, ortak olduğu varsayılan kültürel anlamların ya da paylaşılan toplumsal yorumların gözlenmesine dayalı sosyolojik bir ölçüm tekniğidir.²⁴² Ölçekleme teknikleri sosyolojide muhtemelen en çok o alana özgü uzman ölçekleme tekniklerinin tasarlandığı tutumların ve kişiliklerin ölçülmesinde kullanılmaktadır. Bununla beraber göz ardı edilmemesi gereken bir soruna burada değinmek ve sosyolog açısından problemin zorluklarına da işaret etmek gerekir. Bilimsel bir anlama yöntemi olarak ölçüm her ne kadar rüşdünü ispat etse de sosyoloğu dört ana sorunla da karşı karşıya getirir.²⁴³ Bunlar:

1- Temsil Etme Sorunu : Ampirik dünyanın kaç özelliği en iyi şekilde modellenir?

2- Benzersizlik Sorunu: Ölçüm sonuç itibarıyla ne kadar benzersizdir?

3- Uygun İstatistik Sorunu: Ölçme işlemlerini meşrulaştıracak göstergeler nelerdir?

4- Anlamlılık Sorunu: Ölçüm sayıları ölçtüğü şeyi ne kadar anlamlı kılmaktadır?

²⁴⁰ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Yeni İnsan ve İnsanlar*, 10. bs, Evrim Yay., İst., (t.y) s.134.

²⁴¹ Sibel A. Arkonaç, *Sosyal Psikoloji*, 2. bs., Alfa Yayınları, İst., 2001, s. 172,

²⁴² Gordon Marshall, A.e., s. 556.

²⁴³ Kadir Cangızbay, *Sosyolojiler Değil, Sosyoloji*, 2. bs., Ütopya Yay., Ank., 1999, s.162.

Bütün bu sorunlara karşın davranış ve tutumları anlamlandırma arzusu ampirik çalışmalara ilgiyi azaltmamış ve verileri üst düzeyde değerlendirme yöntemi olarak ölçüm yapmanın zorunluluğu hissedilmiştir. Tutum ve davranışları çok boyutlu ölçekleme (multi-stage sample), Ayrımsal Anlam yöntemi (Semantic differential), Bogardus Toplumsal Mesafe Ölçeği (Bogardus Social Scale), Guttman Ölçeği (Guttman Scale), Likert ölçeği (Likert Scale) Otoriter kişilik (authoritaian personality) vb. birçok tek boyutlu ölçekler aracılığıyla ölçme çabaları ortaya çıkmış, literatür epeyce zenginleştirilmiştir.²⁴⁴

2.2. BATIDA DİNDARLIK ÖLÇME ÇALIŞMALARI

Özel yöntem ve teknikler kullanılarak bir kişinin dindarlık düzeyini belirlemeye ve verilen sonucu rakamsal değerler halinde ifade etmeye dindarlık ölçme denir.²⁴⁵

Dindarlık ölçme çalışmaları 1940'lı yıllarda başlamıştır. Dindarlık ölçümü ile ilgili henüz erken dönem sayılan 1940'lı ve 1950'li yıllardan itibaren yapılan bu çalışmaları 1960'lı yıllardan itibaren item ölçüm tekniklerinin kullanıldığı alan araştırmaları izlenmiştir.²⁴⁶ Bu dönemde elde edilen verilerin istatistiki analiz yöntemleriyle tahlil edilmeye başlandığı görülmektedir. İlk örnekleri Amerika'da gerçekleştirilen bu çalışmaların büyük bir kısmı Hıristiyan ölçümü ile ilgilidir. 1970'li ve takip eden yıllarda İngiltere'de ve bazı Batı Avrupa ülkelerinde de benzer çalışmaların başladığı görülmektedir.²⁴⁷

Konu ile ilgili literatür incelendiğinde dindarlık ölçeklerinde üç farklı yaklaşım dikkat çekmektedir.²⁴⁸

1- Gordon W. Allport ve J. Michael Ross tarafından geliştirilen dindarlığı "içe dönük" ve "dışa dönük" olmak üzere iki grupta ele alan yaklaşım. Bu yaklaşım dindarlığı "içe dönük", "dışa dönük" kavramlarıyla ölçer.²⁴⁹

²⁴⁴ Bkz. Clifford T. Morgan, A.e., ss. 302 – 305; Ali Yılmaz, A.e., ss. 163, 213, 216, 228, 232; David Kreech – Richard S. Crutchfield, *Sosyal Psikoloji*, 3.bs. Ötüken Yay., İst. 1980, ss. 305 – 307; Çiğdem Kağıtçıbaşı, A.e., ss. 134-141

²⁴⁵ Ahmet Onay, a.g.m, s. 440.

²⁴⁶ A.e, 439.

²⁴⁷ A.y.

²⁴⁸ Kayhan Mutlu, "Bir Dindarlık Ölçeği", *İslami Araştırmalar Der.*, C.3, S. 4, Ekim 1989, s.195.

2- Dindarlığı çok boyutlu bir fenomen olarak ele alınan yaklaşım.²⁵⁰ Çok boyutlu dindarlık ölçeklerinin kullanıldığı bu yaklaşımda, kişilerin nasıl bir Hıristiyan nasıl bir Protestan veya nasıl bir Müslüman olduğu sorunlarından birine cevap aranır. 1967 yılına kadar dindarlığın çok boyutlu olduğu hipotezi açıkça test edilmemiştir. Morton King, 1967 yılında söz konusu hipotezi bilimsel bir yöntemle tespit ederek dindarlığın çok boyutlu bir fenomen olarak ele alınması gerekliliğini işaret etmiştir.²⁵¹ Dindarlık boyutları genellikle faktör analizi yöntemi ile belirlenmiştir. Çok boyutlu dindarlık ölçeği daha sonra Müslüman dindarlığına da ilham kaynağı olmuştur.

3- Bu yaklaşımda ise, diğerlerinden farklı olarak kişilerin dini yönelim düzeyleri düşünce, davranış ve duygu boyutlarında ele alınır.²⁵² Dini yönelimlerin ilahiyat ve sosyal psikoloji açısından teorik bir temele oturtulduğu bu çalışmalarda din, yönelim düzeyleri düşünce, davranış ve duygu boyutlarında ele alınır. Bu yaklaşımın esas amacı, yönelim objesine karşı bireyin yapmış olduğu değerlendirmenin ifadesi olan tepki cevaplarının düşünce, davranış ve duygu boyutlarında ölçmektir.²⁵³ 1967 yılında Allport-Ross adlı bilim adamlarının geliştirdiği dini yönelim ölçeği (Religious Orientation Scale, Ross)²⁵⁴ bu alanda atılmış en önemli adımlardan biridir. Allport-Ross, dini yönelim konusuna ağırlıklı olarak sosyal psikoloji disiplini perspektifinden yaklaşmışlardır. “İçe dönük”, “dışa dönük” dindarlık tarafından hareket eden Dini Yönelim Ölçeği, dokuz maddesi içe dönük on biri de dışa dönük dindarlık olmak üzere 20 maddeden oluşmaktadır. Bu ölçekte kişiler,

1- İçe dönük dindarlık tipi

2- Dışa dönük dindarlık tipi

3- Ayrımsız dindarlık tipi

---

²⁴⁹ Murat Yıldız, a.g.m., s.26.

²⁵⁰ A.g.m., s. 27.

²⁵¹ Ahmet Onay, a.g.m., s. 441.

²⁵² Ahmet Onay, “Dini Yönelim Ölçeği, Ölçek Geliştirmede Yöntem: Teorik Altyapı, Geçerlilik ve Güvenilirlik” *İslamiyat*, C. 5, S. 4, s.180.

²⁵³ A.g.m., s. 181.

²⁵⁴ A.y.

4- Dindar olmayan tipler olarak 4 gruba ayrılmıştır. Ayrıca ölçekte dindarlıkla aşağıdaki değişkenler arasındaki ilişki incelenmeye çalışılmıştır.²⁵⁵

- a. Ayrımcılık
- b. Genel anlamda dindarlık
- c. Cinsiyet farkı
- d. Doğmatizm
- e. Feminizm
- f. Ölüm korkusu
- g. Sürekli kaygı
- h. Depresyon
- ı. Toplumsal beklenti
- i. Psikolojik değişim
- k. Kendini güçsüz görme eğilimi

Hıristiyan dindarlık ölçeklerinde Glock, Lenski, Faulkner ve De Jung isimlerinin öne çıktığını belirtmek gerekir.

2.3. TÜRKİYE'DE İSLAMİ DINDARLIK ÖLÇEKLERİ

İslami dindarlıkla ilgili Türkiye'de ilk çalışma 1962 yılında Mehmet Toplamacıoğlu tarafından yapılmıştır.²⁵⁶ Uzun bir aradan sonra 1977 yılında bu çalışmayı Erdoğan Fırat ve Sabine Dırs'ın "İslam Et Jeunesse En Turquie d'Aujourd Hui" adıyla yayınlanan diğer çalışma izlemiştir.²⁵⁷ Dünya literatürü ile karşılaştırıldığında Müslüman dindarlığını ölçmeye yönelik bu girişimler çağdaşlarına göre zamanlama açısından erken döneme rastlamaktadır. Ancak bu

²⁵⁵ Veysel Uysal, "Dini Hayat ve Şahsi Özellikler", *Din Eğitimi Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 1995, S. 2, s. 172-176.

²⁵⁶ Mehmet Toplamacıoğlu, a.g.m., ss. 141-151.

²⁵⁷ Erdoğan Fırat, *Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu: Din Psikolojisi Açısından Bir Değerlendirme*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ank. Ün. İlahiyat Fak. Ank., 1997, s.22.; Mehmet Bayyığıt, *Gençlik ve Din, Üniversite Gençliği Üzerine Karşılaştırılmalı Bir Araştırma*, Erman Ofset Matbaa, Konya - 2002, s.14

çalışmalar yöntem ve teknik alt yapı bakımından o dönemde yapılan benzer çalışmaların gerisinde görülmektedir.²⁵⁸

Yöntem ve teknik alt yapı yetersizliğine dikkatimizi çeken A. Onay, 1980'li yıllara kadar söz konusu çalışmaların daha iyisini yapılamadığını ancak 80'li yıllardan sonra yeniden çalışmaların hız kazandığı belirtir.²⁵⁹ M. Bayyigit'in yapmış olduğu "Üniversite Gençliğinin Dini İnanç Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma"sı 80'li yılların ilk örnekleri arasındadır.²⁶⁰ Araştırmasında betimsel bir yaklaşımla, gençliğin dini inanç tutum ve davranışlarını tespit etmeye çalışmış, dini tutumla sosyal değişkenler arasındaki ilişkiler ve değişimler problem edilmiştir. Daha sonra "Gençlik ve Din, Üniversite Gençliği üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma"da da aradan geçen 12 yıl boyunca önceki araştırmasıyla bir karşılaştırma yapılmıştır. Diğer çalışmaların bu anlamda yaptıklarının tekrar değerlendirilmesi gibi bir eksikliğinde bu çalışmada bir vurgu olması açısından zikredilmeye değerdir. Yine 80'li yıllarda Kayhan Mutlu, Müslüman dindarlıkla ilgili bir ölçek geliştirmiş Faulkner, De Jung, King ve Hunt'un çalışmalarından yararlanarak 14 maddeden oluşan bir ölçek geliştirmiştir. Likert formatında hazırlanan ölçekle Fundemantalizm ve dindarlık arasındaki ilişki araştırılmıştır.²⁶¹

Diğer önemli bir çalışma ise M. Emin Köktaş tarafından Müslüman dindarlığı ile ilgili geliştirdiği ölçektir.²⁶² Glock ve Lenski'ye benzer bir yaklaşımla dindarlık kavramının operasyonelleştirilmesi, çalışmada esas olarak amaçlanmıştır. Ölçekte yer alan maddeler çoktan seçmeli Likert formatında hazırlanmıştır.

Münir Koştaş²⁶³ ise çalışmasında M. Emin Köktaş'ın yaklaşımına benzer bir yöntem kullanmıştır.

²⁵⁸ Kayhan Mutlu, a.g.m., s.194.

²⁵⁹ Ahmet Onay, "Dindarlık Ölçme Çalışmaları", s.442.

²⁶⁰ Bkz. Mehmet Bayyigit, *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç, Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*, (Basılmamış Doktora Tezi), Bursa 1989.

²⁶¹ Kayhan Mutlu, a.g.m., ss. 194-199.

²⁶² M. Emin Köktaş, A.e., s.20

²⁶³ Bkz. Münir Koştaş, *Üniversite Öğrencilerinin Dine Bakışı*, TDV Yay. Ank., 1995, s.32

1980'li yıllarda bir İslami dindarlık ölçeği geliştiren Veysel Uysal'ın çalışmasına da işaret etmek gerekir.²⁶⁴ O çalışmasında dindarlığı beş boyutlu olarak ele almıştır. Likert formatında hazırlanan ölçek 26 maddeden oluşup dini hayat ile şahsi özellikler arasındaki ilişki incelenmiştir.

Dindarlık Ölçme Çalışmalarında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

1- Güvenilirlik; soru havuzu yöntemiyle çok boyutlu dindarlık ölçeklerinde genellikle ciddi bir sorundur.

2- Dindarlık ölçeklerinin, geçerlilik ve güvenilirliği faktör analizi, güvenilirlik katsayısı, madde analizi gibi gerekli testler kontrol edilmelidir.

3- Dindarlık ölçümü derken, ölçüme konu olan dindarlığın sınırları iyi çizilmelidir.

4- Dindarlıktan çok kişilerin, ekonomik-sosyal ve kültürel durumlarını ilgilendiren bağlamsal faktörlerin birer dindarlık ölçütü olarak ele alınmalıdır.

5- Kişilerin sahip olduğu deneyim ve tecrübeler, onların kilise, diyanet ve cemaat gibi dini kurumlara karşı olumsuz bir tasvir almalarına neden olmasına neden edilmelidir.²⁶⁵

2.4. DINDARLIĞI TEK VE ÇOK BOYUTLU ÖLÇME

Dini anlayış ve bağlılıkların sistemli analizlerinde belli bir dayanak noktası oluşturma zorunluluğu, insanların dini yönelimlerinin sınıflandırılması ve dindarlığın çeşitli boyutlarda ele alınmasını gerektirmiştir. Ampirik din araştırmalarda inancı yada dini ibadete katılımı tek bir göstergeyle yada boyuta dayalı analizlerin, bütünsel olarak dini yaşantıları açıklamada yetersizliği fark edilmiş, çok boyutlu dindarlık ölçekleri geliştirilmiştir.²⁶⁶

Batıda geliştirilen dindarlık ölçekleri ve özellikle çok boyutlu yaklaşımların Türkiye'de benzeri çalışmaları etkilediği görülmektedir. Bunlar

²⁶⁴ Veysel Uysal, "İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma", *İslami Araştırmalar Dergisi*, C. 8, Yaz-Güz Dönemi, 1995.s.231

²⁶⁵ Ahmet Onay, a.g.m., ss. 444-447.

²⁶⁶ Recep Yaparel, *Yirmi-Kırk Yaşları Arası Kişilerde Dini Hayat ile Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1987, s.37.

arasında J. Wach'ın dini tecrübelerin tezahürünü teorik, pratik ve sosyolojik olarak üçe ayırdığı çalışması²⁶⁷, Gloçk'un dindarlığın ölçümünde inanç, ibadet, duygu, bilgi ve toplumsal etkileri temel alan beşli tasnifi²⁶⁸ G. Lenski'nin dindarlığı zühd, inanç, ayinsel davranış, dini gruplar olarak değerlendirdiği dörtlü kategorisi en önemlilerindedir.²⁶⁹ Türkiye'de yapılan çalışmaların dini yaşayışın farklı görüntülerini ifade eden bu boyutları dikkate aldıkları görülmektedir.

Esasen çeşitli süreçlerde dindarlığın hangi boyutlarda ne tür bir etkileşime girdiğini gözlemek amacı güden çalışmaların dini davranışın bütün şekillerini dikkate alma zorunluluğu baştan beri kabul edilmiştir. Çünkü özellikle İslamiyet söz konusu olduğunda dinin teorik ve inanç boyutunun göz ardı edilmesi mümkün değildir. Bunun yanında beden ile mal ile, hem beden ve hem de mal ile yapılan namaz, oruç, hac, zekat ve kurban gibi ibaretler de dinin ayrılmaz birer parçası görünümündedirler. Bu dinin tabiri olarak pratik boyutunun inanç ve teorik boyutla bir bütün içinde değerlendirilmesi gerektiğini gösterir. Yine dindarlığın boyutları arasında gözden kaçırılmaması gereken diğer önemli bir unsur da dinin duygu boyutu olduğudur. İlahi alana korku veya vecd husu veya mutluluk temelinde gerçekleşen ve her insanda temel bir yönelim olarak var olan bu duygusal yönelim açık zihinsel ve dinsel anlam taşımaktadır. Kur'an-ı yüzünden okumayı bilme, yada ibaretleri yerine getirecek kadar bilgiye sahip olma ve gündelik hayat içinde dini yaşayışa ilişkin problemlerin çözümünde bilginin önemi yadsınamaz. Böylece dindarlığı anlamlandırmada dinin bilgi boyutu önemli olmaktadır.

Son olarak aile, eğitim, siyaset ve boş zaman gibi sosyo-kültürel yapıda dinin dünyevi etkileri bize İslamiyet'in bu alanlarda yaygın ve yoğun bir etkileşim alanı işgal ettiğini göstermektedir. Bununla dindarlık araştırmalarının toplumun etki boyutunun göz ardı edilememesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

²⁶⁷ Joachim Wach, A.e., ss. 45-61.

²⁶⁸ Charles Y. Glock, a.g.m., ss. 252-275.

²⁶⁹ Roland Robertson, a.g.m., s. 235.

2.5. ÖLÇEKLERDE DINDARLIK KAVRAMI

Dinin birey ve toplum için hayati öneme sahip olduğu ispata gerek kalmayacak kadar açıktır. Bunun için, ilk insandan günümüze kadar din her zaman gündemde olmuş, bireyi ve toplumu derinden etkilemiştir. Bu etki, bireyin dünya görüşünü ve yaşam tarzını belirlemiş, söz konusu İslam dini olduğunda bütün hayatı kuşatan bir referans kaynağı olma iddiasını devamlı canlı tutmuştur.

Bütün hayatı kuşatan dinin muhatabı en başta insan olmaktadır. Dinin emir ve yasaklarını kabul eden ve bunları yaşama dereceleri farklı da olsa yerine getirme gayretinde olan kişi dindarlık kavramı içinde değerlendirilecektir. Başka bir deyişle dindar, özel hayatında ve toplumsal alanda dini kuralları kabul eden ve bunları uygulayan kişi olarak tanımlanabilir.²⁷⁰ Dindar olarak kendisini tanımlayan kişinin ise davranışlarının kaynağını dinin belirlemesi kadar doğal bir şey olamaz.

Dinin insan hayatını kuşatan bu doğallığı, tarih boyunca dindarlığın belirleyeni olarak görülmüştür. Bunun yanında deneysel sosyoloji genel geçer bir dindarlık tipolojisi belirlemek için, bu tipolojilere kaynaklık edebilecek süreçleri de anlamak zorunluluğunu hissetmiştir. Bu açıdan dindarlığın kaynağının belirlenmesinin önemi ortaya çıkmış olmaktadır.

Aslında bu da kendi başına dindarlık kavramını anlamamızda yeterli olmayabilir. Çünkü bir organizma olarak çevresiyle uyumlu yaşamak durumunda olan insan toplumsal bir düzende yaşamaktadır. Toplumsal düzenin varolma nedeninin de o toplumda yaşayanların oluşturduğu baskı olduğu kabul edilecek olursa²⁷¹ dindarlığın bir gerginlik sebebi mi, yoksa toplumsal düzenin devamını sağlayacak bir unsuru mu olduğu önemli olmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun "Gerileme Dönemi" olarak bilinen zamana kadar din, dindar-toplum ilişkisi bu açıdan değerlendirildiği söyleyebiliriz. Bunun yanında modernizmin bütün dünyayı etkileyen yönleri gündelik hayatı derinden

²⁷⁰ Vejdi Bilgin, "Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü", *U.Ü.İ.F.D.*, C.12, S.1, Bursa 2003, s.195.

²⁷¹ Gordon Marshall, A.e., s.111

etkilemiştir. Bu sürece hazırlıksız yakalanan İslam dünyasında özellikle de Osmanlı İmparatorluğunda başlangıçta şaşkınlık yaratırken, sonraları bu şaşkınlık yerini hayranlık ve taklide bırakmıştır. Hayranlık ve taklit bile Batı medeniyetinin üretmiş olduğu modernleşme projesiyle İslam dünyasının özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'nun arasındaki uçurumu kapatmaya yetmemiştir. Toplumlari yeniden dizayn eden modernleşme projesi ile bütün hayatı kuşatan ve özellikle kendine inananları (dindarları) her yönden belirleyen din arasında bu bağlamda bir gerginliğin var olduğunu düşünebiliriz. Adını ister gerginlik isterse çatışma koyalım böyle bir ikilemi yaşayan dindar insanda ne gibi değişimleri beraberinde getirdiği kayda değer bir sorun olarak karşımızda durmaktadır.

Konumuz açısından değerlendirildiğinde, dindarlık ölçeklerinde modernleşme projesi ile din dolayısıyla dindarlık arasında gerçekten de böyle bir gerilim sorun edilmiş midir? Eğer böyle bir gerilim var olduğu kabul ediliyorsa bu toplum açısından bir çatışma unsuru mudur? gibi sorularda önem kazanmış olacaktır. Son olarak dindarlık denilince hangi boyutların göz önüne alındığı, dindar denince hangi unsurların bir anlam kazandıracak şekilde örüntülendiği, bu ölçeklerde anlaşılması gerekmektedir.

Dinin kaynakları incelendiğinde ilgili literatür oldukça geniş bir malzeme sunarken, dindarlığın kaynakları arasında yeterli çalışmadığı gözlenmektedir. Bireyin dini kabul ediş şekli, inanma sebepleri ve nasıl inandığı üzerinde çok az durulmuştur. Aşağıdaki tablo dindarlığın kaynağı ile ilgili derli toplu bir bilgi içermektedir.

Tablo 5. Bireysel Dindarlığın Sosyolojik ve Psikolojik Kaynakları*

Thouless	1. Toplumsal Etkiler 2. Çeşitli Gereksinimler 3. Çeşitli Deneyimler
Argyle	1. Gereksinimler 2. Sıkıntı ve Endişeler 3. Suçluluk Duygusu 4. Koruyucu Ana – Baba Düşüncesinin Yüceltilmesi 5. Kimlik Kazanma Girişimi 6. Çözumsuz ve Şaşırtıcı Konulara Çözüm Arama 7. Vücut Yapılarında Oluşan Değişimler
Peker	1. Modelden öğrenme 2. Güçsüzlük ve Çaresizlik 3. Bir Varlığa Bağlanma Gereksinimi 4. Akıl Yürütme ve Zihinsel Tatmin 5. Korku 6. Ölümsüzlük Arzusu 7. Suçluluk ve Günahkarlık Duygusu
Freud	1. Koruyucu Baba imajının Yüceltilmesi 2. Gelenekler 3. Kültürel Olarak Taşınan Kanıtlar
Vergote	1. Hayal Kırıklıkları ve Engellemeler 2. Toplum ve Ahlakını Koruma Arzusu 3. Entelektüel Arayış 4. Kaygı ve Güvenlik Arayışı
Russell	1. Doğadan Kaynaklanan Korkular 2. Toplum ve Ahlakını Koruma Arzusu 3. Pişmanlık Duyulacak Davranışlardan Kaynaklanan Korkular
Hume	Geleceğe İlişkin Kaygı ve Korkular
Draz	Yaratılıştaki Var Olan Din Duygusu
Yavuz	Fıtrat
Allport	1. Organik Arzular 2. Yaratılış ve Zihinsel Yetenekler 3. Ruhsal Arzular ve Manevi Değerler 4. Anlam Arayışı 5. Kültürel Uyum

* Bkz. Hasan Kayıklık, "Bireysel Dindarlığın Psikolojik Kaynakları" *Dini Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.13 Mayıs – Ağustos 2002, ss. 37-38.

Tablo 6: Dindarlık Ölçeklerinde Dindarlığın Kaynakları

M. Emin Köktaş	37	Dine bağlılık, insan hayatına başka türlü sahip olamayacağı bir gaye ve anlam kazandırıp kazandırmadığı	Allport-Anlam Arayışı Peker-Bir Varlığa İnanma İhtiyacı
	38	Din, ölüm karşısında insana başka yoldan elde edemeyeceği bir güven duygusu verip vermediği	Peker-Ölümsüzlük Duygusu Argyle-Sıkıntı ve Endişenin Bazı İnançlarla Kalkacağı
	39	İnsan, sadece akli ile kavrayamayacağı varlığının sebebini inandığı dinin otaya koyduğu açıklamalarda bulunur.	Argyle-Şaşırtıcı ve çözümsüz konulara çözüm arama
M. Bayyigit	14.	Allah'ın varlığına inanma konusundaki kararınızın oluşmasında hangi faktörler etkili olmuştur?	Thouless-Toplumsal Etkiler
	45.	Ailenizi dini inanç ve yayış bakımından genel olarak değerlendirdiğinizde aşağıdaki gruplardan hangisine girer?	Peker-Modelden Öğrenme
Yaparel	18	Dine bağlılık, insan hayatına başka türlü sahip olamayacağı bir gaye ve anlam kazandırıp kazandırmadığı	Allport-Anlam Arayışı Peker-Bir Varlığa İnanma İhtiyacı
	19	Din, ölüm karşısında insana başka yoldan elde edemeyeceği bir güven duygusu verip vermediği	Peker-Ölümsüzlük İsteği Argyle-Sıkıntı ve Endişenin Bazı İnançlarla Kalkacağı
	20	İnsan, sadece akli ile kavrayamadığı varlığının sebebini inandığı dinin ortaya koyduğu açıklamalarda bulunur.	Argyle-Şaşırtıcı ve Çözümsüz Konulara Çözüm Arama

Akgül	26	Aileniz ibadetlerinizi yapmada çeşitli ikazlarda bulunur mu?	Thouless-Toplumsal Etkiler
Uysal	19/a	Din, hayatın anlamını kavramada ve bu konudaki bir çok soruya cevap bulmada yardım eder	Allport-Anlam Arayışı Vergote-Entelektüel Arayış Peker-Akıl Yürütme ve Zihinsel Tatmin Argyle-Çözumsuz ve Şaşırtıcı Konulara Çözüm Arama
Çelik	43	İnsan hayatının bir gaye ve anlam kazanması ancak dine bağlılıkla gerçekleşir.	Allport-Anlam Arayışı Peker-Bir Varlığa İnanma İhtiyacı
	44	Hastalık, ölüm gibi sıkıntılı durumlar karşısında insanın dini inancı ona güven duygusu verir.	Peker-Güçsüzlük ve Çaresizlik Peker-Ölümsüzlük Arzusu Thouless-Çeşitli Deneyimler
Şahin	21.	Allah'ın varlığına inanma ya da inanmama hakkındaki kararınızın oluşmasında hangi etkiler olmuştur?	Thouless-Toplumsal Etkiler Argyle-Kimlik Kazanma Girişimi Peker-Modelden Öğrenme
Fırat	14	Allah'ın varlığına inanma ya da inanmama hakkındaki kararınızın oluşmasında aşağıdakilerden hangisi etkili olmuştur?	Thouless-Toplumsal Etkiler
Abuzer	25	Toplumsal hayatınızda önemli bir yeri olan dini törenlere ilgi duyar mısınız?	Thouless-Toplumsal Etkiler
Arslan	II.5.	İslam dini insanın hayatına bir gaye ve anlam kazandırır.	Allport-Anlam Arayışı Peker-Bir Varlığa İnanma İhtiyacı
	II.8.	Dini inançlarla dolu bir hayat insanın gerçek hayat tarzıdır.	Argyle-Kimlik Kazanma Girişimi
	II.10.	Dindar bir insanın dünyada her işinin rast gideceğine inanıyorum	Thouless-Çeşitli Gereksinimler

Tablo 6'da de görüleceği gibi bir dindarlık tipinin oluşumunda etkili olan faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Buna rağmen Türkiye nüfusunun büyük bir kısmının Müslüman olduğu düşünüldüğünde tarihsel olarak dindarlık tipinin

taşıyıcısının Freud'un da gösterdiği gibi (Tablo 5) "gelenekler" veya kültürel kanıtların gözardı edilemez bir öneme sahip olduğunu belirtmeliyiz. Yine Thouless'in dindarlığın kaynağı olarak gösterdiği "Toplumsal Etkileri" (Tablo 1) dindarlığın hem kaynağı, hem de tarihsel süreyle geçirdiği dönüşümler ve günümüzdeki belirleyiciliği açısından gözardı edilemez oluşu açıktır. Değişimi anlamada bütün bunları da gözardı etmemek dindar kavramını daha da netleştirecektir. Dinin işlevsel yönünü açıkça gösteren "bireyin ve toplumun ahlakını koruma arzusu" dindarlığın kaynakları arasında ölçeklerde belirtilmesi açısından ilginçtir. Aşağıda da gösterilmeye çalışıldığı gibi bu gerilimin olmasını önleyici veya hiç değilse hafifletici bir yönüne dikkatimizi çekmesi açısından dikkate diğer bir yaklaşımın dindarlık ölçeklerinde var olduğunu gösterir niteliktedir.

Ölçeklerde dindarlığın kaynağı olarak "İnsanın Anlam Arayışı" ve dindarlığın bu anlam arayışının kaçınılmaz bir sonucu oluşunun vurgulanması, diğer etkenlere göre daha net olduğu görülmektedir. Yaratılış itibariyle insanın anlam arayışının sebebi olarak da Tablo 5'de Draz ve Yavuz'un belirttikleri "fitrat" olarak yorumlanmasını mümkün kılmaktadır.

Dindarlığın boyutlarını ister toplumsal etkiler, gereksinimler modelden öğrenme, kimlik kazanma girişimi, isterse insanın anlam arayışı, ölümsüzlük arzusu, veya fitrat olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar da tek başına dindar kavramının net bir tarifi için yeterli olmayacaktır. Çünkü yukarıda da belirtilmeye çalışıldığı gibi insan çevresiyle uyumlu yaşamak zorunluluğu vardır.

İnsanın uyum arayışı, toplumsal düzene olan ihtiyacı bir kat daha artırmaktadır. Dinin işlevsel yönüne vurgu yapan birçok Din Sosyolojisi çalışmasında, bir dinin toplumsal düzene görece birçok olumlu katkı yaptığı belirtilmiştir.²⁷² Elbette dinin zihniyet oluşturma, sosyal bütünleşme, motivasyon, kimlik kazandırma, sosyal kontrol sağlama ve toplumları yapılandırıcı fonksiyonları, dindar tipinin ortaya çıkmasında önemli işlevleri vardır. Bunların

²⁷² Ejder Okumuş, *Meşruyet Ekseninde Din ve Devlet*, Pınar Yay, İst. 2003, s.74

toplumların düzen arayışında katkısı inkar edilemez. Burada sorun, modern toplumsal düzenin oluşturduğu baskıyla dindar kişi arasındaki muhtemel bir gerilimin göz ardı edilemez varlığıdır. Bu gerilimi, Rönesans, Reform ve Aydınlanma çağından sonraki oluşan değişime bağlamak mümkündür. Değişimin etkisi ise günümüzde daha da hissedilir haldedir. Bu amaçla dindarlık ölçeklerinde, din ile modernleşme projesi arasında varolduğu düşünülen gerilim ile bundan dindarlık tipinin etkilenip etkilenmediği düşünülmesi gereken bir nokta olmaktadır. Aşağıda dindarlık ölçeklerinde bu nokta şu şekilde gösterilebilir:

KÖKTAS

70. Bilimin ilerlemesi ile Kur'an'ın doğruluğu zayıflar mı?

71. Bilimsel keşifler çoğaldıkça Allah'ın yüceliği ve İslam'ın Bütünlüğü daha fazla mı ortaya çıkmaktadır?

82. İslam'ın gelişme ve kalkınmaya engel olduğunu kabul ediyor musunuz?

BAYYİĞİT

46. Ailenizle dini konularda hangi sıklıkla tartışıyorsunuz?

50. Anne-babanızın kuşağını nasıl buluyorsunuz?

YAPAREL

24. Dinin gösterdiği gerçeklerle, ilmin ve felsefenin gösterdiklerinden daha üstündür görüşünü kabul eder misiniz?

AKGÜL

51. Sizce “evli olmayan kız ve erkeklerin beraber olup özel hayat yaşanmaları” uygun bir davranış mıdır?

UYSAL

8. Kur'an'ın mesajları evrensel olup her çağda geçerlidir.

26. Dini kurallar modern hayata göre uyarlanmalıdır.

CELİK

53. Evlilik öncesi kız-erkek ilişkilerini nasıl karşılırsınız?

56. Doğum kontrolüne taraftar mısınız?

75. Bir işyerinde çalışanların ibadetlerini rahatlıkla yapmaları üretimi sizce hangi yönde etkiler?

FIRAT

24. “Deprem, sel, yangın vb. afetlerin” sebebi sizce nedir?

ARSLAN

II.2. Bilim geliştikçe dinin önemi azalır.

II.20. Hızır uğrayan eve bereket yağar.

ABUZER

38. Size göre birden fazla evlenmek nasıl bir şeydir?

39. Size göre kadının en önemli görevi nedir?

Görüldüğü gibi ölçeklerde dindar insanın iki gerilim hattı içinde olduğu düşünülmektedir. Bu gerilimin ilk ayağı modernleşme projesinin dine yönelttiği eleştiriler ve bu eleştirilere dindarın vereceği tepki olurken, ikinci ayağı da geleneksel dindar tiplerin kentleşen, üretime daha çok katılmak isteyen, kadın algısı dönüşen yani kamusal alanda daha görünür hale gelmek isteyen tip arasında olmaktadır. Kamusal alanda daha görünür hale gelen dindar kavramının hangi boyutlarıyla anlaşılması gerekliliğinde ölçeklerde vurgulanması bu açıdan önem kazanmış olmaktadır. Ölçeklerde görüleceği Glock'un “Dindarlığın Boyutları”²⁷³ olarak belirlediği *Dini İnanç Boyutu*, *Dini Pratik Boyutu*, *Dini Tecrübe Boyutu*, *Dini Bilgi Boyutu*, *Dini Etkileme Boyutu* gibi özellikler bu açıdan değerlendirildiğinde, dindarlığın bireysel yönüne bir vurguyu ön plana çıkarma girişimi olarak değerlendirilebilir. Bu vurgu “kurumsallaşmış din” talebi yerine

²⁷³ Charles Y. Glock, A.e., ss.258-271

Luckman'ın da işaret ettiği gibi "bireysel dindarlık"ın²⁷⁴, birincisine göre tercih edilmesini de açıklamaktadır.

2.6. TÜRKİYE'DE DİNDARLIK ÖLÇÜMLERİNDE ULAŞILAN SONUÇLAR

Türkiye'de dini yaşayışı araştıran uygulamalı çalışmalara bakıldığında yukarıda belirtilen boyutların ele alındıkları görülmektedir. Aşağıda bu çalışmalarda elde edilen bulgular, ve bulgulardan hareketle ortaya çıkan sonuçları incelenmeye çalışılacaktır.

Araştırmalar göstermektedir ki, Tevhid inancını yansıtan Allah'ın varlığını ve birliğini ve Hz. Muhammed'in O'nun peygamberi olduğuna inanma konusunda yaratıcı Tanrı fikrine sıcak bakıldığı görülmektedir. İnanç boyutu ile ilgili yapılan çalışmalarda Allah fikrine olan sıcak yaklaşım peygamberi benimsemeye ya da Allah fikrine olan sıcak yaklaşım peygamberi benimseme ya da kabul etmede aynı niteliğin görülmediği tespit edilmiştir.²⁷⁵

Cinsiyet değişkenine göre, iman esasları bildiğimiz Allah'ın varlığına, birliğine, kitaplarına, peygamberlerine, meleklerine, ahirete, kaza ve kadere inanma durumu, kadınlarda erkeklere göre daha yüksek çıkmaktadır. Halk inançlarına inanç ve uygulama durumu erkeklere göre kadınlarda daha fazla olduğu görülmektedir.²⁷⁶ Yaş değişkeninde ise genel olarak, yaşın ilerlemesine paralel biçimde inanma düzeyini gösteren değerlerde artış görülürken şüpheli, kararsız ve inanmama tutumlarında düşme görülmektedir.²⁷⁷ Kentlerin gecekondu çevrelerinde ve kırsal alanlarda kent merkezlerine göre derin bir tevekkül, kader ve teslimiyet düşüncesinin izlerine rastlanmaktadır. İnanç ve uygulamaları konusunda farklı dini yönelimlere sahip kişilerin farklı gerçeklerle ortak bir

²⁷⁴ Bkz. Kurumsallaşmış Din, Bireysel din Vurgusu için, Thomas Luckman, *Görünmeyen Din*, Çev.

Ali Coşkun, Fuat Aydın, Rağbet Yay. İst. 2003, ss.64-71

²⁷⁵ Veysel Uysal, a.g.m, s.27, 271; Ayrıca İnanç Boyutu ile İlgili Bulgular İçin Bkz. Ünver Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, ss.40-88.

²⁷⁶ Ali Akdoğan, *Geleneksel Toplumlardan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat*, Rağbet Yayınları, İst. 2002, ss. 124-137.

²⁷⁷ M. Emin Köktaş, A.e., ss. 77-106.

yanıtta birleştikleri de görülmektedir.²⁷⁸ Çarkoğlu ve Toprak, inanç boyutuna ilişkin Türk toplumunda halkının çok büyük bir çoğunluğun inançlı olduklarını çalışmalarında belirtmiştir.²⁷⁹ Ne var ki Kur'an-ın inandırıcılığını sorgulayanların ve İslam'ın değişmesi gerektiğini düşünenlerin sayısının azımsanmayacak bir oranda olduğunu da tespit etmişlerdir. Bu da dini yönelimleri farklı alanların inançları konusundaki verileri yorumlamada çok hassas durulması gerektiğini göstermektedir.²⁸⁰

Dini ayinler, dua, namaz, oruç ve benzeri dini pratikler dindarlığın pratik boyutunu oluşturur. İbadetleri yerine getirme sıklığı ve şiddetindeki değişimlerin dışında onların yapılarında ve muhtevalarında meydana gelen farklılaşmalar da araştırılmıştır.²⁸¹ Dini pratiklerdeki aktifliğin diğer uygulamalarla ilişkisinin göz ardı edilmesinin ölçüm hatalarına neden olacağına da işaret edilmiştir.²⁸²

Çarkoğlu ve Toprak'ın bulguları, Türk toplumunda din pratiklerin nitelik olarak birbirlerinden farklılaşan üç boyutuna işaret etmektedirler. Beş vakit namaz kılmak, Kur'an okumak, teravih namazına gitmek birinci boyuta girer. İkinci boyuta ise zekat ve fiire vermek, kurban kesmek ve dini vakıflara bağış yapmak gibi dinamik katkıyla gerçekleşen ibaretler yer alır. Son olarak ise halk İslami olarak nitelendirilebilecek kurşun döktürmek, muska yazdırmak, yatır ve türbe ziyaretine gitmek, adak adamak gibi davranışlar biçimleri yer alır.²⁸³

Dindarlığın pratikler boyutunda ortaya çıkan genel eğilimler değişkenlere göre farklılaştığı tespit edilmiştir.²⁸⁴ Düzenli olarak yapılan ibaretler, oranları kadınlarda daha yüksek olduğu görülürken, çalışan kadınlarda bu oranlar düşmektedir. Cami ve cami dışında yapılan dini uygulamalar kadınlara göre erkeklerin daha aktiflik olduğu görülmüştür. Yaşın ilerlemesi ile dini pratiklere ilgi ve uygulamaların artış arasında da doğru bir orantı tespit edilmiştir. Eğitim

²⁷⁸ Celaleddin Çelik, *Şehirleşme ve Din*, Çizgi Kitabevi, Konya 2002, ss.198-221.

²⁷⁹ Ali Çarkoğlu-Binnaz Toprak, *Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset*, TESEV Yayınları, İst. 2000, s.14.

²⁸⁰ Ahmet Onay, a.g.m., s.445.

²⁸¹ Mehmet Toplamacıoğlu, a.g.m., s.145.

²⁸² Elisabeth Özdalga, a.g.m.,s.30.

²⁸³ Çarkoğlu-Toprak, a.g.m., ss.14,48.

²⁸⁴ Ahmet Onay, a.g.m., ss.271-272.

düzeyi arttıkça ibaretlerin düzenli olarak yapılmasında bir azalma olurken, kurban kesme, zekat vermeye karşı olma eğilimi de artmaktadır. Akdoğan'ın tespitine göre alt sosyo-ekonomik kategorilere doğru gidildikçe ibadetleri yerine getirme tutumlarında bir yükselmenin olduğu ifade edilmiştir.²⁸⁵ Meslek gruplarına göre dini pratikler boyutunda dikkate değer bazı farklılaşmalar olmaktadır. Dindarlığın ibadet boyutuna en fazla katılım daha çok ev hanımları, esnaf zanaatkar gibi geleneksel iş kolları ile serbest meslek sahiplerinde gerçekleşirken, işçiler, tüccar, üst düzey yönetici ve memurlarda ise giderek azalma eğilimi görülmektedir.²⁸⁶ Dini pratikler bakımından farklı yönelimlere sahip olanların en çok birleşme eğilimi gösterdikleri ibadet oruç ibadetidir.²⁸⁷

Dini tecrübe boyutu, kişinin dini bir duyguyu tecrübe etmesi anlamında ilahi olanla doğrudan teması yada manevi huzur bulmak amacıyla korku veya vecd halinde veya huzur ve mutluluk duygularında ortaya çıkar.²⁸⁸ Berger'in de işaret ettiği gibi dinin anlam verici, sembolik olarak bütünleştirici ve meşrulaştırıcı fonksiyonları dinin tecrübe boyutunu anlamlı kılmaktadır.²⁸⁹ Bu amaçla kişilerin özellikle bir ibadet esnasında ya da gündelik hayatın işleri içinde Allah'a yakın olduğunu düşünerek bir ürperti duyup duymadıkları sorulmuş bununla dinin hayata bir anlam ve gaye verip vermediği sorularak ölçüme konu edilmiştir.²⁹⁰ Bu boyutu değerlendirme kapsamına alan çalışmalarda, erkeklerin kadınlara nispetle dini tecrübeyi daha fazla yaşadıkları, hiç yaşamayanların ise kadınlarda daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir. Yaşın ilerlemesi, dini tecrübe konusunda bir faktör olarak devreye girmektedir. Yaşın ilerlemesi ile tecrübe etmenin doğru orantılı olarak arttığı görülmüştür.²⁹¹ Gelir düzeyi değişkeninde ise alt sosyo-ekonomik kategorilere doğru dinin anlam verici fonksiyonuna

²⁸⁵ Ali Akdoğan, A.e., ss.143-144.

²⁸⁶ M. Emin Köktaş, A.e., ss.107-128.

²⁸⁷ İstanbul Mülkiyeliler Vakfı Sosyal Araştırmalar Merkezi, *Türk Gençliği 98*, Konrad Adenaur Vakfı Adına Yapılmış Çalışma, Ank. 1999, s.76.

²⁸⁸ Charles Y. Glock, a.g.m., s.254.

²⁸⁹ Peter L. Berger, *Dini ve Toplumsal Kurumların Değişimi*, ss.129-135.

²⁹⁰ M. Emin Köktaş, A.e., ss.129-131.

²⁹¹ A.e., ss.129-130.

bütününüyle katılma oranı yükselmekte ancak üst gelir düzeyinde ise bu eğilim düşmektedir.²⁹²

Dinler mensuplarından farklı değerler taşıyan dini bilgi sahibi olmalarını ister. Bu nedenle dindar insanın temel inanç öğretilerini ve kutsal metinleri bilmesi dindarlığın bilgi boyutunu oluşturur. Bununla birlikte gerek inanç gerekse de dini pratikleri yerine getirme durumu doğrudan bilginin zorunlu bir sonucu gibi ele alınamaz.²⁹³ Bilgi boyutunda deneysel araştırmalar cinsiyet konusunda özellikle erkeklerin kadınlara göre daha da yüksek oranda Kur'an'ı yüzünden okumayı bildikleri ve okumayı bilmeyenlerin kadınlarda daha yüksek olduğunu göstermektedir.²⁹⁴ Dini konularda konuşma yoğunluğu arkadaşlarının ve yakın çevresinin dindar olup olmamasına karşı değiştiği gözlenmiştir. Yaş ve sosyo-ekonomik düzey değişkenlerinde bu duruma karşılık öğrenim düzeyinin artışı, bilgi boyutunda bazı davranış ve tutumlarda doğru orantılı bir artışa yol açmaktadır. Bununla birlikte, bilgi boyutuna giren göstergelerde eğitim ve sosyo-ekonomik değişkenlerin artışına bağlı olarak gözlenen artışlar, pratik yani ibadet boyutunu aynı ölçüde yansıtmaktadır.²⁹⁵

Birey olarak dini inanç, tecrübe, pratik ve bilgilerin aile, eğitim, ekonomi, siyaset ve boş zamanları değerlendirme gibi kültürel ve kurumlar alanlardaki etkileri dindarlığın etkileme boyutuna ele alınır. Dinin toplumsal davranışlara etkisine ilişkin genel eğilimleri öncelikli olarak din ve aile ilişkilerinde ele almak gerekir. Evlilik öncesi kız-erkek ilişkilerinden, eş seçimine ve evliliğin gerçekleşme tarzı ile aile içi ilişkiler ve otorite anlayışı gibi hususlarda dinsel yönelimlere bağlantılı tutumlar değişkenlere göre farklılıklar taşımaktadır.²⁹⁶ Eşlerin seçiminde dindar olmalarına önem verme eğilimi geleneksel-muhafazakar kimliğin başka olduğu yerlerde daha çok kadınlarda, metropolleşmiş alanlarda ise erkeklerde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.²⁹⁷

²⁹² Celaleddin Çelik, A.e., ss.217-221.

²⁹³ Charles Y. Glock, a.g.m., s.268.

²⁹⁴ Ali Akdoğan, A.e., s.168.

²⁹⁵ M. Emin Köktaş, A.e., ss.131-140.

²⁹⁶ Veysel Uysal, Dini Hayat ve Şahsi Özellikler, s.174.

²⁹⁷ Ali Akdoğan, A.e., s.171.

Doğum kontrolü örneği kadınların erkeklere oranla daha geleneksel ve muhafazakar eğilim taşıdıklarını göstermiştir.²⁹⁸

Eğitim-din ilişkileri açısından bakıldığında ise, verilen din eğitiminin düzeyine ilişkin genel bir talep, dinin gerçek anlamını öğrenme isteği olduğu belirtilmiştir. Öğrenim düzeyindeki artış, özellikle üniversite öğrenimi bireylerin hem farklı kültürlerle hem de geleneksel anlamlandırma sistemlerinden farklı anlam sistemleriyle karşılaşmasına neden olmaktadır.²⁹⁹ Bu durum üniversite öğrencilerinde partikülerist eğilimlerin düşük olmasına ve farklılıklara karşı hoşgörü ve toleransın etkileşmesine neden olmaktadır. Üniversite öğrencilerinin inanç boyutunda İslam inanç esaslarına yüksek oranda katıldıkları, ancak bu durum dini pratikleri yerine getirmede düzenli olmadığı görülmüştür.³⁰⁰

Dini tutum ve davranışların ekonomik ahlak ve davranışlarla ilişkisi de önemlidir. Örneğin işyerinde ibaretleri rahatlıkla yerine getirme imkanlarının üretimi olumlu yönde etkileyeceği düşüncesi önem kazanmakla birlikte, ticari hayatta dindar insanın daha güvenilir olduğu sosyo-ekonomik ve eğitim düzeylerinin artışıyla düştüğü anlaşılmaktadır.³⁰¹

Siyasal tutum ve davranışlarda dindarlık ilişkisi de araştırmaya konu olmuş, geleneksel din ve toplumsal değerlerin baskın olduğu bölgelerde, siyasal kültürle din arasında yoğun bir ilişki olduğu gözlenmiştir.³⁰²

Görülmektedir ki, hızlı bir değişim sürecinde bulunan Türk toplumunda, sosyo-kültürel hayatın diğer yönlerinde olduğu gibi dini hayatta da ortaya çıkan yeni olgu ve tezahürlerin, toplumsal, tarihsel bağlamlarına uygun kavram boyut ve tipolojileri içeren bir metodoloji geliştirme çabası bu çalışmalarda kendini belirgin olarak hissettirmektedir.

²⁹⁸ Recep Yaparel, "Doğum Kontrolüne İlişkin Tutumların Oluşması", *İslamiyat*, C. 2, S.2, Ocak-Mart 1999, ss.138-139.

²⁹⁹ Ali Akdoğan, A.e., s.178.

³⁰⁰ Mehmet Bayyigit, *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*, ss.171-173.

³⁰¹ Ünver Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, ss.204-217.

³⁰² M. Emin Köktaş, *Din ve Siyaset-Siyasal Davranış ve Dindarlık*, 2. bs., Vadi Yayınları, İst. 1997, ss.213-268.

SONUÇ

Araştırmanın sonuçları maddeler halinde şöyle ifade edilebilir:

1. Çalışmanın sonuçlarını ortaya koyarken dinin değişen anlamlarıyla, nesnel bir gerçekliğe vurgu yapma ihtiyacı kast edilmiş olmaktadır. Ancak bu şekilde dinin değişen anlamlarını tespitinde doğru bir yöntem izlenmiş olur.

2. Araştırmamızda genelde din kavramından hareket edilmiş olması dini bireye ve topluma olan etkisinin gözardı edilemeyecek kadar önemli olmasındandır. Ne var ki; din, bireyi ve toplumu etkiler ve kimi zamanda köklü bir değişime uğrattırken, kendi özünde olmasa bile anlamlarında farklılaşmalar çoğu zaman meydana gelmektedir. Her ne kadar değişim kavramı olumsuz anlamlara gelse ve bir bozulma (ve kendinden başka bir şey olma) gibi gözükse de bireyin ve toplumların doğasına da uygunluğu gözardı edilmemelidir.

3. Tarihsel süreçte hızlı olmayan sosyal değişmelerin yaşandığı sanayi öncesi toplumları için dinin özünüyle ilgili tanımların hakim olduğu görülürken, hızlı sosyal değişmelerin yaşandığı dönemlerde diğer alanlarda olduğu gibi din anlayışlarında da değişmelerin çeşitlendiği görülmektedir.

4. Araştırmanın sonuçlarından bir diğeri de, genelde sosyal bilimlerde özelde sosyoloji biliminde din denilince ne anlaşılması gerektiği konusunda üç eğilimin olduğudur: Dinin özü itibariyle tanımı, gördüğü işlevleri itibariyle tanımı ve bu iki tanımlamanın birey ve topluma olan yararlılık dereceleri itibariyle telif edilmeleri yönündeki tanımı. Dinin ne olduğu sorusu öze ilgili tanımları, dinin ne yaptığı sorusu işlevle ilgili tanımların belli tarihi ve toplumsal şartlar altında dinin söz konusu bu iki tanımının ne derecede ve ne ölçüde yararlı olduğu sorusu ise yararlılıkla ilgili tanımların amacı olmuştur.

5. Buradan çıkarılacak doğal bir sonuç olarak dinin özünün her zaman değişmez olarak kalırken işlevleri ve yansıma biçimlerinin farklı olabileceğidir. Dolayısıyla yararlılık konusunun izafi olduğunu belirtmemiz gerekiyor.

6. Dinin yararlılık açısından tanımlama ve buna göre izah etme tavrı özellikle din-devlet ilişkisini de belirler niteliktedir. Dinin birey ve toplum hayatındaki işlevleri göz önünde bulundurulduğunda devlet açısından onun vazgeçilmez bir enstrüman olarak değerlendirildiği görülmektedir. Çoğu zaman din bir ulusu inşa etme ve devamlılığını sağlamada kaynaklardan bir kaynak olarak görülmüştür.

7. 19. yüzyıldan sonra din her ne kadar kurumsal ve toplumsal olmaktan uzaklaşmış, denetim işlevi kaybolmuş olsa da, modern toplumlarda bireyin değer sistemleri, varoluş krizlerine anlam verme ve kimliklerini ifadelendirme, aracı olmaya devam etmektedir. Şehirleşme, işbölümü, toplumsal farklılaşma ve aşırı bireyselleşme ve değerlerden kopma gibi süreçler, dini ortadan kaldıracaktır düşüncesi dünyadaki bir dizi gelişmeden sonra eski geçerliliğini yitirmiş gözükmektedir.

8. 1940 ve 50 kuşağından sonra klasik sosyolojinin dine ilişkin öngöruları önemli ölçüde tartışılır olmuştur. Sosyoloji bilimi bu tartışmalarda en az din kadar kendi bilgisinin de sorunsallaştırılması gerektiğini artık kabul etmiş gözükmektedir.

9. 19. yüzyılın din üzerindeki pozitivist etkisinin 20. yüzyılda tartışılmaya başlanması belirli bir dini anlamak için etkilerinin incelenmesi gerektiği görüşü yoğunluk kazanmıştır. Buna göre din faaliyet halinde incelenmelidir. Aynı zamanda bireyin belli bir dini topluma inanma ve katılmanın sonucu olarak kişide hangi duygu ve davranışların ve çevreye karşı tavır alışların nasıl geliştiğinin düşünülme ve araştırılmaya başladığının düşünülmesi bir zorunluluk haline gelmiştir.

10. Belli bir dine inanan dindar bireylerin davranışlarının araştırılması dindarlık tipolojilerin oluşmasında etkili olmuştur. Sanayi devriminden sonra hızla değişen gündelik hayat ve bu değişimden etkilenen belli bir dine inanan dindara etkisi anlaşılmaya çalışılmıştır.

11. Bu amaçla Batıda dindarlığı ölçmede çok boyutlu ölçekler geliştirilmiş ve amprik araştırmalar özellikle 1900'lerin başından itibaren hızla artmıştır.

12. Sekülerleşmenin etkisiyle dine olan inancın azalacağı ve yok olacağı düşüncesinin gündelik hayatta dinin etkisinin hala devam etmesinin gözlenmesi çalışmaları bu anlamda anlamlı kılmıştır.

13. Türkiye'de ise bu çalışmalar pek geç sayılmayan bir tarihte 1950 ve 1960'lı yıllarda başlamış, 80'li yıllardan sonra yoğunlaşmıştır.

14. Amprik çalışmaların Batıya göre pek de geç kalmasına rağmen, bu tür çalışmaların Türkiye genelinde bir bütünlük içinde olmaması, Türkiye'deki dindarlık ölçümleri sonucunun net bir fotoğraf sağlanamamasını beraberinde getirmiştir.

15. Çalışmada dini yaşayışın görüntüleri ve dindarlık biçimlerinin çeşitli boyutlar ve tipolojik kategorilendirilmezler içinde değerlendirilmesinin bir yöntem sorunu olduğu görülmüştür.

16. Son olarak dindarlık tipolojilerinde öze çıkan, kullanılan yöntem ve tekniklerin özgürlüğu ve uygulandığı toplum ve kültüre ilişkin açıklama imkanları, deneysel çalışmaların kendini eleştiriysel bir yöntemle devamlı gözden geçirmesi gerektiğini ortaya çıkarmaktadır.

KAYNAKÇA

KUR'ÂN-I KERİM

ABDÜLBAKİ, Muhammed Fuad; **el-Mucemü'l-Müfehres lil-Elfazil-Kur'ân-ul-Kerim**, Daru'l-Hadis, Kahire, 1996.

AKDOĞAN, Ali; **Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat**, Rağbet Yayınları, İst., 2002.

AKTAY, Yasin; **"Türk Sosyolojisinin Siyasi Tarihi"**, Yeni Türkiye Derg., 2002/45.

—————; **"Cumhuriyet Dönemi Din Politikaları ve Din İstismarı"**, İslamiyat, C.3, S.3, İst.2000.

AKYOL, Taha; **Hariciler ve Hizbullah-İslam Toplumunda Terörün Kökleri**, 3. bs, Doğan Kit., İst. 2000.

ARKONAÇ, Sibel A.; **Sosyal Psikoloji**, 2. bs., Alfa Yay., İst. 2001.

ARMAĞAN, Mustafa, **"Geleneksel Toplum"**, Sosyal Bilimler Ans., C.2, Risale Yay., İst. 1990.

AYDIN, Mehmet S.; **"Dünyevileşme"**, İslamiyat, C.4, S., Temmuz – Eylül 2001.

AYDIN, Mustafa; **Kurumlar Sosyolojisi**, 2.bs., Vadi Yay., İst. 2000.

BAYYİĞİT, Mehmet; **Üniversite Gençliğinin Dini İnanç Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma** (Basılmamış Doktora Tezi), Bursa, 1989.

BAYYİĞİT, Mehmet, **Gençlik ve Din, Üniversite Gençliği Üzerine Karşılaştırılmalı Bir Araştırma**, Erman Ofset Matbaa, Konya, 2002.

BELGE, Murat; **"Türkiye'de Günlük Hayat"**, C.D.T.A., C. 3-4, İletişim Yay., İst. 1983.

—————; **"Cumhuriyet Döneminde Batıllaşma"**, C.D.T.A., Cilt:1, İletişim Yay., İst. 1983.

- BERGER, P. L.; *"Dini ve Toplumsal Kurumların Değişimi"*, Çev. Adil Çiftçi, **Din ve Modernlik-Toplumbilim Yazıları I-**, Der. Ve Çev. Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yay., Ank. 2002.
- ; **Kutsal Şemsiye**, 2.bs., Çev. Ali Coşkun, Rağbet Yay., İst. 2000.
- BİLGİN, Vejdî, *"Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü"*, U.Ü.İ.F.D., C:12, S.1, Bursa 2003.
- CABİRİ, Muhammed Abid; **İslam'da Siyasal Akıl**, Çev. Vecdi Akyüz, Kitabevi Yay. İst. 1997.
- ; *Çağdaş Dünyada Şeriat'ın Tatbiki Problemi*, Çev. Abdullah Şahin, İslamiyat, C.1., S.4, Ekim-Aralık 1998.
- ; *"Çağdaş Dünyada Şeriat'ın Tatbiki Problemi"*, Çev. Abdullah Şahin, İslamiyat, C.1., S. 4, Ekim-Aralık 1998.
- ; *"Sekülerizmin Gerilemesi"*, Çev. Ali Köse, **Sekülerizm Sorgulanıyor**, Haz. Ali Köse, Ufuk Kit., İst. 2002.
- CANGIZBAY, Kadir; **Sosyolojiler Değil, Sosyoloji**, 2.bs., Ütopya Yay., Ank. 1999.
- CHEVALİER, Jean; *"Din Fenomeni"*, Çev. Mehmet Aydın, **Din Fenomeni**, 3.bs., Mehmet Aydın, Din Bilimleri Yay. Konya 2000.
- CÜCELOĞLU, Doğan; **İnsan ve Davranışı-Psikolojinin Temel Kavramları**, 10.bs., Remzi Kit. İst. 2000.
- ÇAHA, Ömer; *"Türkiye'de Resmi Din Anlayışı: Etatokratik Sistemin İnşası"* İslamiyat, C.4 , S. 4, Ekim-Aralık 2001.
- ÇALIŞKAN, İsmail; **Kur'ân'da Din Kavramı**, Ankara Okulu Yay., Ank. 2002.

- ÇARKOĞLU, Ali, TOPRAK, Binnaz; **Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset**, TESEV Yay., İst. 2000.
- ÇELİK, Celaleddin; **Şehirleşme ve Din**, Çizgi Kit., Konya, 2002.
- ÇETİN, Nihad M.; “*Arap*” TDV İslam Ans., C. 3, İst. 1991.
- DEMİRCAN, Adnan; **Haricilerin Siyasi Faaliyetleri**, Beyan Yay. İst. 1996.
- DESROCHE, H.; “*Morfolojik Sosyolojiden Tipolojik Sosyolojiye*”, **Din Sosyolojisi**, Çev. İzzet Er, Akçağ Yay., Ank. 1998.
- DRAZ, M. Abdullah; **Kur’ân’ın Anlaşılmasına Doğru**, Çev. Süleyman Akdemir, Mim Yay., Ank. 1983.
- DÖNMEZER, Sulhi; **Toplumbilim**, 12. bs., Beta Yay., İst. 1999.
- DURKHEİM, Emile, **Dini Hayatın İbdati Şekilleri**, C.I-II, Çev. Hüseyin Cahit, İst. 1923,
- DUVERGER, M., **Sosyal Bilimlere Giriş**, 6. bs., Çev. Ünsal Oskay, Bilgi Yay., Ank. 2002.
- EBU HANİFE İmam-ı Azam; **el-Fıkhu’l-Ekber ve İzahı**, 3. bs., Çev. ve Açık.: Sabit Ünal, DIB Yay., Ank. 1981.
- EBU MUĞULİ Semih; **Kur’ân’da Arapça Olmayan Kelimeler**, Çev. Muammer Erbaş, İnsan Yay., İst. 2003.
- EBU ZEYD Nasr Hamid; **İlahi Hitabın Tabiatı**, Çev. Mehmet Emin Maşalı, Kitabiyat Yay., Ank. 2001.
- ERGUN, Doğan; **Sosyoloji El Kitabı**, 5. bs., Gerçek Yay., İst. 1990.
- ESED, Muhammed; **Kur’ân Mecazi, Meal-Tefsir**, 5. bs., Çev. Cahit Kaytak-Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İst. 2002. (1-3)
- el-İSFEHANİ Rağıb; **el-Müfredat fi Ğaribi’l-Kur’ân**, Tah. Muhammed Seyyid Geylani, Daru’l-Marife, Beyrut (t.y)

- FAROQHİ, SURİYA; **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam**, 4.bs., Tarih Vakfı Yurt Yay., İst. 2002.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi; **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, Selçuk Yay., İst. 1980.
- FIRAT, Erdoğan, **Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu: Din Psikolojisi Açısından Bir Değerlendirme**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak., Ank. 1997.
- GEERTZ, Clifford, "*Kültürel Bir Sistem Olarak Din*" Çev. Yasin Aktay, **Din Sosyolojisi**, 2. bs., Der. Yasin Aktay-M. Emin Köktaş, Vadi Yay., İst. 1998.
- ; **Gerçeğin Ardından, Bir Antropoloğun Gözünden İki İslam Ülkesinin Kırk Yılı**, Çev. Ulaş Türkmen, İletişim Yay., İst. 2001.
- GÜLER, İlhami; **Sabit Din, Dinamik Şeriat**, Ankara Okulu Yay., Ank. 1999.
- GÜNAY, Ünver; **Din Sosyolojisi**, 5. bs., İnsan Yay., İst. 2002.
- ; "*Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Din*", Türk Yurdu, Nisan-Mayıs 1997.
- ; "*Din Bilimlerinin Teorik ve Metodolojik Sorunları*", Bilimname I, 2001/1.
- ; **Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat**, Erzurum Kit., İst. 1999.
- ; "*Max Weber'in Din Sosyolojisindeki Yeri ve Önemi*", EÜİFD, Kayseri, 1988.
- HANİOĞLU, Şükrü; "*Batıcılık*", T.C.T.A., C. 5, İletişim Yay., İst. 1985.

- HİTTİ, Philip K.; **Siyasi ve Kültüre İslam Tarihi**, Çev. Salih Tuğ, Boğaziçi Yay., İst. 1980. (1-4)
- HOCAOĞLU, Durmuş; **Laisizmden Milli Sekülerizme**, Selçuk Yay., İst. 1995.
- HÖKELEKLİ, Hayati; **Din Psikolojisi**, 4. bs., TDV Yay., Ank. 2001.
- IZUTSU, Teshiko; **Kur'ân'da Allah ve İnsan**, Çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Yay. Ank. t.y.
- İLYASOĞLU, Aynur; *“Türkiye’de Sosyolojinin Tarihini Yazmak: Bir Sorunsallaştırma ve Yaklaşım Önerisi” Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, 2. bs., Metis Yay., İst. 2001.
- _____ ; *“Türkiye’de Sosyolojinin Gelişimi ve Sosyoloji Araştırmaları”*, C.D.T.A, C. 8, İletişim Yay., İst. 1983.
- İNALCIK, Halil; *“Şeriat ve Kanun, Din ve Devlet”*, İslamiyat, C. 1, S. 4, Ekim-Aralık 1998.
- İstanbul Mülkiyeliler Vakfı Sosyal Araştırmalar Merkezi, **Türk Gençliği 98**, Konrad Adenaur Vakfı Adına Yapılmış Çalışma, Ank. 1999.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem; **Yeni İnsan ve İnsanlar**, 10. bs., Evrim Yay., İst. (t.y)
- KARAGÖZ, Emel Öztürk; **Max Weber’de Anlayış Sosyolojisi ve Din Olgusu**, Derin Yay. İst. 2003.
- KARASAR, Niyazi, **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, 6. bs., Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd., Ank. 1994.
- KAYIKLIK, Hasan, *“Bireysel Dindarlığın Psikolojik Kaynakları”*, Dini Araştırmalar dergisi, C.5, S.13, Mayıs-Ağustos 2002.
- KEAT, Russel- URRY, Jeon; **Bilim Olarak Sosyal Teori**, Çev. Nilgün Çelebi, İmge Yay., İst. 2001.

KEPEL, Gilles; **Tanrı'nın İntikamı**, Çev. Selma Kırmızı, İletişim Yay.
İst. 1992.

KEPNES, Steven D., "*Din Araştırmalarında Anlama ve Açıklama Yöntemleri Arasındaki Uçurumu Telif Etmek*", Çev. Bekir Zakir Çoban, Din Bilimleri Akademik Derg., C.2, S. 1, İst. 2002.

KILIÇBAY, Mehmet Ali; "*Osmanlı Batılılaşması*", T.C.T.A., C. 1, İletişim Yay., İst. 1985.

KOÇ, Turan; **Din Dili**, Rey Yay., Kayseri 1995.

KOSTAŞ, Münir, **Üniversite Öğrencilerinin Dine Bakışı**, TDV Yay., Ank. 1995.

KÖKTAŞ, M. Emin; **Türkiye'de Dini Hayat**, İşaret Yay., İst. 1993.

KÖSE, Ali; "*Sekülerden Kutsala Yolculuk*", **Sekülerizm Sorgulanıyor**. Ali Köse, Ufuk Kit., İst. 2002.

KRECH, David, CRUTCHFİLD, Richard S.; **Sosyal Psikoloji**, 3.bs., Çev: Erol Güngör, Ötüken Yay., İst. 1980.

KUTLU, Sönmez; **Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri**, TDV Yay., Ank. 2000.

_____; "*İslam Düşüncesinde Tarihsel Din Söylemleri Olgusu*", İslamiyat, C. 4, S. 4, Ekim-Aralık 2001.

KUTLUER, İlhan; "*İnsan*", TDV İslam Ans., C. 22, İst. 2000.

LEWIS, Bernard; **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, 5. bs., Çev. Metin Kıratlı, Türk Tar. Kur. Bas., Ank. 1993.

LUCKMAN, Thomas, **Görünmeyen Din**, Çev. Ali Coşkun-Fuat Aydın, Rağbet Yay., İst. 2003.

MARDİN, Şerif; **Din ve İdeoloji**, 10 bs, İletişim Yay. İst. 2001.

- MARSHALL, Gordon; **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akinhay-Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yay., Ank. 1999
- MENSCHINE, Gustav; **Dini Sosyoloji**, Çev. Mehmet Aydın, Tekin Kit., Konya 1994.
- MERT, Nuray; “*Türkiye’de Sosyal Bilimlerin Dine Bakışı*”, **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek**, 2. bs., Metis Yay., İst. 2001.
- MORGAN, Clifford T.; **Psikolojiye Giriş**, 14. bs., Yay. Sor. Sirel Karakaş, Hacettepe Üni. Psikoloji Böl. Yay., Ank. 2000.
- MUTLU, Kayhan; “*Bir Dindarlık Ölçeği*”, *İslami Araştırmalar Derg.*, C.3, S.4, Ekim 1989.
- OKUMUŞ, Ejder; **Toplumsal Değişme ve Din**, İnsan Yay., İst. 2003.
- ; **Meşruyet Ekseninde Din ve Devlet**, Pınar Yay., İst. 2003.
- ONAY, Ahmet; “*Dini Yönelim Ölçeği, Ölçek Geliştirmede Yöntem: Teorik Altyapı, Geçerlilik ve Güvenilirlik*”, *İslamiyat*, C.5, S.4. İst. 2002.
- ; “*Dindarlık Ölçme Çalışmaları*”, *İslami Araştırmalar Derg.* C.14, S. 3-4. İst. 2003.
- ORTAYLI, İlber; “*Batılılaşma Sorunu*”, T.C.T.A., C. 1, İletişim Yay., İst. 1985.
- ÖZDALGA, Elisabeth; “*Din Din Midir, Yoksa Başka Bir Şey Midir?*” *İslami Araştırmalar Derg.*, C.3, S. 2, Nisan 1989.
- ; “*Türkiye’de İslami Uyanış ve Radikalleşme Üzerine*” *İslami Araştırmalar Derg.*, C.4, S.1, Ocak 1990.
- RAHMAN, Fazlur; **İslam**, Çev. M. Dağ-M. Aydın, Ankara Okulu Yay., Ank. 1995.
- ; **Ana Konularıyla Kur’ân**, Çev. Alparslan Açıkgenç, Fecr Yay., Ank. 1987.

- ROBERTSON, Roland; “*Din Sosyolojisinin Gelişimi*”, Çev. Abdullah Topçuoğlu, **Din Sosyolojisi**, 2. bs., Der. Yasin Aktay-M. Emin Köktaş, Vadi Yay., İst. 1998.
- Said Halim Paşa, **Buhranlarımız ve Son Eserleri**, 4. bs., Haz. Ertuğrul Düzdağ, İz Yay., İst. 2003.
- SAYAR, Kemal; **Sufi Psikolojisi**, 3. bs., İnsan Yay., İst. 2003.
- SCHACT, Joseph; “*Şeriat*” İA, MEB, C. 11, Ank. 1971.
- SEZEN, Yümnü; **Sosyoloji Açısından Din**, 3. bs., İFAV Yay., İst. 1998.
- SMITH, W. C.; “*Bazı Kelamcuların Şeriat Kavramı Etrafındaki Tartışmaları*”, Çev. Şaban Ali Düzgün, İslamiyat, C. 1, S. 4, Ekim-Aralık 1998.
- SUBAŞI, Necdet; “*Gündelik Hayat ve Dinsellikte Artış*”, Avrupa Günlüğü, 2001/2.
- ; “*Türk(ıye) Dindarlığı: Yeni Tipolojiler*”, İslamiyat, C.5, S.4, Ekim-Aralık, 2002.
- SUNAR, Cavit; “*Din Nedir?*”, , AÜİFD, Ank. 1963.
- STARK, RODNEY; “*Toprağın Bol Olsun Sekürleşme*”, Çev. Ali Köse, **Sekülerizm Sorgulanıyor**, Haz. Ali Köse, Ufuk Kit., İst. 2002.
- TAPLAMACIOĞLU, Mehmet, “*Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Araştırma*”, AÜİFD, C.10, Yıl: 1962.
- TOPRAK, Binnaz; “*Türkiye’de Dinin Denetim İşlevi*”, **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Der. Ersin Kalaycıoğlu – Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yay., İst. 2000.
- TÜMER, Günay- KÜÇÜK, Abdurrahman; **Dinler Tarihi**, 2. bs., Ocak Yay., Ank. 1993.
- TÜMER, Günay; “*Din*”, TDV İslam Ans., C. 9, İst. 1994.

- TÜRKÖNE, Mümtaz'er; **Türk Modernleşmesi**, Lotus Yay., Ank. 2003.
- ULUDAĞ, Süleyman; **İslam Düşüncesinin Yapısı, Selef-Kelam-Felsefe-Tasavvuf**, 3. bs., Dergah Yay., İst. 1994.
- UYSAL, Veysel; "*İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma*", İslami Araştırmalar Derg., C.8, Yaz-Güz Dönemi, İst. 1995.
- ; "*Dini Hayat ve Şahsi Özellikler*", Din Eğitimi Araştırmalar Derg., S.2, Yıl: 1992.
- VERGİN, Nur; "*Din ve Devlet İlişkileri*", Türkiye Günlüğü Dergisi, Temmuz-Ağustos 1994.
- ; "**Toplumsal Değişme ve Dinsellikte Artış**", Toplum ve Bilim, 29-30, Bahar – Yaz, 1985.
- WACH, Joachim; **Din Sosyolojisi**, Çev. Ünver Günay, İFAV Yay., İst. 1995.
- WATT, W. Montgomery; **İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri**, 2. bs., Çev. Ethem Ruhi Fırlı, Birleşik Yay., İst. 1998.
- ; **Modern Dünyada İslam Vahyi**, Çev. M.S. Aydın, Hülbe Basım ve Yayın, Ank. 1982.
- WENSICK, A. J.; **el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfazi'l-Hadis'in Nebevi**, Leiden 1943, II/518-528
- YAPAREL, Recep; "*Dinin Tarifi Mümkün Mü?*", DEÜİFD, C. 4, İzmir 1987.
- ; "*Doğum Kontrolüne İlişkin Tutumların Oluşması*", İslamiyat, C.2, S.2, Ocak-Mart, 1999.
- ; **Yirmi-Kırk Yaşları Arası Kişilerde Dini Hayat İle Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ank. 1987.
- YAZIR, Elmalılı Hamdi; **Hak Dini Kur'ân Dili**, Eser Yay., İst. 1971.

YILDIZ, Murat; “*Dindarlığın Tanımı ve Boyutları Üzerine Psikolojik Bir Çalışma*”, Tabula Rasa, Yıl: 1, Sayı: 1, Ocak – Nisan 2001.

YILMAZ, Ali; **Psikolojik Değerlendirmenin Temelleri**, Etüt Yay., Samsun, 1999.

YÜCESOY, Hayrettin; “*İslam’ın İlk Dönemlerinde Siyasi Kelam Okullarının Gelişimi*”, Bilgi ve Hikmet, Yaz-1994/7.

EKLER:
ANKET FORMLARI

ANKET 1*

1. Cinsiyetiniz: Kadın ( )

Erkek: ( )

2. Yaşınız?

- a- ( ) 20-25 yaşları arası
- b- ( ) 26-30 yaşları arası
- c- ( ) 31- 40 yaşları arası
- d- ( ) 41-50 yaşları arası
- e- ( ) 51-60 yaşları arası
- f- ( ) 61 ve yukarısı
- g- ( ) Cevapsız

3. Doğum yeriniz:.....

4. Şu anda oturduğunuz yer (semtin adı):.....

5. Medeni Durumunuz:

- a- ( ) Evli
- c- ( ) Dul

- b- ( ) Bekar
- d- ( ) Boşanmış

6. Eğitim Durumunuz:

- a- ( ) Hiç okula gitmemiş
- b- ( ) İlkokul mezunu
- c- ( ) Orta veya Dengi okul mezunu
- d- ( ) Lise veya Dengi okul mezunu
- e- ( ) Üniversite veya yüksek okul mezunu
- f- ( ) Diğer.....

7. Mesleğiniz veya işiniz:

- a- ( ) Çiftçi
- b- ( ) İşçi
- c- ( ) Esnaf, Zanaatkar
- d- ( ) Memur
- e- ( ) İşsiz
- f- ( ) Üst düzeyde yönetici (genel müdür v.b.)
- g- ( ) Emekli
- h- ( ) Öğretmen
- i- ( ) Bağımsız meslek sahibi (tüccar, sanayici v.b.)
- j- ( ) Serbest Meslek Sahibi (Avukat, doktor, mühendis v.b.)
- k- ( ) Başka, (Yazınız):

8. Size göre aileniz hangi sosyo-ekonomik düzeye dahildir?

- a- ( ) Üst (zengin)
- b- ( ) Ortanın üstü (orta hallinin üstünde)
- c- ( ) Orta (Orta halli)
- d- ( ) Ortanın altı (orta hallinin altında)
- e- ( ) Alt (fakir)

9. Aylık net ortalama geliriniz:

Yazınız:.....T.L

10. Ne zamandan beri İzmir'de oturuyorsunuz?

- a- ( ) Doğduğumdan beri
- b- ( ) 1-5 yıl
- c- ( ) 6-10 yıl
- d- ( ) 11-15 yıl
- e- ( ) 16-20 yıl
- f- ( ) 21 ve yukarısı
- g- ( ) Başka. (yazınız):
- h- ( ) Bilmiyor.

* M. Emin Köktaş, Türkiye'de Dini Hayat

11- Halen kimlerle beraber oturuyorsunuz?

- a- ( ) Eşimle
- b- ( ) Eşim ve çocuklarımla
- c- ( ) Eşim, çocuklarım ve annemle
- d- ( ) Eşim, çocuklarım ve babamla
- e- ( ) Eşim, çocuklarım, annem ve babamla
- f- ( ) Eşim, Çocuklarım, annem, babam, kardeşlerimle (gelinlerim v.b.)
- g- ( ) Annem, babam ve çocuklarımla
- h- ( ) Yalnız
- i- ( ) Başka (Yazınız):

12. Allah hakkındaki inancınızı aşağıdaki ifadelerden hangisi en uygun bir biçimde dile getirmektedir? (Lütfen sadece bir maddeyi işaretleyiniz).

- a- ( ) her şeyi yaratan, bilen ve her şeye gücü yeten bir Allah'ın varlığına kesinlikle inanıyorum.
- b- ( ) Kainatın Allah tarafından yaratıldığına inanıyorum, fakat daha sonra olanlara müdahale ettiğine inanmıyorum.
- c- ( ) Allah'ın varlığına inanıyorum, fakat bu konuda çözemediğim hususlar var.
- d- ( ) Kimi zaman Allah'a inandığımı oluyorum.
- e- ( ) Neye inandığımdan pek emin değilim.
- f- ( ) Allah'ın varlığı-yokluğu konusuna ilgi duymuyorum.
- g- ( ) Allah'ın varlığına inanmıyorum. Her şey tabiat kanunlarına göre olur.
- h- ( ) Yukarıdaki maddelerden hiç birisi Allah konusundaki inancımı yansıtmamaktadır.
- i- ( ) Benim Allah inancım (Lütfen yazınız):

13. Hz. Muhammed (a.s.) hakkındaki inancınızı aşağıdaki ifadelerden hangisi en uygun bir biçimde dile getirmektedir? (Lütfen sadece bir maddeyi işaretleyiniz).

- a- ( ) Hz. Muhammed (a.s.)'ın Allah'ın kulu ve resulü (peygamberi) olduğuna inanıyorum ve bu konuda hiçbir şüphe duymuyorum.
  - b- ( ) Farklı özellikleri olmakla beraber, Hz. Muhammed'in sadece bir insan olduğuna inanıyorum.
  - c- ( ) Çok yetenekli bir devlet adamı ve komutan olduğuna inanıyorum.
  - d- ( ) Açıkça söyleyeyim, peygamber sıfatıyla böyle bir kişinin yaşadığından pek emin değilim.
  - e- ( ) Yukarıdaki maddelerden hiçbirisi Hz. Muhammed hakkındaki düşünce ve inancımı yansıtmamaktadır.
- Benim bu konudaki inancım (Lütfen yazınız):

14. Kur'an'ı Kerim'in Allah'ın kelamı olup tamamının gerçek olduğuna ve bir tek harfinin dahi değişmeden günümüze ulaştığına inanıyor musunuz?

- a- ( ) Evet, inanıyorum.
- b- ( ) Bu konuda emin değilim (Kararsızım).
- c- ( ) Hayır, inanmıyorum.

15. Kur'an'ın muhtevası ile ilgili aşağıdaki görüşlerden size uygun gelen maddeyi işaretleyiniz.

4a- "Kur'anda anlatılanların hepsinin doğru olduğuna inanmıyorum, ancak bir kısmı doğru olabilir."

- a- ( ) Kesinlikle katılıyorum.
- b- ( ) Katılıyorum.
- c- ( ) Kararsızım.
- d- ( ) Katılmıyorum.
- e- ( ) Kesinlikle katılmıyorum.

16. "Kur'an'da anlatılanlar her çağda yaşayan insana doğruyu gösterirler ve her devirde geçerlidirler."

- a- ( ) Kesinlikle katılıyorum.
- b- ( ) Katılıyorum.
- c- ( ) Kararsızım.
- d- ( ) Katılmıyorum.
- e- ( ) Kesinlikle katılmıyorum.

17. Ahiret gününe, öldükten sonra dirilmeye ve ahirette bazı insanların Allah tarafından mükafatlandırılacağına ve bazılarının ise cezalandırılacağına inanıyor musunuz?

- a- ( ) Evet, inanıyorum.

- b- ( ) Bu konuda emin değilim (Kararsızım).
c- ( ) Hayır, inanmıyorum.
6. Kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanıyor musunuz?
a- ( ) Evet, inanıyorum.
b- ( ) Bu konuda emin değilim (Kararsızım)
c- ( ) Hayır, inanmıyorum.
18. Meleklerin varlığına inanıyor musunuz?

- a- ( ) Evet, inanıyorum.
b- ( ) Bu konuda emin değilim (Kararsızım)
c- ( ) Hayır, inanmıyorum.

I.B. Sizce, aşağıdaki ifadeleri tamamlamak amacıyla verilen şıklardan hangisi doğrudur? (a,b,c, maddelerinden sadece birini işaretleyiniz.)

19. Allah'ın rızasını kazanabilmek için Müslüman olmak,

- a- ( ) Kesinlikle gereklidir.
b- ( ) Yardımcı olabilir.
c- ( ) Gerekli değildir.

20. Cennete girebilmek için İslam dinine inanmak,

- a- ( ) Kesinlikle gereklidir.
b- ( ) Yardımcı olabilir.
c- ( ) Gerekli değildir.

21. Allah'ın affına kavuşabilmek için, insanın İslam dininden olması,

- a- ( ) Kesinlikle gereklidir.
b- ( ) Yardımcı olabilir.
c- ( ) Gerekli değildir.

I.C. Sizce, aşağıdaki ifadeleri tamamlamak amacıyla verilen şıklardan hangisi doğrudur? (a,b,c, maddelerinden sadece birini işaretleyiniz.)

22. Cennete girebilmek için insanlara iyilikte bulunmak,

- a- ( ) Kesinlikle gereklidir.
b- ( ) Yardımcı olabilir.
c- ( ) Gerekli değildir.

23. Komşuyu sevmek, komşuya iyi muamelede bulunmak ve komşunun hakkını gözetmek, olgun bir mü'min (inanmış) olabilmek için,

- a- ( ) Kesinlikle gereklidir.
b- ( ) Yardımcı olabilir.
c- ( ) Gerekli değildir.

24. Namaz kılma ile ilgili durumunuz aşağıdaki ifadelerinden hangisine uymaktadır?

- a- ( ) Hergün beş vakit namazı, Cuma ve bayram namazlarını kılıyorum.
b- ( ) Günlük namazlarımın bazılarını, Cuma ve bayram namazlarını kılıyorum.
c- ( ) Hergün beş vakit namazı kılıyorum. (Hanımlar için)
d- ( ) Günlük namazlarımın bazılarını kılıyorum. (Hanımlar için)
e- ( ) Sadece Cuma ve bayram namazlarını kılıyorum.
f- ( ) Ara sıra vakit, Cuma ve bayram namazlarını kılıyorum.
g- ( ) Hiç namaz kılmıyorum.

25. Oruç ile ilgili tutum ve davranışınız aşağıdaki ifadelerden hangisine uygundur?

- a- ( ) Ramazan ayının tamamında ve bazı mübarek günlerde oruç tutarım.
b- ( ) Ramazan ayının tamamında engelleyici bir durum olmadıkça oruç tutarım.
c- ( ) Ramazan ayında ara sıra oruç tutuyorum.
d- ( ) Hiç oruç tutmam.

26. Hac ile ilgili tutum ve davranışınız aşağıdaki ifadelerden hangisine uygundur?

- a- ( ) Bir defa hacca gittim.
b- ( ) Birden fazla hacca gittim.
c- ( ) Hacca gitmedim, ancak imkan olursa ileri de hacca gitmeyi istiyorum.
d- ( ) Hacca gitmem.

27. Zekat konusundaki tutum ve davranışınız aşağıdaki ifadelerden hangisine uymaktadır?
- a- ( ) Her yıl zekatımı veririm.
b- ( ) Bazı yıllarda zekat verdim.
c- ( ) Zekat vermiyorum, ancak maddi durumum uygun olsa zekat veririm.
d- ( ) Hiç zekat vermem.
28. Fitre verir misiniz?
- a- ( ) Her yıl veririm.
b- ( ) Maddi durumum uygun olduğumda veririm.
c- ( ) Hiç vermem.
29. Kurban keser misiniz?
- a- ( ) Her yıl kurban keserim.
b- ( ) Maddi durumum uygun olduğunda keserim.
c- ( ) Kurban kesmenin gereğine inanmıyorum.
30. Aşağıdaki ifadelerden hangisi dua ile ilgili davranışınızı en iyi şekilde açıklamaktadır?
- a- ( ) Hiç dua etmem.
b- ( ) Özel durumlarda (cenaze, mevlit gibi) dua ederim.
c- ( ) Özellikle sıkıntılı (stresli) anlarda veya ihtiyaç duyduğum zaman dua ederim.
d- ( ) Namaz haricinde de sık sık dua ederim.
31. Dua, Hayatınızda ne derece önemlidir?
- a- ( ) Oldukça önemli.
b- ( ) Biraz önemli.
c- ( ) Çok önemli değil.
d- ( ) Hiç önemli değil.
32. Farz olan ibadetlerin dışında, ne sıklıkla ibadet edersiniz?
- a- ( ) Sık sık ederim.
b- ( ) Ara sıra ederim.
c- ( ) Nadiren ederim.
d- ( ) Hiç etmem.
33. Kur'an-ı Kerim'i veya diğer dini eserleri ne sıklıkla okuyorsunuz?
- a- ( ) Düzenli olarak hergün okurum.
b- ( ) Cuma akşamları okurum.
c- ( ) Ara sıra okurum.
d- ( ) Mübarek sayılan günlerde (kandil gibi) okurum.
e- ( ) Hiç okumam.
34. Allah'ın insanların dualarına cevap verdiğiğine inanır mısınız?
- a- ( ) Evet inanırım.
b- ( ) Hayır inanmam.
c- ( ) Fikrim yok.
35. Her hangi bir durumda aşağıdaki hayır işlerinden hangilerini yapar sınız?
- a- ( ) Mevlüt okutma.
b- ( ) Hatim indirme veya indirtme.
c- ( ) Sadaka verme.
d- ( ) Hiç birini yapmam
36. İbadet esnasında (namaz kılarken, oruçlu iken, dua ederken) veya günlük işlerinizi yaparken, Allah'a yakın olduğunuzu düşünerek bir ürperti ve heyecan duyduğunuz anlar oluyor mu?
- a- ( ) Sık sık oluyor.
b- ( ) Ara sıra oluyor.
c- ( ) Nadiren oluyor.
d- ( ) Hiç olmuyor.
37. "Dine bağlılık, insanın hayatına başka türlü sahip olamayacağı bir gaye ve anlam kazandırır."
- a- ( ) Kesinlikle katılıyorum.
b- ( ) Katılıyorum.
c- ( ) Emin Değilim (Kararsızım)
d- ( ) Katılmıyorum.

- e- ( ) Kesinlikle katılmıyorum.
38. “Din, ölüm karşısında, insana, başka yoldan elde edemeyeceği bir güven duygusu verir.” Bu fikre katılıyor musunuz?
- a- ( ) Kesinlikle katılıyorum.
b- ( ) Katılıyorum.
c- ( ) Emin Değilim (Kararsızım)
d- ( ) Katılmıyorum.
e- ( ) Kesinlikle katılmıyorum.
39. “İnsan, sadece akli ile kavrayamadığı varlığının sebebini, inandığı dinin ortaya koyduğu açıklamalarda bulur. Böylece din, insanı güçlü kılar”. Bu görüşe katılıyor musunuz?
- a- ( ) Kesinlikle katılıyorum.
b- ( ) Katılıyorum.
c- ( ) Emin Değilim (Kararsızım)
d- ( ) Katılmıyorum.
e- ( ) Kesinlikle katılmıyorum.
40. Kur’an’ı Arapça yazısından okumasını biliyor musunuz? (Ne ölçüde bildiğinizi lütfen işaretleyiniz.)
- a- ( ) Çok iyi
b- ( ) İyi
c- ( ) Orta
ç- ( ) Zayıf
d- ( ) Hiç bilmiyorum
f- ( ) Başka (lütfen yazınız):
41. Aşağıdaki isimlerden hangileri Kur’an’da adı geçen peygamber isimleridir? (Lütfen yanlarına “X” işareti koyunuz?)
..... Nuh	Ebu Bekir	Yusuf	İbrahim	Ömer	Harun	Hiç birisi
.....						
42. Aşağıdakilerden hangileri İslam’ın şartlarıdır?
..... Oruç tutmak	Allah’a inanmak	Hacca gitmek
..... Meleklerle inanmak	Peygamberlere inanmak	Ahirete inanmak
..... Kelime-i Şehadet getirmek	Namaz kılmak	Zekat vermek
.....		
43. Aşağıda belirtien görüş hakkındaki kanaatiniz nedir?
“Dinin gösterdiği gerçekler, ilmin ve felsefenin gereklerinden daha üstündür”
- A ( ) Katılıyorum
B ( ) Kararsızım
C ( ) Katılmıyorum
e- ( )
44. Sizce, ibadetlerinizi sağlıklı bir biçimde yerine getirebilmeniz için gerekli olan bilgi düzeyiniz nedir? (Lütfen bir maddeyi işaretleyiniz)
- a- ( ) Çok iyi
b- ( ) İyi
c- ( ) Orta
d- ( ) Zayıf
e- ( ) Hiç bilgim yok
45. Dini bilgilerinizi kimden veya nereden öğrendiniz?
- a- ( ) Kendi kendime okuyup araştırarak
b- ( ) Ailemden.
c- ( ) Din görevlilerinden.
d- ( ) Okullardan.
e- ( ) Başka. (Yazınız):

46. Evinizde hangi dini kitaplar bulunur?

- a- ( ) Kur'an ve mealı.
- b- ( ) Peygamberimizin sözlerini içine alan hadis kitapları.
- c- ( ) Kur'an'ı açıklayan tefsir kitapları.
- d- ( ) İslam ilmi hali.
- e- ( ) Hz. Muhammed'in hayatını anlatan kitaplar.
- f- ( ) Namaz Hocası, dua kitapları v.b.
- g- ( ) Başka. (Yazınız):
- h- ( ) Hiç yok.

47. Çok müşkül bir durumda kaldığınızda aşağıdaki işlemlerden her hangi birine ya da bir kaçına başvurur musunuz?

- a- ( ) Üfürükçüye gitmek.
- b- ( ) Büyü yaptırmak.
- c- ( ) Kurşun döktürmek.
- d- ( ) Muska döktürmek.
- e- ( ) Yatır ziyaretine gitmek.
- f- ( ) Başka. (Yazınız):
- g- ( ) Hiç birine başvurmam.

48. Eşinizi seçerken başka özellikler yanında dindar olmasına da önem verir misiniz?

- a- ( ) Evet
- b- ( ) Hayır
- c- ( ) Fikrim yok

49. Evlenirken resmi nikahın yanında dini nikah ta yaptırdınız mı?

- a- ( ) Evet
  - b- ( ) Hayır
50. Cevabınız "evet" ise bunun sebebi nedir?

Lütfen yazınız:

51. Başka bir dine inanan biriyle evlenmiş olmayı veya evlenmeyi düşünür müsünüz?

- a- ( ) Evet
- b- ( ) Hayır
- c- ( ) Fikrim yok

52. Doğum kontrolüne taraftar mısınız?

- a- ( ) Evet
- b- ( ) Hayır
- c- ( ) Fikrim yok.

53. Cevabınız "hayır" ise, sizce bunun nedeni aşağıdakilerden hangisi olabilir?

- a- ( ) Doğum kontrolü dinimizde ve ahlaken sakıncalıdır.
- b- ( ) Çocuk sayısının fazlalığı, zenginliği, aile dayanışmasını ve istikbal için garanti teşkil eder.
- c- ( ) Erkeklik, çocuk fazlalığı ile belli olur.
- d- ( ) Ülkemizin varlığı için fazla nüfus gereklidir.
- e- ( ) Allah yaratırken onun rızkını da verir.
- f- ( ) Gelenek ve göreneklerimiz ters düşer.
- g- ( ) Tarımsal ekonomik düzenimizde çocukların iş gücünden yararlanılır.
- h- ( ) Başka (Yazınız):

54. Cinsel açıdan evlilik öncesi kız erkek ilişkisini normal karşılar mısınız?

- a- ( ) Evet
- b- ( ) Hayır
- c- ( ) Fikrim yok

55. Ailenizin üyeleri ile sohbet ederken bizzat kendiniz hangi sıklıkla din veya dini faaliyetlerden bahsedersiniz?

- a- ( ) Düzenli olarak
- b- ( ) Bazen
- c- ( ) Hiç

56. Evinizde yemekten sonra dua eder misiniz?

- a- ( ) Düzenli olarak
- b- ( ) Bazen
- c- ( ) Hiç

57. Sizce, anne-babanız dindarlık bakımından hangi guruba girer?

- a- ( ) Çok dindar
- b- ( ) Orta derecede dindar
- c- ( ) Dinle az ilgili
- d- ( ) Dinle hiç ilgisi yok

58. Dindarlık bakımından kendinizi aşağıdaki guruplardan hangisine sokar sınız?
a- ( ) Çok dindar
b- ( ) Orta derecede dindar
c- ( ) Dinle az ilgili
d- ( ) Dinle hiç ilgisi yok
59. İçki kumar gibi alışkanlıklar hakkında ne düşünüyor sunuz?
a- ( ) Daima kötüdürler.
b- ( ) Çoğunlukla kötüdürler.
c- ( ) Bazen kötüdürler.
d- ( ) Asla kötü değildirler.
60. Devletin bunları yasaklamasını ister misiniz?
a- ( ) Evet
b- ( ) Hayır
c- ( ) Fikrim yok
61. Size göre çocukların İslami esaslara göre eğitilmesi gerekli midir?
a- ( ) Evet
b- ( ) Hayır
c- ( ) Fikrim yok
62. Cevabınız “Evet” ise eğitim hangi düzeyde olmalıdır?
a- ( ) Sadece İslamın şartlarını öğrenmesi yeter (Namaz, dua, v.s. gibi)
b- ( ) Kur’an’ı okuyup anlayabilecek düzeyde bir din eğitimi.
c- ( ) Ahlaki kuralları, doğruluğu, dürüstlüğü öğrensin.
d- ( ) Dinini, dininin gerçek anlamını öğrensin.
e- ( ) Başka (Yazınız):
63. Size göre, çocuklar dini bilgileri en iyi nereden öğrenebilirler?
a- ( ) Aileden
b- ( ) Devletin genel resmi okullarından
c- ( ) İmam Hatip liselerinden.
d- ( ) Kur’an Kurslarından.
e- ( ) Camilerde açılan yaz kurslarından.
f- ( ) Başka. (Yazınız):
64. Çocuklarınızın ibadet etmesini teşvik eder misiniz?
a- ( ) Evet
b- ( ) Hayır
c- ( ) Fikrim yok
65. Çocuklarınızı camilerde açılan yaz kurslarına gönderiyor musunuz?
a- ( ) Evet
b- ( ) Hayır
66. İlkokul, ortaokul ve liselerde verilen dini bilgileri yeterli buluyor musunuz?
a- ( ) Evet
b- ( ) Hayır
c- ( ) Fikrim yok
67. Çocuklarınızın sadece dindar öğretmenler tarafından eğitilmelerini ister misiniz?
a- ( ) Evet
b- ( ) Hayır
c- ( ) Fikrim yok
68. Sizce, din aleyhine konuşan bir kişi öğretmenlikten men edilmeli midir?
a- ( ) Evet
b- ( ) Hayır
c- ( ) Fikrim yok
69. Kültür ve tahsilin dini inançlar üzerindeki etkisi sizce nasıldır?
a- ( ) Zayıflatıcı etkisi var.
b- ( ) Sağlamlaştırıcı etkisi var.
c- ( ) Hiçbir etkisi yoktur.
d- ( ) Fikrim yok.
70. Aşağıdaki görüşler hakkındaki tutumunuz nasıldır?
a- ( ) Kesinlikle katılıyorum.
b- ( ) Katılıyorum.

c- ( ) Emin değilim (kararsızım)

d- ( ) Katılmıyorum.

e- ( ) Kesinlikle katılmıyorum.

71. “Bilimsel keşifler çoğaldıkça Allah’ın yüceliği ve İslam’ın üstünlüğü daha fazla ortaya çıkar”

a- ( ) Kesinlikle katılıyorum.

b- ( ) Katılıyorum.

c- ( ) Emin Değilim (kararsızım).

d- ( ) Katılmıyorum.

e- ( ) Kesinlikle katılmıyorum.

72. “Bütün beşeri problemler, dinin yardımı olmaksızın bilim tarafından çözülebilir.”

a- ( ) Kesinlikle katılıyorum.

b- ( ) Katılıyorum.

c- ( ) Emin değilim (kararsızım).

d- ( ) Katılmıyorum.

e- ( ) Kesinlikle katılmıyorum.

73. Komşularınızla veya iş arkadaşlarınızla dini konularda ne sıklıkla sohbet edersiniz veya tartışır
sınız?

a- ( ) Sık sık

b- ( ) Ara sıra

c- ( ) Hiç

74. Size göre, insanın arkadaşlarının da dindar olması önemli midir?

a- ( ) Evet

b- ( ) Hayır

c- ( ) Fikrim yok

75. Kiraya verilmek üzere bir daireye sahip olduğunuzu düşününüz. Kiracınız olmak üzere size
baş vuranlardan birini tercih ederken onun dindar olup olmamasına da dikkat eder misiniz?

a- ( ) Evet

b- ( ) Hayır

c- ( ) Fikrim yok

76. Kiralamak için bir daire aradığınızı düşününüz. Aradığınız diğer özellikler yanında
komşularınızın dindar olmasına da önem verir misiniz?

a- ( ) Evet

b- ( ) Hayır

c- ( ) Fikrim yok

77. Bir bakanlıkta önemli bir göreve aynı özelliklere sahip iki adaydan birisi atanacaktır.
Adaylardan birisi dindar, diğeri ise dine karşı ilgisizdir. Sizce hangisi bu göreve daha layıktır?

a- ( ) Dindar olan

b- ( ) Dine karşı ilgisiz olan

c- ( ) Benim için fark etmez

d- ( ) Fikrim yok

78. Müslüman bir ülkenin siyasetçilerinden İslam inancına göre yaşamalarını beklemenin
gerektiğini düşünüyor musunuz?

a- ( ) Evet

b- ( ) Hayır

c- ( ) Fikrim yok

79. Toplumun daha iyi bir düzeye ulaşması için dinin eskiden olduğu gibi devlet yönetiminde
etkinlik kazanmasını ister misiniz?

a- ( ) Evet

b- ( ) Hayır

c- ( ) Fikrim yok

80. Seçim zamanlarında herhangi bir partiye oy verirken, oy verdiğiniz partinin dine önem
vermesine dikkat eder misiniz?

a- ( ) Evet

b- ( ) Hayır

c- ( ) Fikrim yok

81. Dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesini zararlı buluyor musunuz?

a- ( ) Evet

b- ( ) Hayır

c- ( ) Fikrim yok

82. İslam'ın gelişme ve kalkınmaya engel olduğunu kabul ediyor musunuz?

a- ( )Evet b-( ) Hayır c- ( )Fikrim yok

83. İslami yaşayış tarzını, toplumumuzu yüceltecek ve bütünleştirecek önemli bir çözüm yolu olarak görmekte misiniz?

a- ( )Evet b-( ) Hayır c- ( )Fikrim yok

84. Cuma günü hakkındaki düşünceniz aşağıdaki ifadelerden hangisine uymaktadır?

- a- ( )Cuma Müslümanlar için özel anlamı olan bir gündür. Bütün gün tatil olmalı.
b- ( )Cuma namazını daha rahat kılabilmek için öğle tatilinin daha uzun olması yeterlidir.
c- ( )Ben cumanın özel anlamı olan bir gün olduğu düşüncesinde değilim
d- ( )Fikrim yok
e- Başka (Yazınız):

85. Sizce, aşağıdaki kazanç yollarından hangileri meşru kazanç yollarıdır?

- a- ( )Çalışarak kazanmak.
b- ( )Kumar, piyango toto v.s. gibi şans oyunları.
c- ( )Miras yolu.
d- ( )Faize para yatırmak.
e- ( )Zengin biri ile evlenmek.
f- ( ) Bu yolların hepsi meşrudur.

86. Zengin olmak ister misiniz?

a- ( )Evet b-( ) Hayır c- ( )Fikrim yok

87. (Cevabınız "Hayır" ise) neden?

(Lütfen yazınız):

88. "Zengin olmak için sadece çalışmak yeterli değildir. Bunun yanında Allah'ın onu size nasip etmesi de gereklidir."

Bu görüşe katılır mısınız?

a- ( )Evet b-( ) Hayır c- ( )Fikrim yok

89. Sizce insan zengin olmak için mi çalışmalı, yoksa geçimini sağlamaya yetecek kadarını elde etmek için mi?

- a- ( )Zengin olmak için
b- ( )Geçimini temin edecek kadarını elde etmek için
c- ( )Fikrim yok

90. Bir iş yerinde çalışanların ibadetlerini rahatlıkla yapabilmeleri, üretimi sizce hangi yönde etkiler?

- a- ( )Olumlu yönde etkiler.
b- ( )Olumsuz yönde etkiler
c- ( )Hiç etki etmez.
d- ( )Fikrim yok

91. Dindar insanın ticari hayatta dindar olmayanlara göre daha dürüst ve güvenilir olduğunu kabul eder misiniz?

a- ( )Evet b-( ) Hayır c- ( )Fikrim yok

92. Mahallenizde veya semtinizde genel olarak aynı fiyatla satış yapan iki bakkal veya market bulunduğunu düşününüz. Bunların sahiplerinden birisi dindar, diğeri ise dine karşı ilgisiz olarak bilinmektedir. Hangisinden alış veriş yapmayı tercih edersiniz?

- a- ( )Dindar olandan
- b- ( )Dine karşı ilgisiz olandan
- c- ( )Benim için fark etmez.
- d- ( )Fikrim yok.

93. Şu anda elinize önemli bir miktarda para geçse bununla ne yapmak ister sinizi? (Sadece bir maddeyi işaretleyiniz)

- a- ( )Gelir getiren bir işe yatırım.
- b- ( )Seyahate çıkarım.
- c- ( )Önemli bir kısmını yardım olarak ihtiyaç sahiplerine veririm.
- d- ( )Ticaretle uğraşırım.
- e- ( )Önemli bir kısmını cami, Kur'an Kursu, yol yapımı, hayır kurumları gibi yerlere Allah rızası için veririm.
- f- ( ) Politik faaliyetler için harçarım.
- g- ( ) Yetenekli fakir çocukların eğitimi için yardımda bulunurum.
- h- ( )Başka. (yazınız):

94. Vakit buldukça cemaatle namaz kılmaya gayret eder misiniz? (Erkekler cevaplandırıcak)

- a- ( )Devamlı cemaate gitmeye gayret ederim.
- b- ( )Ara sıra giderim.
- c- ( )Hiç gitmem.

95. Zaman zaman vaaz veya dini sohbetleri dinlemeye gayret gösterir misiniz?

- a- ( )Özellikle dinlemeye giderim.
- b- ( )Zaman zaman dinlerim.
- c- ( )Hiç dinlemek istemem.

96. Dinlediğiniz veya tanıdığınız vaiz veya din görevlilerini nasıl buluyor sunuz?

- a- ( )Ahlak ve bilgi yönünden yeterli ve saygı değer.
- b- ( )Bilgi olarak yeterli, fakat yaşantı olarak eksiklikleri var.
- c- ( )Ahlaken saygı değer, fakat bilgi yönünden yetersiz.
- d- ( )Hem bilgi hem de davranış olarak bir çok eksiklikleri var.
- e- Başka (Yazınız):

97. Sizce din görevlileri toplumumuza faydalı mıdırlar?

- a- ( )Evet
- b- ( ) Hayır
- c- ( ) Fikrim yok

98. “Günümüzde vaizler dahaçok, günlük hayatımızda pek fazla işimize yaramayan konularda konuşuyorlar. Aktüel, günlük meseleler, islami çözümler getirmeye daha çok yer vermelidirler.”

Bu görüşe katılır mısınız?

- a- ( ) Kesinlikle katılıyorum.
- b- ( ) Katılıyorum.
- c- ( ) Emin değilim (kararsızım).
- d- ( ) Katılmıyorum.
- e- ( ) Kesinlikle katılmıyorum.

99. “Cennete müjdeleyen bir vaiz, cehennemle korkutan vaizden daha faydalıdır.” Bu görüşe katılır mısınız?

- a- ( ) Kesinlikle katılıyorum.

- b- ( )Katılıyorum.
c- ( )Emin değilim (kararsızım).
d- ( )Katılmıyorum.
e- ( )Kesinlikle katılmıyorum.

100. Sizce vaiz veya din görevlilerinin en önemli eksiklikleri nelerdir?

- a- ( )(Lütfen Yazınız): b-( ) c- ( )

101. Size göre vaaz dinlemek gerekli midir?

- a- ( )Evet b-( ) Hayır c- ( )Fikrim yok.

102. Her hangi bir vaizin veya din görevlisinin, sizin hayatınızı değiştirecek önemli bir tesiri oldu mu?

- a- ( )Evet b-( ) Hayır

103. (Cevabınız “evet” ise) bu tesir hangi konuda oldu?

- a- ( )İbadet yapmazken ibadet yapmaya başladım.
b- ( )İçki, kumar gibi kötü alışkanlıklarımı terk ettim.
c- ( )İnanmazken inanmaya başladım.
d- ( )İslama uymayan bazı davranışlarımı terk ettim.
e- Başka (Yazınız):

104. Sizce vaizin verdiği bilgiler daha çok hangi alanlarla ilgili olmalı?

- a- ( )Allah’a iman ve bunun isbat ve izahı.
b- ( )Ahiret hayatında karşılaşılabilecek durumlar.
c- ( )İbadet ve bunların faydaları
d- ( )Günlük olaylar ve bunların dini açıklamaları
e- Başka (Yazınız):

105. Televizyon ve radyodaki dini yayımları izliyor musunuz?

- a- ( )Devamlı izlerim.
b- ( )Ara sıra izlerim.
c- ( )Hiç izlemem.

106. (Eğer izliyorsanız) Bu yayımları yeterli buluyor musunuz?

- a- ( )Evet b-( ) Hayır c- ( )Fikrim yok

ANKET 2

1. Fakültenizin adı: .....

2. Bölümünüzün adı: .....

3. Yaşınız: .....

4. Cinsiyetiniz 1 ( ) Erkek 2 ( ) Kız

5. Üniversite öncesi hayatınızın çoğunluğu nasıl bir çevrede geçti?

1( ) İstanbul, Ankara veya İzmir'de

2( ) Konya il merkezinde

3( ) Diğer büyük bir şehirde

4( ) Küçük bir şehirde

5( ) Kasabada

6( ) Köyde

6. Bu yöre Türkiye'nin hangi bölgesindedir?

1( ) İç Anadolu 5( ) Doğu Anadolu

2( ) Ege 6( ) Güneydoğu Anadolu

3( ) Marmara 7( ) Akdeniz

4( ) Karadeniz 9( ) Yurtdışında

7. Bitirdiğiniz okulun türü?

1( ) Özel lise, Anadolu Lisesi, Fen Lisesi

2( ) Düz lise

3( ) Meslek Lisesi (Ticaret, Endüstri v.b)

4( ) İmam Hatip Lisesi

9( ) Başka (Belirtiniz).....

8. Babanızın öğrenim durumu?

1( ) Okur yazar değil

2( ) Okur yazar

3( ) İlkokul mezunu

4( ) Ortaokul mezunu

5( ) Lise veya Dengi okul mezunu

6( ) Yüksekokul mezunu

9. Annenizin öğrenim durumu?

1( ) Okur yazar değil

2( ) Okur yazar

3( ) İlkokul mezunu

4( ) Ortaokul mezunu

5( ) Lise veya Dengi okul mezunu

6( ) Yüksekokul mezunu

* Mehmet Bayyigit, Gençlik ve Din, Üniversiteli Gençliği Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma

10. Nerede kalarak okuyorsunuz?

- 1( ) *Aile, akraba yanı*
2( ) *Kredi ve Yurtlar Kurumu Öğrenci Yurdu*
3( ) *Özel Öğrenci Yurdu*
4( ) *Öğrenci Evi*
9( ) *Başka (Belirtiniz)*

11. Dini inanç ve değerlere karşı tutumunuz:

- 1( ) İlgisizim
2( ) Din bana çağdışı/gereksiz gibi geliyor.
3( ) Şüphe ve tereddüt içindeyim.
4( ) Genellikle benimsiyorum.
5( ) Arzu ve istekle benimsiyorum
9( ) Başka (Belirtiniz).....

12. Allah inancı bakımından durumunuza en uygun olanı işaretleyiniz.

- 1( ) Allah'ın varlığı-yokluğu konusuna ilgi duymuyorum.
2( ) Allah'ın varlığına inanmıyorum.
3( ) Allah'ın varlığına inanıyorum, fakat çözemediğim bazı hususlar var.
4( ) Allah'ın varlığına kesin olarak inanıyor ve delillendirebiliyorum.
5( ) Allah'ın varlığına inanıyorum ve delile gerek duymuyorum.
6( ) Ailem ve çevrem inandığı için ben de inanıyorum
9( ) Başka (Belirtiniz).....

13. "Allah inancı ve üniversite yaşamı" ile ilgili olarak size en uygun olanını işaretleyiniz.

- 1( ) Eskiden beri Allah'a inanmam.
2( ) Daha önceki yıllarda Allah'a inanırdım, fakat üniversitede inancımı yitirdim.
3( ) Daha önceleri inanmıyordum, fakat üniversitede Allah'a inanmaya başladım.
4( ) Kendimi bildim bileli Allah'a inanırım.

14. Allah'ın varlığına inanma ya da inanmama konusunda aşağıdaki faktörlerden hangileri, ne derecede etkili olmuştur? (Her şıkkın karşılığını işaretleyiniz)

	Çok etkili	Etkili	Az Etkili	Etkisiz
14a. Ailem	1( )	2( )	3( )	4( )
14 h. Öğretmenlerim	1( )	2( )	3( )	4( )
14 c. Okuduğum kitaplar	1( )	2( )	3( )	4( )
14 d. Arkadaşlarım	1( )	2( )	3( )	4( )
14 e. Dahil olduğum bazı gruplar	1( )	2( )	3( )	4( )
14 f. Dindar kişilerin tutumu	1( )	2( )	3( )	4( )
14 g. Kendi zihinsel gelişmemin etkisi	1( )	2( )	3( )	4( )
14 h. Medya	1( )	2( )	3( )	4( )
14 z. Başka (Belirtiniz)	1( )	2( )	3( )	4( )

15. Dini konularda problemleriniz oluyor mu?

- 1( ) Dinj konular beni ilgilendirmiyor.
2( ) Birçok konuda problemim var.
Örneğin : .....
.....
.....
3( ) Bazı konularda problemim var.
Örneğin : .....
.....
.....
4( ) Dini konularda problemim yok.

16. Din ile ilgili problemlerinizi olduğunda bu problemi;

- 1( ) Çok önemserim.
2( ) Orta derecede önemserim.
3( ) Az önemserim.
4( ) Hiç önemsemem.

17. Dini probleminizi çözmek için, aşağıdaki kişi, kuruluş veya durumlardan hangisine, hangi sıklıkla başvurursunuz?

(Her şıkki cevaplınız.)

	Çok sık	Sık	Bazen	Hiç
17 a. Aileme	1( )	2( )	3( )	4( )
17 b. Diyanet mensuplarına (Müftü, Vaiz, İmam vb.)	1( )	2( )	3( )	4( )
17 c. Çevremde bilgili kişilere	1( )	2( )	3( )	4( )
17 d. Kitaplara	1( )	2( )	3( )	4( )
17 e. Arkadaşlarıma	1( )	2( )	3( )	4( )
17 z. Başka (Belirtiniz)	1( )	2( )	3( )	4( )

18. Herhangi bir zor durumda kaldığınızda aşağıdaki uygulamaların hangilerine, hangi sıklıkta başvurursunuz?

	Çok sık	Sık	Bazen	Hiç
18 a. Kurşun döktürmek.....	1( )	2( )	3( )	4( )
18 b. Muska yazdırmak.....	1( )	2( )	3( )	4( )
18 c. Büyü yaptırmak.....	1( )	2( )	3( )	4( )
18 d. Adak adamak.....	1( )	2( )	3( )	4( )
18 e. Yatır ziyaret etmek.....	1( )	2( )	3( )	4( )
18 f. Mevlid, Kur'an okutmak.....	1( )	2( )	3( )	4( )
18 g. Sadaka vermek.....	1( )	2( )	3( )	4( )
18 h. Bildiğim duaları okumak.....	1( )	2( )	3( )	4( )
18 i. Fal baktırmak.....	1( )	2( )	3( )	4( )
18 z. Başka (Belirtiniz)	1( )	2( )	3( )	4( )

19. İslam dininin iman esaslarından samimiyetle ve şüphesiz olarak inandıklarınızı işaretleyiniz.

- 1 ( ) Allah'a   4 ( ) Peygamberlere
2 ( ) Meleklerine   5 ( ) Ahiret gününü
3 ( ) Kitaplara   6 ( ) Kadere, hayır ve şerrin Allah'dan olduğuna

20. Aşağıdaki namazlardan hangilerini, hangi sıklıkta kılarırsınız?

	Hiç Kılmam	Ara sıra kılarım	Devamlı kılarım
20 a. Bayram Namazları	1( )	2( )	3( )
20 b. Cuma Namazı	1( )	2( )	3( )
20 c. Günde 5 vakit namaz	1( )	2( )	3( )

21. Namaz ibadetini yerine getirme hususundaki tutumunuz:

- 1( ) Namazı gereksiz buluyorum.
2( ) Namazı zor ve yorucu buluyorum.
3( ) Bilmediğim için kılmıyorum.
4( ) Ailemde namaza önem verilmediği için kılmıyorum.
5( ) Arkadaş çevremde namaz kılınmadığı için kılmıyorum.
6( ) Memlekette ve aile büyüklerimin yanında namazı kılmam mecburiyeti duyarım.
7( ) Bulduğum ortama göre kılar yada kılmam.
8( ) Çevremden çekindiğim için namaz kılmıyorum.
9( ) Ara sıra (bayram, kandil, sınav öncesi vb.) kılarım.
10( ) Mümkün oldukça (Cuma, vakitlerin bir kısmı) kılarım.
11( ) Her yerde ve her şartla namazımı kılarım.
99( ) Başka (Belirtiniz).....

22. Ramazan orucuyla ilgili uygulamanız?

- 1 ( ) Hiç oruç tutmam.
2 ( ) Ramazan ayında ara sıra
3 ( ) Ramazan ayında çoğunlukla
4 ( ) Ramazan ayının tamamında

23. Oruç konusundaki tutumunuz:

- 1 ( ) Oruç tutmayı gereksiz görüyorum.
2 ( ) Oruç zor ve dayanılmaz buluyorum.
3 ( ) Oruç hakkında bilgim olmadığı için tutmuyorum.
4 ( ) Ailemde oruca önem verilmediği için orucu tutmuyorum.
5 ( ) Arkadaş çevremde oruç tutulmadığı için tutmuyorum.
6 ( ) Memlekette ve aile büyüklerimin yanında oruç tutmama mecburiyeti duyarım.
7 ( ) Bulduğum ortama göre vaziyet alırım.

- 8 ( ) Çevremden çekindiğim için oruç tutmuyorum.
9 ( ) Her yerde ve her şartta oruç tutarım.
99 ( ) Başka (Belirtiniz)

24. Zekat konusunda düşünceniz:

- 1 ( ) Zekatı gereksiz buluyorum.
2 ( ) Sadaka ve iyilikler yapmak yeterlidir.
3 ( ) Zekata inanmıyorum ama sosyal adalet için yararlanılabilir.
4 ( ) Zekat vermesi gerekenler, malının zekatını vermelidir.
5 ( ) Başka (Belirtiniz)

25. Hac konusunda düşünceniz:

- 1 ( ) Hac gereksizdir. Boşuna döviz kaybıdır.
2 ( ) Hayır işlerine para harcamak yeterlidir. Hacca gitmek şart değildir.
3 ( ) Hac bir ibadettir. Maddi ve bedeni durumu müsait olanlar yerine getirmelidir.
4 ( ) Başka (Belirtiniz).....

26. Kurban konusunda düşünceniz:

- 1 ( ) Kurban kesilmesine karşıyım.
2 ( ) Kan akıtmak yerine, bedeli yardım amaçlı kullanılabilir.
3 ( ) Kurban imkanı olanların yerine getirmesi gereken bir ibadettir.
9 ( ) Başka (Belirtiniz).....

27. Mevlid, sünnet, cenaze namazı gibi dini törenlerle ilgili tutumunuz:

- 1 ( ) Böyle törenlerden hiç hoşlanmam ve hiç katılmam
2 ( ) Mecbur kalmadıkça gitmem, gittiğimde de sıkılır, çabuk bitmesini isterim.
3 ( ) Böyle törenlerin gereğine inanır katılırım

28. Dini yaşantı yönünden üniversiteden önceki ve şimdiki tutumunuz:

- 1 ( ) Üniversitede dini yaşayışımı tamamen terkettim.
2 ( ) Üniversitede dini yaşayışımı zayıfladı.
3 ( ) Önceki hayatımda ibadet etmezdim, şimdi dini görevlerimi yapmaya çalışıyorum.
4 ( ) Önceleri ibadet ve dini hükümleri uyguluyordum, şimdi daha da arttı.
5 ( ) Hayır, herhangi bir fark oluşmadı.
9 ( ) Başka (Belirtiniz).....

29. Arkadaşlarınızla bir araya geldiğinizde daha çok hangi konulardan bahsedersiniz?

- 1 ( ) Dersler ve öğrenci sorunları
2 ( ) Bilimsel ve teknik konular
3 ( ) Cinsel konular ve evlilik
4 ( ) Kültür, sanat, edebiyat
5 ( ) Spor
6 ( ) Dini konular
7 ( ) Müzik, eğlence, magazin
8 ( ) Siyasi konular
9 ( ) Başka (Belirtiniz).....

30. Arkadaş seçerken öncelikle hangi özelliğine dikkat edersiniz? (Önem sırasına göre üçünü 1, 2, 3, şeklinde belirtiniz.)

- 1 ( ) Sportmen olması
2 ( ) Zengin olması
3 ( ) Çalışkan ve akıllı olması
4 ( ) Hoş sohbet ve şakacı olması
5 ( ) Dindar olması
6 ( ) Hoşgörülü ve nazik olması
7 ( ) Dürüst olması
9 ( ) Başka (Belirtiniz).....

31. Politikacılar hakkında karar verirken onların dindar olup olmadıklarına bakar mısınız

- 1 ( ) Hayır   2 ( ) Evet   3 ( ) Fikrim yok

32. Ders kitapları dışında daha çok hangi tür yayınlar okursunuz?(İlk üç tercihinizi, 1,2,3 şeklinde belirtiniz.)

- 1( ) Edebi eserler (Roman, şiir, hikaye.
- 2( ) Sağlık ve cinsellikle ilgili kitap ve dergiler
- 3( ) Siyasi ve ideolojik yayınlar
- 4( ) Bilimsel eserler ve dergiler
- 5( ) Dini kitap ve dergiler
- 6( ) Magazin türü yayınlar
- 9( ) Başka (*Belirtiniz*)

33. Evinizde hangi tür dini kitaplar bulunur? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

- 1( ) Edebi eserler (Roman, şiir hikaye.....)
- 2( ) Sağlık ve cinsellikle ilgili kitap ve dergiler
- 3( ) Siyasi ve ideolojik yayınlar
- 4( ) Bilimsel eserler ve dergiler
- 5( ) Dini kitap ve dergiler
- 6( ) Magazin türü yayınlar
- 9( ) Başka (*Belirtiniz*).....

34. Radyo – televizyon programlarından severek izlediğiniz hangileridir?(İlk üç tercihinizi, 1,2,3, şeklinde belirtiniz.)

- 1( ) Radyo televizyon izlemem
- 2( ) Ayrım yapmadan hepsini severek izlerim
- 3( ) Eğitici, kültürel programlar ve belgeseller
- 4( ) Dini ve ahlaki programlar
- 5( ) Spor programları
- 6( ) Sinema, dizi filmler
- 7( ) Haberler ve siyasi tartışmalar / yorumlar
- 8( ) Müzik, eğlence ve yarışma programları
- 9( ) Başka (*Belirtiniz*).....

35. Eşinizi seçerken nelere dikkat etmeyi düşünürsünüz?(İlk üç tercihinizi, 1,2,3, şeklinde belirtiniz)

- 1( ) Köklü ve tanınmış bir aileden olması
- 2( ) Tahsilli olması
- 3( ) Güzellik / Yakışıklılık
- 4( ) Zenginlik
- 5( ) Dindar olması
- 9( ) Başka (*Belirtiniz*)

36. Aileniz veya yakınlarınız arasında din görevlisi (*müftü, vaiz, imam, müezzin, Kur'an kursu öğretmeni*) veya Din Bilgisi öğretmeni, İlahiyat Fak. Öğr. Elemanı var mı, ilişkiniz?

- 1( ) Hayır, yok
- 2( ) Var, ama görüşlerimiz farklı, anlaşamıyoruz
- 3( ) Biz gençlerle hiç ilgilenmez.
- 4( ) Dini inanç ve tutumlarımıza karışmaz.
- 5( ) Dini bilgi ve yaşayışımız konusunda bizi aydınlatır, uyarır.
- 6( ) Başka (*Belirtiniz*).....

37. İlköğretim/lise din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri dışında dini tutumunuzda etkili olan en önemli bilgi kaynağı aşağıdakilerden hangisidir?

- 1( ) Okul derslerinden başka dini bilgi kaynağım olmalı
2( ) İmam Hatip Lisesinde okudum.
3( ) Kur'an Kursunu bitirdim.
4( ) Ailem ve dini kitaplar
5( ) Yazları Cami / Kur'an Kursuna gittim.
9( ) Başka (Belirtiniz)

38. Dini konular hakkında şu andakinden daha fazla bilgi edinme ihtiyacı duyuyor musunuz?

- 1( ) Gereksiz bulduğum için istemem.
2( ) Yeterli bilgim olduğu için istemem
3( ) Evet, daha çok bilgi edinmek isterim.
9( ) Başka (Belirtiniz).....

39. Size göre, dini hayatı daha iyi yaşayabilmek için herhangi bir dini grup, cemaat veya tarikata girmek gerekir mi?

- 1( ) Hayır   2( ) Evet   3( ) Bilmiyorum

40. Dini amaçlı dernek, vakıf vb. kuruluşlar yararına herhangi bir etkinlikte buldunuz mu?

- 1( ) Hayır   2( ) Evet

41. Ailenizle olan ilişkileriniz nasıldır?

- 1( ) Bütünüyle bozuk
2( ) Çoğu zaman bozuk
3( ) Bazen bozulmakla birlikte normal
4( ) İyi
5( ) Çok iyi
9( ) Başka (Belirtiniz).....

42. Ailenizi, dini inanç ve yaşayış bakımından nasıl değerlendirirsiniz?

- ( ) Ailemin dinle ilgisi yok.
( ) Dinle az ilgili
( ) Orta derecede dindar
( ) Dindar
( ) Başka (Belirtiniz).....

43. Ailenizle dini konularda hangi sıklıkta çatışıyorsunuz?

- 1( ) Çok sık   2( ) Sık   3( ) Arasıra   4( ) Hiç

44. Ailenizle dini konularda çatışıyor iseniz, bunun nedeni şunlardan hangisidir (Sadece birini işaretleyiniz.)

- 1( ) Onlar benden daha dindar olduğu için
2( ) Ben onlardan daha dindar olduğum için
3( ) Onlar benden daha az bilgili ve cahil olduğu için
4( ) Ben onlardan daha az bilgili olduğum için
5( ) Ailem ve ben dindar değiliz, ama çevreye karşı tutum konusunda tartışırız.
9( ) Başka (Belirtiniz).....

45. Ailenizi dini konularda çatışmıyor iseniz bunun nedeni aşağıdakilerden hangisidir?(Sadece birini işaretleyiniz)

- 1( ) Dini inanç ve görüşlerimiz aynı
2( ) Farklı görüşlerimize rağmen, ikna edemeyeceğim için
3( ) Farklı görüşteyim ama çatışmayı sevmem.
4( ) Her zaman
9( ) Başka (Belirtiniz)

47. Anne – Babanızın kuşağını nasıl bluyorsunuz?

- 1( ) Tutucu
- 2( ) Otoriter
- 3( ) Demokrat
- 4( ) Dinine ve geleneklerine bağlı
- 5( ) Başka (*Belirtiniz*)

48. Grulardan hangisinin dindarlık bakımından aşağıdaki grulardan hangisine sokarsınız?

- 1( ) Çok dindar
- 2( ) Orta dereceli dindar
- 3( ) Dinle az ilgili
- 4( ) Dine karşı ilgisiz
- 9( ) Başka (*Belirtiniz*).....

49. Tüm alışanlar dahil, ailenizin aylık ortalama toplam geliri ne kadardır?

.....TL.-

50. Size göre aileniz hangi sosyo-ekonomik düzeye dahildir?

- 1( ) st (Zengin)
- 2( ) Ortanın st
- 3( ) Orta
- 4( ) Ortanın altı
- 5( ) Alt (Fakir)

ANKET 3*

Adınız .....Yaşınız.....Cinsiyetiniz ( ) K ( ) E

Size göre aileniz hangi sosyo-ekonomik kesime dahildir?

- ( ) Üst (Zengin)
( ) Ortanın üstü (Orta hallinin üstünde)
( ) Orta (Orta halli)
( ) Ortanın altı (Orta hallinin altında)
( ) Alt (Fakir)
Doğum Yeriniz: ( ) Köy
( ) Kasaba ( ) Şehir
( ) Küçük ( ) Büyük
( ) Büyük ( ) Küçük

Hayatınızın en uzun dönemi aşağıdakilerden hangisine geçti?

- ( ) Köyde ( ) Kasabada ( ) Şehirde
( ) Büyük ( ) Büyük
( ) Küçük ( ) Küçük

1. Allah hakkındaki inancınızı aşağıdaki ifadelerden hangisi en uygun bir biçimde dile getirmektedir (lütfen sadece bir maddeyi işaretleyiniz).

- a- Allah'ın varlığına kesinlikle inanıyor ve bu konuda hiçbir şüphe duymuyorum.
b- Allah'ın varlığına inanıyorum, fakat bu konuda çözemediğim hususlar var.
c- Her zaman olmamakla beraber, kimi zaman Allah'a inandığım oluyor.
d- Neye inandığımdan pek emin değilim.
e- Allah'ın varlığı-yokluğu konunun ilgi duymuyorum.
f- Allah'ın varlığına inanmıyorum.
g- Yukarıdaki maddelerden hiç birisi Allah konusundaki inancımı yansıtmamaktadır.
Benim Allah İnancım.....(Lütfen Yazınız)

2. Hz. Mhammed (a.s.) hakkındaki .....

- a- Hz. Muhammed (a.s) in Allah'ın kulu ve resulü (peygamberi) olduğuna inanıyorum ve bu konuda hiçbir şüphe duymuyorum.
b- Farklı özellikleri olmakla beraber, Hz. Muhammed'in sadece bir insan olduğuna inanıyorum.
c- Çok yetenekli bir devlet adamı ve komutan olduğuna inanıyorum.
d- Açıkça söyleyeyim, peygamber sıfatıyla böyle bir kişinin yaşadığından pek emin değilim.
e- Yukarıdaki maddelerden hiçbirisi, Hz. Muhammed hakkındaki düşüncelere ve inancımı yansıtmamaktadır.
Benim bu konudaki inancım.....
(Lütfen yazınız)

3. Kur'an-ı Kerim'in Allah'ın kelamı olup hepsinin gerçek olduğuna v e bir tek harfinin dahi değişmeden günümüze ulaştığına inanıyor musunuz?

- a- Evet, inanıyorum.
b- Bu konuda emin değilim (kararsızım)
c- Hayır, inanmıyorum.

4. Ahiret gününe ve öldükten sonra dirilmeye inanıyor musunuz?

- a- Evet, inanıyorum.
b- Bu konuda emin değilim (Kararsızım)
c- Hayır, inanmıyorum.

5. Meleklerin varlığına inanıyor musunuz?

* Recep Yaparel, 20-40 Yaşlar Arası Kişilerde Dini Hayat İle Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma

- a- Evet, inanıyorum.
b- Bu konuda emin değilim (Kararsızım)
c- Hayır, inanmıyorum.
- Sizce aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur? (a,b,c) maddelerinden sadece birini işaretleyiniz.)
- 6- Allah'ın rızasını kazana bilmek için Müslüman olmak .....
- a- Gereklidir.
b) Yardımcı olabilir.
c) Gerekli değildir.
- 7- Cennete girebilmek için İslam dinine inanmak.....
- a) Kesinlikle gereklidir.
b) Yardımcı olabilir.
c) Gerekli değildir.
- 8- Allah'ın affının kavuşabilmek için, insanın İslam dininden olması.....
- a) Kesinlikle gereklidir.
b) Yardımcı olabilir.
c) Gerekli değildir.
- Sizce, aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur? (a,b,c maddelerinden sadece birini işaretleyiniz).
- 9- Cennete girebilmek için insanların iyilikte bulunmak.....
- a) Gereklidir
b) Yardımcı olabilir.
c) Gerekli değildir.
- 10- Komşuyu sevmek, komşuya iyi muamelede bulunmak ve komşunun hakkını gözetmek, olgun bir mü'min (inan) olabilmek için.....
- a) Gereklidir
b) Yardımcı olabilir.
c) Gerekli değildir.
- 11- Farz ve vacib olan ibadetleri ne ölçüde yerine getirebiliyorsunuz? (Durumunuzu en iyi dile getiren maddeyi işaretleyiniz).
- a) Hergün beş vakit namazı, Cuma ve bayram namazlarını kılıyorum.
b) Günlük namazlarımın bazılarını, Cuma ve bayram namazlarımı kılıyorum.
c) Hergün beş vakit namazı kılıyorum. (Hanımlar için)
d) Günlük namazlarımın bazılarını kılıyorum. (Hanımlar için)
e) Bütün Cuma ve bayram namazlarını kılıyorum.
f) Ara sıra vakit Cuma ve bayram namazlarını kılıyorum.
g) Hiç namaz kılmıyorum.
- 12- Oruç ile ilgili tutum ve davranışınız aşağıdaki ifadelerden hangisine uygundur.
- a) Ramazan ayının tamamında ve bazı mübarek günlerde oruç tutarız.
b) Ramazan ayının tamamında engelleyici bir durum olmadıkça
c) Ramazan ayında ara sıra oruç tutuyorum.
d) Hiç oruç tutmam.
- 13- Aşağıdaki ifadelerden hangisi ....ile ilgili davranışınızı en iyi şekilde açıklamaktadır? (1,2,3 ve 4. sorulardan sadece birini madde işaretleyiniz.)
- a) Hiç
b) Özel durumlarda (cenaze, mevlit gibi)

- c) .....
- d) .....

14- Dua, hayatınızda ne derece önemlidir?

- a) Oldukça önemli
- b) Biraz önemli
- c) Çok önemli değil
- d) Hiç önemli değil

15- Farz olan ibadetlerin dışında, ne sıklıkla nafil olarak ibadet edersiniz?

- a) Sık sık ederim.
- b) Ara sıra ederim.
- c) Nadiren ederim.
- d) Hiç etmem.

16- Kur'an-ı Kerim'i ne sıklıkla okuyorsunuz?

- a) Düzenli olarak hergün okurum.
- b) Cuma akşamları okurum.
- c) Ara sıra okurum
- d) Mübarek sayılan günlerde (kandil gibi) okurum
- e) Hiç okumam

17- İbadet esnasında (namaz kılarken, oruçlu iken, dua ederken) veya günlük işlerinizi yaparken, Allah'a yakın olduğunuzu düşünerek bir ürperti ve heyecan duyduğunuz anlar oluyor mu?

- a) Sık sık oluyor
- b) Ara sıra oluyor
- c) Nadiren oluyor
- d) Hiç olmuyor

18- "Dine bağlılık, inanan hayatına başka türlü sahip olamayacağı bir gaye ve anlam kazandırır." Bu görüşe katılıyor musunuz?

- a) Kesinlikle katılıyorum.
- b) Katılıyorum.
- c) Emin değilim (Kararsızım)
- d) Katılmıyorum.
- e) Kesinlikle katılmıyorum.

19- "Din, ölüm karşısında insanın, başka yoldan elde edemeyeceği bir güven duygusu verir." Bu fikre katılıyor musunuz?

- a) Kesinlikle katılıyorum.
- b) Katılıyorum.
- c) Emin değilim (Kararsızım)
- d) Katılmıyorum.
- e) Kesinlikle katılmıyorum.

20- İnsan sadece aklıyla kavrayamadığı, varlığının sebebini, inandığı dinin ortaya koyduğu açıklamalarda bulur. Böylece din insanı güçlü kılar. Bu görüşe katılıyor musunuz?

- a) Kesinlikle katılıyorum
- b) Katılıyorum
- c) Emin değilim
- d) Katılmıyorum

e) Kesinlikle katılmıyorum

21- Kuran okumayı biliyor musunuz?

a) Çok iyi

b) İyi

c) Orta

d) Zayıf

e) Hiç

f) Başka.....

22- Aşağıdakilerden hangisi Kuran'da adı geçen peygamberlerdendir?

... Nuh

Yusuf

Ömer

Hiçbiri

... Ebu Bekir

İbrahim

Harun

23- Aşağıdakilerden hangisi İslam'ın şartlarındandır?

... Oruç tutmak

... Allah'a inanmak

... Hacca gitmek

... Meleklerle inanmak

24- "Dinin gösterdiği gerçekler, ilmin ve felsefenin gerçeklerinden daha üstündür?"

a) Katılıyorum

b) Kararsızım

c) Katılmıyorum

25- Sizce ibadetlerimizi yerine getirebilmek için gerekli bilgi düzeyiniz nedir?

a) Çok iyi

b) İyi

c) Zayıf

d) Orta

e) Hiç bilgim yok

ANKET 4*

1- Babanızın mesleği nedir?

- 1- Tarım ve hayvancılık
- 2- Zanaatkarlık
- 3- Esnaflık ve ticaret
- 4- İşçilik ( ) A) Sanayi alanında B) Sanayi alanı dışında ( )
- 5- Yurt dışında çalışıyor
- 6- İşsiz
- 7- Emekli
- 8- Memur
- 9- Başka (Belirtiniz).....

2- Ailenizin ortalama aylık geliri ne kadardır?

- 1- 100 bindan az
- 2- 101 bin 200 bin arası
- 3- 201 bin 300 bin arası
- 4- 301 bin 400 bin arası
- 5- 401 bin 500 bin arası
- 6- 501 bin 600 bin arası
- 7- 601 bin 700 bin arası
- 8- 701 bin 1.000.000 arası
- 9- 1.000.000 ve daha yukarı

3- Boş zamanlarınızı ve tatil günlerinizi nasıl değerlendirir siniz?

- 1- Arkadaşlarla beraber eğlenerek ve gezerek
- 2- Ailemle beraber kalarak
- 3- Sinemaya giderek
- 4- Kahvehaneye giderek
- 5- Birahaneye giderek
- 6- Maça ve çeşitli spor etkinliklerine giderek
- 7- T.V., Video, Teyp seyrederek ve izleyerek
- 8- Kitap, dergi ve gazete okuyarak
- 9- Belli bir şey yapmam
- 10- Başka (Belirtiniz).....

4- En çok hangi çeşit gazeteyi okuyorsunuz?

- 1- Bol resimli v emagazin haberleri çok olanı
- 2- Günlük hadiseleri detaylı olarak işleyeni
- 3- Bol makale ve inceleme yazıları olanı
- 4- Spor haberlerine çok yer veren gazeteyi
- 5- Ahlaki ve dini konulara çok yer verenleri
- 6- Fıkra ve karikatürü bol olanı
- 7- Fiyatı ucuz olanı
- 8- Cinsi konularla ilgili gazeteleri
- 9- Elime geçen her gazeteyi okuyorum.
- 10- Gazete okumuyorum.....

5- En çok hangi çeşit müziği seviyor ve dinliyorsunuz?

- 1- Türk Halk Müziği
- 2- Türk Sanat Müziği
- 3- Tasavvuf Müziği
- 4- Türk Hafif Müziği
- 5- Pop ve Rock Müziği
- 6- Arabesk Müziği
- 7- Müziği sevmem ve dinlemem

6- Sigara ve Akollü içki kullanıyor musunuz? Şayet kullanıyorsanız hangi sıklıkta kullanıyorsunuz?

- 1) Evet   2) Hayır   3) Devamlı   4) Ara sıra   5) Çokseyrek

* Mehmet Akgül, Sanayileşme ve Din

- ( ) 1- Sigara ( ) ( ) ( ) ( ) ( )
 ( ) 2- Bira ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( )
 ( ) 3- Alkollü içki ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( )

7- T.V'deki en çok sevdiğiniz program türü aşağıdakilerden hangileridir? (Sadece üç kutu işaretleyiniz)

- ( ) 1- Müzik, eğlence ve yarışma programları
 ( ) 2- Sinema, tiyatro ve dizi programları
 ( ) 3- Sohbet, tartışma ve açık oturum programları
 ( ) 4- Belgesel programları
 ( ) 5- Dini ve ahlaki programları
 ( ) 6- Haberler ve haber programları
 ( ) 7- Çocuk programları ve dizileri
 ( ) 8- T.V. Seyretmiyorum.
 ( ) 9- Başka (Belirtiniz).....

8- Arkadaş seçiminde nelere dikkat eder siniz?

- ( ) 1- Herhangi bir ölçü koymam
 ( ) 2- Aynı zevk ve özelliklere sahip olmamıza
 ( ) 3- Zengin olmasına
 ( ) 4- Dürüst ve terbiyeli olmasına
 ( ) 5- Dindar olmasına
 ( ) 6- Yakın akraba olmasına
 ( ) 7- Aynı mahallede ve işyerinde olmamıza
 ( ) 8- Çevrede beğenilen bir kişi olmasına
 ( ) 9- Başka (Belirtiniz).....

9- Sizce, Türkiye'nin bugün karşı karşıya bulunduğu en önemli üç problem aşağıdakilerden hangileridir?

- ( ) 1- Geri kalmışlık
 ( ) 2- Enflasyon ve geçim sıkıntıları
 ( ) 3- Dış politikadaki tutarsızlıklar
 ( ) 4- Nüfusun hızla artması
 ( ) 5- Doğu ve Güneydoğu hadiseleri
 ( ) 6- Siyasi çekişmeler ve istikrarsızlık
 ( ) 7- Boşanma ailelerin dağılması ve aile yapısındaki çözümler
 ( ) 8- Ahlaki çöküntü ve suçluluk oranının yükselmesi
 ( ) 9- Vergi adaletsizliği
 ( ) 10- Dine karşı ilginin azalması
 ( ) 11- İşsizlik ve istihdam problemleri
 ( ) 12- Komşu ülkelerle olan problemler
 ( ) 13- A.T.'na giriş ve Avrupa ile bütünleşme problemi
 ( ) 14- İnanç, düşünce ve fikir hürriyeti problemi
 ( ) 15- Çevre kirliliği
 ( ) 16- Plansız şehirleşme ve konut problemi
 ( ) 17- İşçi ücretlerindeki yetersizlikler
 ( ) 18- Başka (Belirtiniz).....

10- Sizce, dünyanın bugün karşı karşıya bulunduğu en önemli üç problem aşağıdakilerden hangileridir?

- ( ) 1- Silahsızlanma görüşleri
 ( ) 2- Afrika'nın çeşitli bölgelerinde insanların açlık ve ilgisizlikten ölmeleri
 ( ) 3- Güney Afrika ve dünyanın çeşitli ülkelerindeki ırk ayrımı
 ( ) 4- Afrika'da, Rusya'da, Balkanlar'da, Filistin'de, Afganistan'da v.b. yerlerdeki Müslümanların problemleri
 ( ) 5- Doğu Blokundaki çatırdamalar ve neticeleri
 ( ) 6- Çevre kirliliği

- ( ) 7- Müslüman ülkelerin geri kalmışlığı
- ( ) 8- Kıbrıs meselesi
- ( ) 9- Güçlü batı devletlerinin sömürgeciliği
- ( ) 10- Azerbaycan'ın Ruslar tarafından işgali
- ( ) 11- Uzay projeleri
- ( ) 12- Uyuşturucu alışkanlığı ve AIDS'in yaygınlaşması
- ( ) 13- Fuhuş ve zinanın artması
- ( ) 14- Toplumların dine karşı ilgisizliği
- ( ) 15- İki Almanya'nın birleşme istekleri
- ( ) 16- Başka (Belirtiniz).....

11- Allah'ın varlığı konusunda aşağıdaki ifadelerden kendi durumunuza en uygun olanı hangisidir?

- ( ) 1- Allah'ın varlığına inanıyorum, fakat çözemediğim bazı hususlar var.
- ( ) 2- Ailem ve çevremdekiler Allah'ın varlığını kabul ettikleri için bende inanıyorum.
- ( ) 3- Allah'ın varlığına inanmıyorum.
- ( ) 4- Allah'ın varlığına kesin olarak inanıyor ve hiçbir şüphe taşımıyorum.
- ( ) 5- Başka (Belirtiniz).....

12- İslam dininin aşağıdaki altı iman esasından, samimi olarak ve her hangi bir yoruma ihtiyaç duymadan hangilerine inanırsınız? (İnadıklarınızı işaretleyiniz)

- ( ) 1- Allah'a
- ( ) 2- Peygamberlere
- ( ) 3- Meleklerle
- ( ) 4- Ktaplara
- ( ) 5- Ahiret gününe
- ( ) 6- Kader ve Kazaya. Yani hayrın ve şerrin Allah'dan geldiğine .

13- Aşağıdaki ibadetlerden hangilerini, hangi sıklıkla yaparsınız?

	1) Evet	2) Hayır	Devamlı	Ara sıra	Çokseyrek
( ) 1- Kur'an okumak	( )	( )	( )	( )	( )
( ) 2- Beş vakit namaz	( )	( )	( )	( )	( )
( ) 3- Cuma namazı	( )	( )	( )	( )	( )
( ) 4- Bayram namazları	( )	( )	( )	( )	( )
( ) 5- Oruç tutmak	( )	( )	( )	( )	( )

14- (Sadece namaz kılmayanlar cevaplayacak) Namaz kılmadığınız için üzülüyor musunuz?

- ( ) 1- Evet
- ( ) 2- Hayır

15- Zekat konusundaki düşünceleriniz aşağıdakilerden hangisine uygundur?

- ( ) 1- Artık zekata gerek yoktur. Devletin sosyal kurumları bu görevi yapmaktadır.
- ( ) 2- İnsanların dini inanç ve düşünceleri zayıfladı için, zekatın sosyal dayanışmada bir fonksiyonu olamaz.
- ( ) 3- Dine göre zengin olanların yerine getirmeleri gereken bir ibadettir.
- ( ) 4- Bir ibadet olarak değil, sosyal dayanışma için önemlidir.
- ( ) 5- Başka (Belirtiniz).....

16- Hac konusundaki düşünceleriniz aşağıdakilerden hangisine uygundur?

- ( ) 1- Hacca hiç gerek yoktur.
- ( ) 2- Ülkemizin dövizleri gereksiz yere yabancılara gidiyor.
- ( ) 3- Bunca fakir varken hacca gidilmemeli
- ( ) 4- Hac bir ibadettir, şartları müsait olanlar yerine getirmelidir.
- ( ) 5- İyice yaşlandıktan sonra yerine getirilmelidir.
- ( ) 6- Başka (Belirtiniz).....

17- Kurban konusundaki düşünceniz aşağıdakilerden hangisine uygundur?

- ( ) 1- Kurbanı bir ibadet olarak değil de, sosyal dayanışma için faydalı buluyorum.
- ( ) 2- Kurban, imkanı olanların yerine getirmeleri gereken bir ibadettir.
- ( ) 3- Onbinlerce hayvanın boğazlanması ibadet olur mu?
- ( ) 4- Başka (Belirtiniz).....

18- Gusül abdesti nasıl alınır, biliyor musunuz?

- ( ) 1- Evet
- ( ) 2- Kısmen
- ( ) 3- Hayır

19- Yeterli dini bilgiye sahip olduğunuz kanaatinde misiniz?

- ( ) 1- Evet
- ( ) 2- Kısmen
- ( ) 3- Hayır

20- 19. soruya verdiğiniz cevap “Kısmen” veya “Hayır” ise cevaplayınız)

Eksikliğini hissettiğiniz dini bilgileri öğrenmek ve geliştirmek ister misiniz?

- ( ) 1- Evet
- ( ) 2- Hayır

21- Size göre günümüzde İslam Dini'nin bütün şartlarını yerine getirmek mümkün müdür?

- ( ) 1- Evet
- ( ) 2- Kısmen
- ( ) 3- Hayır

22- 21. soruya verdiğiniz cevap “Kısmen” veya “Hayır” ise cevaplayınız) Sizce bunun sebebi nedir?

- ( ) 1- Çevremiz buna manidir, dindar olanla alay ediliyor.
- ( ) 2- Siyasi ve hukuki şartlar müsait değildir.
- ( ) 3- Çalışır şartları (zarar, işin ağırlığı, fabrikanın özellikleri) buna imkan vermiyor.
- ( ) 4- Herkes tam olarak dini esasları bilmiyor, inançlarını tanımiyor.
- ( ) 5- Başka (Belirtiniz).....

23- Dini inançlarınızı tatbik edip edememe konusunda durumunuz aşağıdakilerden hangisine uygundur?

- ( ) 1- Bildiği kadarıyla ibadetlerini her zaman yapıyorum.
- ( ) 2- Tembellik yapıp ibadetlerimi aksatıyorum.
- ( ) 3- İbadet yapmaya gerek duymuyorum.
- ( ) 4- Şimdilik gencim, yaşlanınca yapacağım.
- ( ) 5- Başka (Belirtiniz).....

24- İşvereninizin, işyerindeki çırak, kalfa ve ustaların dini ibadetlerini yerine getirmeleri konusundaki tutumu nasıldır?

- ( ) 1- Kendisi yapar, herkesin yapmasını ister.
- ( ) 2- Kendisi yapmaz, ama, herkese yapmasını tavsiye eder.
- ( ) 3- Kendisi yapmaz, çalışanlara da karışmaz.
- ( ) 4- Kendisi yapmaz, çalışanların da yapmasını istemez.
- ( ) 5- Kendisi yapar, ama, çalışanlara, karışmaz.
- ( ) 6- Kendisi yapar, ama, çalışanların yapmasını istemez.
- ( ) 7- Kendisi yapar, yanında çalışanların da ısrarla yapmalarını ister.
- ( ) 8- Başka (Belirtiniz).

25- Ailenizi, dini inanç ve dini yaşayış bakımından genel olarak değerlendirdiğimizde durumları aşağıdakilerden hangisine uygundur.

- ( ) 1- Çok dindar
- ( ) 2- Dindar
- ( ) 3- Orta derecede dindar
- ( ) 4- Din ile ilgisi az
- ( ) 5- Din ile hiç ilgisi yok
- ( ) 6- Başka (Belirtiniz).....

26- Aileniz, dini ibadetlerinizi yapmanız konusunda size çeşitli ikazlarda bulunur mu?

- ( ) 1- Hayır, hiçbir zaman
- ( ) 2- Bazen
- ( ) 3- Genellikle
- ( ) 4- Her zaman
- ( ) 5- Başka (Belirtiniz).....

27- (Sadece bekar olanlar cevaplayacak) Ailenizin size karşı tutumu genel olarak nasıldır?

- ( ) 1- Koruyucu, müşfik
- ( ) 2- Karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı
- ( ) 3- Otoriter,sert ve disiplinli
- ( ) 4- İlgisiz
- ( ) 5- Başka (Belirtiniz).....

28- (Sadece evliler cevaplayacak) Sizin aile efradınıza karşı tutumunuz nasıldır?

- ( ) 1- Koruyucu müşfik
- ( ) 2- Karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı
- ( ) 3- Otoriter sert ve disiplinli
- ( ) 4- İlgisiz
- ( ) 5- Başka (Belirtiniz).....

29- (Sadece Bekarlar cevaplayacak) Sizin ailenizle (anne ve babanızla) olan ilişkileriniz hangi düzeydedir?

- ( ) 1- Çok iyi
- ( ) 2- İyi
- ( ) 3- Orta
- ( ) 4- Kötü
- ( ) 5- Çok kötü
- ( ) 6- Başka (Belirtiniz).....

30- (Sadece bekarlar cevaplayacak) Evleneceğiniz kızda en çok hangi özelliği ararsınız?

- ( ) 1- Güzel olmasını
- ( ) 2- Zengin olmasını
- ( ) 3- Asil bir aileye mensup olmasını
- ( ) 4- Dindar olmasını
- ( ) 5- Başka (Belirtiniz).....

31- Evli iseniz eşinizin, bekar iseniz evlendiğinizde eşinizin giyim ve kuşamı konusunda nasıl davranmasını istersiniz?

- ( ) 1- Dilediği gibi giyinebilir.
- ( ) 2- Topluma göre giyinmelidir.
- ( ) 3- Dini ölçülere göre giyinmelidir.
- ( ) 4- Zamana ve zemine göre giyinmelidir.
- ( ) 5- Başka (Belirtiniz).....

32- Nazar hakkındaki düşünceniz aşağıdakilerden hangisine uygundur?

- ( ) 1- Batıl bir inançtır
- ( ) 2- Nazarın gerçekliğine inanıyorum.
- ( ) 3- Başka (Belirtiniz).....

33- Zaman zaman Allah'a dua etme ihtiyacı duyuyor musunuz?

- ( ) 1- Evet
- ( ) 2- Hayır

34- (47. soruya "Evet" diyenler cevaplayacak) Dualarınızda Allah'dan en çok neyi istiyorsunuz?

- ( ) 1- Çalıştığım işimde başarılı olmayı
- ( ) 2- Ruhi ve manevi sıkıntılardan kurtulmayı
- ( ) 3- Maddi sıkıntılardan kurtulmayı
- ( ) 4- Günahlarımın affını
- ( ) 5- Zengin olmayı
- ( ) 6- Sıhhatli ve huzurlu olmayı
- ( ) 7- Başka (Belirtiniz).....

35- Yapacağınız her işte besmele çeker misiniz?

- ( ) 1- Evet
( ) 2- Hayır

36- Şayet mümkün olsaydı hangi şekilde zengin olmayı isterdiniz?

- ( ) 1- Piyango, toto ve loto gibi şans oyunlarıyla
( ) 2- Kumar oynayarak
( ) 3- Defne bularak
( ) 4- Miras yoluyla
( ) 5- Zengin birisiyle evlenerek
( ) 6- Çok sıkı çalışarak
( ) 7- Alinteri ve helal yollardan
( ) 8- Başka (Belirtiniz).....

37- Şayet mümkün olsaydı hangi alanda yüksek tahsil yapmak isterdiniz?

( ) 1- Tıp	( ) 7- Elektronik
( ) 2- Hukuk	( ) 8- İktisat
( ) 3- Siyasal	( ) 9- Öğretmenlik
( ) 4- Mühendislik	( ) 10- Ziraat
( ) 5- İlahiyat	( ) 11- Veterinerlik
( ) 6- Edebiyat	( ) 12- Başka (Belirtiniz).....

38- Bu dünyaya geldiğinizden memnun musunuz?

- ( ) 1- Evet
( ) 2- Kısmen
( ) 3- Hayır

39- Konya'da bulunan kabir, türbe gibi yerleri ziyaret eder misiniz?

- ( ) 1- Evet
( ) 2- Hayır

40- (53. soruya cevabınız "evet" ise) Niçin ziyaret etme ihtiyacı hissediyorsunuz?

- ( ) 1- Büyük insanlar oldukları için
( ) 2- Bir dileğimin gerçekleşmesi için
( ) 3- Stres ve sıkıntılardan kurtulmak için
( ) 4- Dinimizce iyi bir davranış olduğu için
( ) 5- Başka (Belirtiniz).....

41- "İnsanlar bu dünyada yaptıkları bütün davranışlardan sorumludur ve öbür dünyada bütün davranışlarından hesaba çekilecektir" kanaatine katılıyor musunuz?

- ( ) 1- Evet
( ) 2- Kısmen
( ) 3- Hayır

42- "Bir kimse, ne kadar çabalarsa çabalasın, daha doğmadan alınına yazılmış olan yazıyı değiştiremez" kanatine katılıyor musunuz?

- ( ) 1- Evet
( ) 2- Kısmen
( ) 3- Hayır

43- Sizce, erkek çocuk mu, kız çocuk mu daha hayırlıdır?

- ( ) 1- Erkek çocuk
( ) 2- Kız çocuk
( ) 3- Her ikisi de aynı

44- Aşağıdakilerden sizce en önemli olan üç tanesini işaretleyiniz?

( ) 1- Sağlık	( ) 10- Kadın
( ) 2- Mutluluk	( ) 11- Dürüstlük
( ) 3- Barış	( ) 12- Din
( ) 4- Sevgi	( ) 13- İnsanlık
( ) 5- Ahlak	( ) 14- Arkadaşlık
( ) 6- Para	( ) 15- Dostluk
( ) 7- Ev	( ) 16- Çalışkanlık

- ( ) 8- Dükkan ( ) 17- Başka (Belirtiniz).....
- ( ) 9- Araba
- 45- Dini terbiye almayan bir çocuk, sizce nasıl bir insan olur?
- ( ) 1- Almasa da iyi bir insan olur
- ( ) 2- Ahlsız bir insan olur.
- ( ) 3- Dinsiz bir insan olur.
- ( ) 4- Başka (Belirtiniz).....
- 46- Sizce, aşağıdakilerden hangi tip insanlar güvenilir insanlardır?
- ( ) 1- Zenginler ( ) 6- Dürüst ve ahlaklı olanlar
- ( ) 2- Fakirler ( ) 7- Dindar olanlar
- ( ) 3- Tahsilli olanlar ( ) 8- Soy ve sopp belli olanlar
- ( ) 4- Orta halli olanlar ( ) 9- Başka (Belirtiniz).....
- 47- Yardıma muhtaç bir insana yardım etmeyi ister misiniz?
- ( ) 1- Evet
- ( ) 2- Hayır
- 48- (61. soruya “Evet” diyenler cevaplayacak) Niçin, yardım etmek ister siz?
- ( ) 1- İnsanlık borcu olduğu için
- ( ) 2- Yardım etmekten hoşlandığım için
- ( ) 3- Herkesin yardıma ihtiyacı olabileceği için
- ( ) 4- Yardım etmenin dinimizce mükafatı olduğu için
- ( ) 5- Başka (Belirtiniz).....
- 49- Bir zorlukla karşılaştığımız zaman ne yaparsınız
- ( ) 1- Canım sıkılır ve isyan ederim.
- ( ) 2- Ölüp, sıkıntudan kurtulmak isterim.
- ( ) 3- Unutmak için içki içerim.
- ( ) 4- Sabrederim ve bu durumdan kurtulmak için Allah’a dua ederim.
- ( ) 5- Başka (Belirtiniz).....
- 50- Yaşadığımız toplumda güvenilir insan bulmak zorlaşıyor” kanatini nasıl buluyor sunuz?
- ( ) 1- Çok doğru
- ( ) 2- Doğru
- ( ) 3- Yanlış
- ( ) 4- Çok Yanlış
- ( ) 5- Başka (Belirtiniz).....
- 51- Sizce, “evli olmayan kız ve erkeklerin beraber olup özel hayat yaşamaları” uygun bir davranış mıdır?
- ( ) 1- Normaldir
- ( ) 2- Ayıptır
- ( ) 3- Günahdır
- ( ) 4- Başka (Belirtiniz).....
- 52- Bugüne kadar her hangi bir sebeple aşağıdaki yerlere düştünüz mü Niçi?
	a) Evet	b) Hayır	Niçin
( ) 1- Karakola	( )	( )	.....
( ) 2- Mahkemeye	( )	( )	.....
( ) 3- Hapishaneye	( )	( )	.....
- 53- Sizce, sanayide çalışmak, kişinin dini ibadetlerini yerine getirmesini olumsuz yönde etkiliyor mu?
- ( ) 1- Evet
- ( ) 2- Kısmen
- ( ) 3- Hayır
- 54- (67. soruya “Evet” veya “Kısmen” cevabını verenler cevaplayacak) Sanayide çalışmak, insanın dini ibadetlerini yapmasını engelliyorsa, niçin?
- ( ) 1- İstedığımız zaman işi bırakmak mümkün olmuyor
- ( ) 2- İbadet vakitleri ile çalışma saatleri çakışıyor.
- ( ) 3- İbadet için gerekli temizlik ve hazırlığı yapmam mümkün olmuyor.

- ( ) 4- Çok soruluyoruz. Bu nedenle ibaret yapmak zorlaşıyor.
- ( ) 5- Başka (Belirtiniz).....
- 55- Sizce, çırak, kalfa ve ustalarına işvereni dindar olanlar mı, yoksa dinle alakası olmayanlar mı daha iyi davranıyor?
- ( ) 1- Dindar olanlar
- ( ) 2- Dinle ilgisi olmayanlar
- ( ) 3- Dindar olup olarak ölçü olmuyor.
- ( ) 4- Başka (Belirtiniz).....
- 56- Size göre, bu mesleğe başlamadan önce mi daha dindardınız, yoksa, mesleğe girdikten sonra mı kendinizi daha dindar hissediyor sunuz?
- ( ) 1- Önceden daha dindar olduğumu düşünüyorum.
- ( ) 2- Sonradan daha dindar olduğumu düşünüyorum
- ( ) 3- Hem önce, hem sonra pek farklılık olmadı.
- ( ) 4- Hem önce, hem de sonra dine pek ilgi duymadım.
- 57- Size göre, sanayi alanında çalışmak, insani özellikleri v esosyal ilişkileri ters yönde etkilemekte midir?
- ( ) 1- Evet
- ( ) 2- Kısmen
- ( ) 3- Hayır
- 58- Herhangi bir dini dernek, grup veya tarikata mensup musunuz?
- ( ) 1- Evet
- ( ) 2- Hayır
- 59- (72. soruya "Evet" cevabını verenler cevaplayacak) Bu gibi yerlere mensup olmamızın, dini yaşayışınıza müsbet bir tesiri oldu mu?
- ( ) 1- Evet
- ( ) 2- Kısmen
- ( ) 3- Hayır
- 60- Aşağıdaki kişilerden beğendiklerinizi ve saygı duyduklarınızı işaretleyiniz.
( ) 1- Abdullah Büyük	( ) 14- Kadir İnanır
( ) 2- Alparslan Türkeş	( ) 15- Mevlana
( ) 3- Bush	( ) 16- Necmeddin Erbakan
( ) 4- Burçin Orhon	( ) 17- Naim Süleymanoğlu
( ) 5- Dr. Sadık Ahmet	( ) 18- Rıdvan
( ) 6- Emir Aliyev	( ) 19- Schumacher
( ) 7- Feyyaz	( ) 20- Simoviç
( ) 8- Erdal İnönü	( ) 21- Said Yazıcıoğlu
( ) 9- Gorbaçov	( ) 22- Süleyman Demirel
( ) 10- Hülya Avşar	( ) 23- Tanju
( ) 11- Humeyni	( ) 24- Yıldırım Akbulut
( ) 12- Tahir Büyükkörükçü	( ) 25- Sibel Can
( ) 13- Hulusi Baykal	( ) 26- Başka (Belirtiniz).....
- 61- Politikacılar hakkında karar verirken dindar olup olmadıklarına bakar mısınız?
- ( ) 1- Evet
- ( ) 2- Kısmen
- ( ) 3- Hayır

ANKET 5*

- 1) Cinsiyetiniz
( ) Kadın
( ) Erkek
- 2) Yaşınız.
( ) 19-21 ( ) 22-24
( ) 25-27 ( ) 28-30
( ) 31-33 ( ) 34-36
( ) 37-39 ( ) 40 ve yukarı
- 3) Medeni durumunuz:
( ) Evli ( ) Dul
( ) Bekar ( ) Boşanmış
- 4) Mezun Olduğunuz Okul:
( ) Lise
( ) İmam – Hatip Lisesi
( ) Kolej veya Özel lise
( ) Kız Meslek Lisesi
( ) Öğretmen Lisesi
( ) Endüstri Meslek lisesi
( ) Ticaret Lisesi
( ) Yabancı Ülke Okulu
( ) Yukarıdakilerden başka (Lütfen yazınız):.....
- 5) Okuduğunuz Fakülte:
.....
- 6) Okuduğunuz sınıf:
( ) Hazırlık sınıfı
( ) 1. sınıf
( ) 2. sınıf
( ) 3. sınıf
( ) 4. sınıf
( ) 5. sınıf

Sorular ve Ölçekler

- 1 a) “Bir Müslüman Allah’ın bir olduğuna, Ondan başka Tanrı olmadığına ve Hz. Muhammed’in Onun Elçisi (Peygamberi) olduğuna inanır”.

Katılıyorum:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Katılmıyorum

- 1 b) “Bir Müslüman’ın Allah’ın bir olduğuna, Ondan başka Tanrı olmadığına ve Hz. Muhammed’in O’nun elçisi (peygamberi) olduğuna inanması ...” benim için;

Önemli:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Önemsiz

Katılıyorum:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Katılmıyorum

- 2 a) “Allah bir ve mutlak; her şey O’na dayanır ve O’na muhtaç; O, doğurmamış ve doğurmamıştır; eşi ve benzeri yoktur”

* Veysel Uysal, Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri

7 6 5 4 3 2 1
Katılıyorum: : Katılmıyorum
2 b) “Allah’ın bir ve mutlak olduğuna; her şeyin O’na dayandığına ve O’na muhtaç olduğuna; doğmamış ve doğurmamış olduğuna; eşi ve benzeri olmadığına inanmak...” bana göre;

7 6 5 4 3 2 1
Önemli: : Önemsiz

3 a) “Allah bize emir ve yasaklarını melek (Cebrail) aracılığıyla ve vahiy yoluyla bildirir”

7 6 5 4 3 2 1
Katılıyorum: : Katılmıyorum.

3 b) “Allah’ın bize emir ve yasaklarını melek (Cebrail) aracılığıyla ve vahiy yoluyla bildirmesi...” benim için

7 6 5 4 3 2 1
Önemli: : Önemsiz

4 a) “Allah’ın emir ve yasaklarının Kur’an ve Sünnet’le ifade edildiğine (açıklandığına) inanmak ve bunların doğruluğunu bütün kalbiyle kabul etmek gerekir”.

7 6 5 4 3 2 1
Katılıyorum: : Katılmıyorum

4 b) . “Allah’ın emir ve yasaklarının Kur’an ve Sünnet’te ifade edildiğine (açıklandığına) inanmak ve bunların doğruluğunu bütün kalbiyle kabul etmek gerekir...” bana göre;

7 6 5 4 3 2 1
Önemli: : Önemsiz

5 a) “Ölümden sonra Ahiret (Cennet ve Cehennem) hayatı vardır”.

7 6 5 4 3 2 1
Katılıyorum: : Katılmıyorum

5 b) “Ölümden sonra Ahiret (Cennet ve Cehennem) hayatı vardır...” bana göre;

7 6 5 4 3 2 1
Önemli: : Önemsiz

6 a) “Kur’an’da anlatılanların hepsi doğru ve gerçektir”

7 6 5 4 3 2 1
Katılıyorum: : Katılmıyorum

6 b) “Kur’an’da anlatılanların hepsi doğru ve gerçektir...” bana göre

7 6 5 4 3 2 1
Önemli: : Önemsiz

7 a) “Kur’an, bir harfi bile değişmeksizin günümüze kadar gelmiştir.”

7 6 5 4 3 2 1
Katılıyorum: : Katılmıyorum

7 b) “Kur’an, bir harfi bile değişmeksizin günümüze kadar gelmiştir...” bana göre

Önemli:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Önemsiz

8 a) “Kur’anın mesajı evrensel olup her çağda geçerlidir”

Katılıyorum:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Katılmıyorum

8 b) “Kur’anın mesajı evrensel olup her çağda geçerlidir...” bana göre;

Önemli:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Önemsiz

9 a) “Zorunlu (farz ve sünnet) ibadetlerin dışında bir Müslüman kendi başına sık sık ibadet ve dua etmelidir.”

Katılıyorum:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Katılmıyorum

9 b) “Zorunlu (farz ve sünnet) ibadetlerin dışında bir Müslüman kendi başına sık sık ibadet ve dua etmelidir...” benim için

Önemli:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Önemsiz

10 a) “Günlük hayatta kararlar verirken Allah’ın hoşnut olup olmayacağı daima göz önünde bulundurulmalıdır”

Katılıyorum:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Katılmıyorum

10 b) “Günlük hayatta kararlar verirken Allah’ın hoşnut olup olmayacağı daima göz önünde bulundurulmalıdır...” benim için

Önemli:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Önemsiz

11 a) “Bir Müslüman zorunlu ibadetleri (farz ve vacib) yerine getirmelidir”

Katılıyorum:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Katılmıyorum

11 b) “Bir Müslüman zorunlu ibadetleri (farz ve vacib) yerine getirmelidir...” benim için

Önemli:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Önemsiz

12 a) Bir Müslüman, mazeretleri dışında Ramazan ayı boyunca oruç tutmalıdır”

Katılıyorum:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Katılmıyorum

12 b) Bir Müslüman, mazeretleri dışında Ramazan ayı boyunca oruç tutmalıdır...” benim için

Önemli:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Önemsiz

13 a) “Şayet önemli bir engel olmazsa, günde beş vakit Camiye gitmek fert ve toplum açısından faydalıdır”

Katılıyorum:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Katılmıyorum

13 b) “Şayet önemli bir engel olmazsa, günde beş vakit Camiye gitmek fert ve toplum açısından faydalıdır...” benim için

Önemli:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Önemsiz

14 a) “Kadın ve erkek zengin her Müslüman ömründe bir kere Hacca gitmelidir”

Katılıyorum:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Katılmıyorum

14 b) “Kadın ve erkek zengin her Müslüman ömründe bir kere Hacca gitmelidir...” benim için

Önemli:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Önemsiz

15 a) “Bir Müslüman resmi nikah yanında dini nikah da yaptırmalıdır”

Katılıyorum:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Katılmıyorum

15 b) “Bir Müslüman resmi nikah yanında dini nikah da yaptırmalıdır...” bana göre

Önemli:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Önemsiz

16 a) İbadetin gayesi mutlu ve huzurlu bir hayat sağlamaktır.”

Katılıyorum:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Katılmıyorum

16 b) İbadetin gayesi mutlu ve huzurlu bir hayat sağlamaktır..." benim için

Önemli:

7	6	5	4	3	2	1

 : Önemsiz

17 a) "Her şey Kur'an'ın gösterdiği kaideler çerçevesinde yapılmalıdır."

Katılıyorum:

7	6	5	4	3	2	1

 : Katılmıyorum

17 b) "Her şey Kur'an'ın gösterdiği kaideler çerçevesinde yapılmalıdır..." benim için

Önemli:

7	6	5	4	3	2	1

 : Önemsiz

18 a) "Zorunlu ibadetlerin dışında, din ile ilgili faaliyetlere katılmak. Fert- toplum ilişkilerini ve dayanışmasını güçlendirir."

Katılıyorum:

7	6	5	4	3	2	1

 : Katılmıyorum

18 b) "Zorunlu ibadetlerin dışında, din ile ilgili faaliyetlere katılmak. Fert- toplum ilişkilerini ve dayanışmasını güçlendirir..." bana göre

Önemli:

7	6	5	4	3	2	1

 : Önemsiz

19 a) "Din, hayatın anlamını kavramada ve bu konudaki bir çok soruya cevap bulmada yardım eder."

Katılıyorum:

7	6	5	4	3	2	1

 : Katılmıyorum

19 b) "Din, hayatın anlamını kavramada ve bu konudaki bir çok soruya cevap bulmada ...." benim için

Önemli:

7	6	5	4	3	2	1

 : Önemsiz

20 a) "Bir müslümanın Kur'an-ı Kerimi ve İslami eserleri okuması inançlarının gereğidir."

Katılıyorum:

7	6	5	4	3	2	1

 : Katılmıyorum

20 b) "Bir müslümanın Kur'an-ı Kerimi ve İslami eserleri okuması..." benim için;

7 6 5 4 3 2 1

Önemli:

--	--	--	--	--	--	--	--

 : Önemsiz

21 a) “Bir Müslüman niçin inandığını düşünmeli ve kendine sormalıdır.”

Katılıyorum:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Katılmıyorum

21 b) “Bir Müslüman niçin inandığını düşünmeli ve kendine sorması...” benim için;

Önemli:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Önemsiz

22 a) “Dini inançlar hayatın diğer alanlarında da uygulanmalıdır”

Katılıyorum:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Katılmıyorum

22 b) “Dini inançlar hayatın diğer alanlarında da uygulanması...” benim için;

Önemli:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Önemsiz

23 a) “Bir Müslüman inançları gereği inananlara veya inancı zayıf olanlara İslamın mesajını vermelidir.”

Katılıyorum:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Katılmıyorum

23 b) “Bir Müslüman inançları gereği inananlara veya inancı zayıf olanlara İslamın mesajını vermesi...” bana göre;

Önemli:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Önemsiz

24 a) “Sosyal problemlerle ilgili bir karar verme durumunda dini inançlara dayanarak çözüm yolları aranmalıdır.”

Katılıyorum:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Katılmıyorum

24 b) “Sosyal problemlerle ilgili bir karar verme durumunda dini inançlara dayanarak çözüm yolları aranmak...” bana göre;

Önemli:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Önemsiz

25 a) “İyi bir hayat sürdürebilmenin en önemli yollarından biri de dini kurallara itaattir”

Katılıyorum:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Katılmıyorum

25 b) “iyi bir hayat sürdürebilmek için dini kurallara itaat etmek...” benim için;

Önemli:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Önemsiz

26 a) “Dini kurallar modern hayata göre uyarlanmalıdır.”

Katılıyorum:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Katılmıyorum

26 b) “Dini kurallar modern hayata göre uyarlanması...” bana göre;

Önemli:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Önemsiz

27 a) “Dini kurallar fert ve toplum hayatında olduğu gibi uygulanmalıdır.”

Katılıyorum:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Katılmıyorum

27 b) “Dini kurallar fert ve toplum hayatında olduğu gibi uygulamak...” bana göre;

Önemli:

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

 : Önemsiz

3. BÖLÜM

(Aşağıdaki soruları cevaplandırırken lütfen sadece bir şık işaretleyiniz).

- 1) Kendimi.....olarak kabul ederim.
  - (a) Çok dindar bir şahıs
  - (b) Dindar bir şahıs
  - (c) Biraz dindar bir şahıs
  - (d) Dindar olmayan bir şahıs
- 2) Namaz ile ilgili tutum ve davranışınız aşağıdaki ifadelerden hangisine uygundur?
  - (a) Bütün namazlarımı kılıyorum.
  - (b) Cuma ve bayram namazlarımı kılıyorum.
  - (c) Sadece bayram namazlarımı kılıyorum.
  - (d) Hiç namaz kılmam.
- 3) Oruç ile ilgili tutum ve davranışınız aşağıdaki ifadelerden hangisine uygundur?
  - (a) Ramazan ayının tamamında ve bazı mübarek günlerde oruç tutarım.
  - (b) Ramazan ayının tamamında engelleyici bir durum olmadıkça oruç tutarım.
  - (c) Ramazan ayında ara sıra oruç tutarım.
  - (d) Hiç Oruç tutmam.
- 4) Kur'an okumasını biliyor musunuz?
  - (a) İyi
  - (b) Orta
  - (c) Zayıf
  - (d) Bilmiyorum

5) İbadetlerinizi gereği gibi yerine getirebilmek için sahip olduğunuz bilgi düzeyini nasıl buluyorsunuz?

- (a) İyi
- (b) Orta
- (c) Zayıf
- (d) Hiç bilgim yok

8) Bu anketteki sorular sizi rahatsız etti mi?

- (a) Çok rahatsız etti
- (b) Oldukça rahatsız etti
- (c) Biraz rahatsız etti
- (d) Hiç rahatsız etmedi

9) Anket ve araştırma konusunda başka görüşleriniz varsa lütfen yazınız.

.....

.....

ANKET 6*

1. Cinsiyetiniz;
  1. Erkek
  2. Kadın
2. Yaşınız.
  1. 18-25
  2. 26-30
  3. 31-40
  4. 41-50
  5. 51-60
  6. 61 ve daha yukarı
3. Eğitim durumunuz?
  1. Okur yazar değil
  2. Okur yazar olup bir okul bitirmemiş.
  3. İlkokul
  4. Ortaokul ve dengi
  5. Lise ve dengi
  6. Yüksekokul veya Fakülte
4. Mesleğiniz?
  1. Ücretli Çalışan (yönetici)
  2. Ücretli Çalışan (yönetici Değil)
  3. Esnaf-Şoför-Zanaatkar
  4. Tüccar-Sanayici-İşletmeci
  5. Serbest Meslek sahibi
  6. Ev kadını
  7. İşçi
  8. Öğrenci
  9. Emekli
  10. Çiftçi
  11. İşsiz
  12. Diğer.....
5. Medeni durumunuz?
  1. Evli
  2. Boşanmış
  3. Eşi ölmüş
  4. Bekar
6. Doğum Yeriniz?

İl: .....

İlçe: .....

Köy: .....
7. Kaç yıldan beri Konya'da oturuyorsunuz?
  1. Doğduğumdan beri
  2. 1-5 yıl
  3. 6-10 yıl
  4. 11-15 yıl
  5. 16-20 yıl
  6. 21 yıl
  7. Diğer.....
8. Şu anda oturduğunuz semtin adı?

.....
9. Bu mahalleden önce nerede oturuyordunuz?
  1. Hep bu mahallede
  2. Konya'nın başka bir mahallesinde
  3. Konya'nın bir köyünde
  4. Başka bir şehirde

* Celaleddin Çelik, Şehirleşme ve Din

5. Başka bir şehrin köyünde
6. Yurt dışında
10. Şehre göç ettiğiniz ilk zamanlar iş durumunuz nasıldı?
1. Hiçbir iş yapmazdım
2. Kısa süreli bir işim vardı
3. Devamlı bir işim vardı
4. İş bulunca çalışırdım.
11. Size göre aileniz hangi sosyo-ekonomik düzeye dahildir?
1. Zengin
2. Ortanın üstü
3. Orta
4. Ortanın altı
5. Fakir
12. Aylık ortalama geliriniz:
Yazınız:.....TL.
13. Halen kimlerle birlikte oturuyorsunuz?
1. Eşimle
2. Eşim ve çocuklarımla
3. Eşim, çocuklarım ve annemle
4. Eşim, çocuklarım ve babamla
5. Eşim, çocuklarım, annem ve babamla
6. Eşim, çocuklarım, annem, babam, kardeşlerimle (gelinlerim v.b.)
7. Anne ve babamla
8. Yalnız.
14. Oturduğunuz ev sizin mi, yoksa kiracı mısınız?
- 1 Bizim   2. Kiracıyız.
15. Bu şehre gelişinizin en önemli sebebi nedir? (Aile reisi cevaplayacak)
1. İş bulabilmek için
2. Daha iyi geçinmek için
3. Eğitim, sağlık gibi imkanlardan yararlanmak için,
4. Köyde huzur bozucu olaylar (geçimsizlik) yüzünden.
5. Başka.....
16. Memleketinize (Köyünüze) ne kadar zamanda bir gidersiniz?
1. 2-3 ayda bir
2. 6 ayda bir
3. Senede bir
4. Birkaç senede bir
5. Başka (Yazınız).....
17. Şu anda samimi olduğunuz, sık görüştüğünüz ve ihtiyaç halinde yardımlaştığınız kimseler var mıdır? (Önem sırasına göre işaretleyiniz)
	Sık sık	Ara sıra	Çok Az
1. ☐ Akrabalarım.	( )	( )	( )
2. ☐ Hemşehrilerim.	( )	( )	( )
3. ☐ Komşularım.	( )	( )	( )
4. ☐ İş arkadaşlarım.	( )	( )	( )
5. ☐ Başka (Yazınız):	( )	( )	( )
18. Aşağıdaki eşyalardan hangilerine sahipsiniz? İşaretleyiniz.
1. Koltuk takımı
2. Yemek Masası
3. Buzdolabı
4. Çamaşır Makinesi
5. Bulaşık Makinesi
6. Televizyon
7. Telefon
8. Otomobil

19. **Günlük gazete okur musunuz?**
1. Her gün alır okurum.
  2. Ara sıra alır okurum.
  3. Elime geçtikçe okurum.
  4. Hemen hemen hiç okumam.
20. **Televizyonda en çok hangi programları seyredersiniz?**
1. Haber programları
  2. Dizi filmler
  3. Filmler
  4. Müzik, eğlence programları
  5. Dini programlar
  6. Spor programlar
21. **Boş zamanlarınızı nasıl değerlendirirsiniz?**
1. Kitap okurum.
  2. Televizyon izlerim.
  3. Kahveye giderim.
  4. Sinemaya giderim.
  5. Spor yaparım.
  6. Başka (Yazınız):
22. **Her hangi bir meslek kuruluşu ve ya derneğe üye misiniz? İşaretleyiniz.**
1. Meslek kuruluşu (Sendika, esnaf teşkilatı vs.)
  2. Cami veya Kur'an kursu yaptırma derneği
  3. İmam Hatip yardım derneği
  4. Memleketimle ilgili bir derneğe
  5. Hiç biri
  6. Başka (Yazınız):
23. **Size göre kimler şehirlidir?**
1. Şehirde oturanlar,
  2. Kenar mahallede veya gecekonduda oturmayanlar
  3. Şehirde geçimini sağlayanlar
  4. Şehirde doğanlar
  5. Başka (Yazınız):
24. **Siz şehirli misiniz?**
1. Evet
  2. Hayır
  3. Fikrim yok.
25. **Allah hakkındaki inancınızı aşağıdaki ifadelerden hangisi en uygun biçimde dile getirmektedir.?**
1. Her şeyi yaratan, bilen ve her şeye güçlü yeten bir Allah'ın varlığına kesinlikle inanıyorum.
  2. Allah'ın varlığına Kur'an haber verdiği ve atalarımız da bunu böyle kabul ettikleri için inanıyorum.
  3. Allah'ın varlığına inanıyorum. Fakat bu konuda çözemediğim bazı hususlar var.
  4. Allah'ın varlığı-yokluğu konusuma ilgi duymuyorum
  5. Allah'ın varlığına inanmıyorum Her şey tabiat kanunlarına göre olur.
26. **Hz. Muhammed hakkındaki inancınızı aşağıdaki ifadelerden hangisi en uygun biçimde dile getirmektedir?**
1. Hz. Muhammed'in Allah'ın kulu ve peygamberi olduğuna kesinlikle inanıyorum.
  2. Farklı özellikleri olmakla beraber Hz. Muhammed'in sadece bir insan olduğuna inanıyorum.
  3. Çok yetenekli bir yönetici ve komutan olduğuna inanıyorum.
  4. Peygamber sıfatıyla böyle bir kişinin yaşadığından pek emin değilim.
27. **Kur'an-ı Kerim'in Allah'ın kelamı olup bir tek harfinin dahi değişmeden günümüze ulaştığına inanıyor musunuz?**
1. İnanıyorum.
  2. Bu konuda emin değilim (Kararsızım)
  3. İnanmıyorum.

28. Ahiret gününe, öldükten sonra dirilmeye ve Cennet-Cehenneme inanıyor musunuz?

1. İnanıyorum.
2. Bu konuda emin değilim (Kararsızım)
3. İnanmıyorum.

29. Kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanıyor musunuz?

1. İnanıyorum.
2. Bu konuda emin değilim (Kararsızım)
3. İnanmıyorum.

30. Meleklerin varlığına inanıyor musunuz?

1. İnanıyorum.
2. Bu konuda emin değilim (Kararsızım)
3. İnanmıyorum.

31. Namaz kılma ile ilgili durumunuz nedir?

1. Her gün beş vakit namazı, Cuma ve bayram namazlarını kılıyorum.
2. Günlük namazlarımın bazılarını, Cuma ve bayram namazlarını kılıyorum.
3. Her gün beş vakit namazı kılıyorum. (Bayanlar için)
4. Günlük namazlarımın bazılarını kılıyorum. (Bayanlar için)
5. Sadece Cuma ve bayram namazlarını kılıyorum.
6. Ara sıra vakit Cuma ve bayram namazlarını kılıyorum.
7. Hiç namaz kılmıyorum.

32. Oruç tutar mısınız?

1. Ramazan ayının tamamında ve bazı mübarek günlerde oruç tutarım.
2. Ramazan ayının tamamında engelleyici bir durum olmadıkça oruç tutarım.
3. Ramazan ayında ara sıra oruç tutuyorum.
4. Hiç oruç tutmam.

33. Zekat verir misiniz?

1. Her yıl zekatımı veririm.
2. Bazı yıllarda zekat verdim.
3. Zekat vermiyorum, ancak maddi durumum uygun olsa zekat veririm.
4. Hiç zekat vermem.

34. Fitre verir misiniz?

1. Her yıl kurban keserim.
2. Maddi durumum uygun olduğunda keserim.
3. Kurban kesmenin gerekliliğine inanmıyorum.

35. Hac ile ilgili tutum ve davranışınız aşağıdakilerden hangisine uygundur?

1. Bir defa hacca gittim.
2. Birden fazla hacca gittim.
3. Hacca gitmedim ancak ileride imkanım olursa gideceğim.
4. Gitmek istemiyorum.

37. Hangi durumlarda dua edersiniz?

1. Namaz haricinde de sık sık dua ederim.
2. Özellikle sıkıntılı anlarda veya ihtiyaç duyduğum zaman dua ederim.
3. Özel durumlarda (CENAZE, MEVLİT GİBİ) dua ederim.
4. Hiç dua etmem.

38. Kur'an okur musunuz?

1. Her gün okurum.
2. Cuma ve mübarek sayılan günlerde okurum.
3. Ara sıra okurum.
4. Başıma bir felaket geldiğinde okurum.
5. Hiç okumam
6. Okumasını bilmiyorum.

39. Farz olan ibadetlerin dışında nafil namaz kılar mısınız?

1. Sık sık kılarım.
2. Ara sıra kılarım.
3. Hiç kılmam.

40. Aşağıda belirtilen hayır işlerinden hangilerini yaparsınız?
1. Hatim indirme ve mevlit okutma
  2. Sadaka verme
  3. Yukarıdakilerin hepsini yaparım.
  4. Hiç birini yapmam.
  5. Başka (Yazınız):.....
41. Dini bayramları nasıl kutlarsınız?
1. Geleneklere göre ne gerekiyorsa yaparım.
  2. Elimden geldiği kadar kutlamaya çalışırım.
  3. Çoğunluk kutladığı için uymaya çalışıyorum.
  4. Dini bayramlara önem vermem.
42. Ramazan ayı sizin için ne ifade eder?
1. Bu ayı mümkün olduğu kadar çok ibadet ederek değerlendirmeye çalışırım.
  2. Bu aya önem verir ve daha önce yapamadığım ibadetleri yapmaya çalışırım.
  3. Bu ayda ara sıra ibadet etmeye çalışırım.
  4. Bu ay benim için diğer aylardan farksızdır.
43. “İnsan hayatının bir gaye ve anlam kazanabilmesi, ancak dine bağlılıkla gerçekleşir” Bu görüşe katılıyormusunuz?
1. Kesinlikle katılıyorum.
  2. Katılıyorum.
  3. Emin değilim (Kararsızım)
  4. Katılmıyorum.
  5. Kesinlikle katılmıyorum.
44. “Hastalık, ölüm gibi sıkıntılı durumlar karşısında insanın dini inancı ona güven duygusu verir.” Bu görüşe katılıyor musunuz?
1. Kesinlikle katılıyorum.
  2. Katılıyorum.
  3. Emin değilim (Kararsızım).
  4. Katılmıyorum.
  5. Kesinlikle katılmıyorum.
45. İbadetlerinizi sağlıklı bir şekilde yerine getirebilmeniz için gerekli olan bilgi düzeyiniz nedir?
1. Çok iyi
  2. İyi
  3. Orta
  4. Zayıf
  5. Hiç bilgim yok.
46. Dini bilgilerinizi kimden veya nereden öğrendiniz?
1. Ailemden
  2. Kendi kendime okuyup araştırarak.
  3. Din görevlilerinden
  4. Okuldan
  5. Başka (Yazınız)
47. Din ile ilgili bir konu aklınıza takılırsa kime veya nereye müracaat edersiniz?
1. Kur'an'a
  2. Hadislere
  3. Kur'an, Hadis ve Fıkıh kitaplarına
  4. Din görevlilerine (İmam v.b)
  5. Diyanet İşleri Başkanlığına
  6. Başka (Yazınız):.....
48. Evinizde hangi dini kitaplar bulunur?
1. Kur'an ve Meali (Türkçesi)
  2. Peygamberimizin sözlerini anlatan hadis kitapları
  3. Kur'anı açıklayan tefsir kitapları

4. İlmihal ve fıkıh kitapları
5. Hz. Muhammed'in ve peygamberlerin hayatını anlatan kitaplar
6. Namaz Hocası, Dua kitapları
7. Başka (Yazınız):.....
8. Hiç yok
49. **Şunlara inanır mısınız?**
1. Büyü yaptırmak.
2. Kurşun döktürmek.
3. Muska yazdırmak.
4. Adak adamak.
5. Türbe ve yatır ziyaretine gitmek.
6. Başka (yazınız):.....
7. Hiç birine başvurmam.
50. **Eşinizi seçerken başka özellikler yanında dindar olmasına da önem verir miydiniz ya da verdiniz mi?**
1. Evet
2. Hayır
3. Fikrim yok.
51. **Eşinizin veya kızınızın giyimine karışır mısınız? (Aile reisine sorulacak)**
1. Evet
2. Hayır
3. Bazen
52. **Cevabınız "Evet" ise, başlarını örtmelerini ister misiniz?.**
1. Evet
2. Hayır
3. Fikrim yok.
53. **Evlilik öncesi kız-erkek ilişkilerini normal karşılar mısınız?**
1. Evet
2. Hayır
3. Fikrim yok
54. **Doğum kontrolüne taraftar mısınız?**
1. Evet
2. Hayır
3. Fikrim yok.
55. **Evinizde yemekten sonra dua eder misiniz?**
1. Düzenli olarak ederim.
2. Bazen.
3. Dua etmem.
56. **Evinize misafir geldiğinde nasıl oturursunuz?**
1. Kadın, erkek bir arada
2. Kadın, erkek ayrı
3. Duruma göre değişir.
57. **Sizce, ailenizin (anne-babanız) dindarlık durumu nasıldır?**
1. Çok dindar
2. Orta derecede dindar.
3. Dine az ilgili
4. Dine karşı ilgisiz.
58. **Kendinizi dindarlık bakımından aşağıdaki gruplardan hangisine sokar sınız?**
1. Çok dindar
2. Orta derecede dindar
3. Dine az ilgili
4. Dine karşı ilgisiz.
59. **Aşağıdaki görüşlerden hangilerine katılıyorsunuz? (Sadece evli olanlara)**
1. Kadınlar başörtüsüz olarak bir işte çalışabilir.

2. Kadınlar baş örtülü olarak bir işte çalışabilir.
3. Kadınlar bir işte çalışmamalı, ev işleri ve çocuklarıyla ilgilenmeli.
60. Size göre, çocuklar din bilgilerini en iyi nereden öğrenebilirler?
1. Aileden
2. Devletin genel resmi okullarından,
3. İmam Hatip Liselerinden
4. Kur'an Kurslarından
5. Camilerde açılan yaz kurslarından.
6. Başka (yazınız):.....
61. Size göre çocuklar ne düzeyde din eğitimi almalıdır?
1. Sadece İslam'ın şartlarını öğrenmesi yeter. (Namaz, dua v.s.)
2. Kur'an'ı okuyup anlayabilecek düzeyde bu din eğitimi almalıdır.
3. Ahlaki kuralları, doğruluğu, dürüstlüğü öğrensin.
4. Dininin gerçek anlamını öğrensin.
5. Başka (Yazınız):.....
62. Kültür ve tahsilin dini inançlar üzerinde etkisi sizce nasıldır?
1. Zayıflatıcı etkisi vardır.
2. Sağlamlaştırıcı etkisi vardır.
3. Hiçbir etkisi yoktur.
4. Fikrim yok.
63. Zaman zaman vaaz veya dini sohbetleri dinlemeye gayret gösterir misiniz?
1. Özellikle dinlemeye giderim.
2. Zaman zaman dinlerim.
3. Hiç dinlemek istemem.
64. Her hangi bir vaizin veya din görevlisinin. Sizin hayatınızı değiştirecek kadar önemli bir tesiri oldu mu?
1. Evet
2. Hayır
65. Sizce din görevlileri (imam, müezzin) topluma ne kadar faydalıdır?
1. Çok faydalıdır.
2. Faydasızdır.
3. İyi bir öğrenim görürlerse faydalı olabilirler.
66. Çocuklarınızın hangi mesleği seçmesini istersiniz? (Aile reisine sorulacak)
1. Doktor
2. Mühendis
3. Öğretmen
4. Asker-Polis
5. Devlet dairesinde memur
6. Tüccar
7. Başka (Yazınız):.....
67. Çevrenizdekilerle dini konularda ne sıklıkta sohbet eder ya da tartışırsınız?
1. Sık sık
2. Ara sıra
3. Hiç
68. Kendisiyle komşu olduğunuz, arkadaşlık kurduğunuz veya başka bir münasebette bulunduğunuz kişilerin dindar olup olmadığına bakar mısınız?
1. Evet
2. Hayır
3. Fikrim yok.
69. Seçim zamanlarında her hangi bir partiye oy verirken, oy verdiğiniz partinin dine önem vermesine dikkat eder misiniz?
1. Evet
2. Hayır
3. Fikrim yok.

70. Zengin olmak ister miydiniz?
1. Evet
  2. Hayır
  3. Fikrim yok.
71. Cevabınız “hayır” ise neden?
- Yazınız:.....
72. Cevabınız “evet” ise neden?
- Yazınız:.....
73. Sizce, aşağıdakilerden hangileri eşru (uygun) kazanç yollarıdır? (Önem sırasına göre işaretleyiniz?)
1. Çalışarak kazanmak.
  2. Kumar, piyango ve toto gibi şans oyunları.
  3. Miras yoluyla
  4. Faize para yatırmak
  5. Zengin biriyle evlenmek.
  6. Başka yollardan (Yazınız).
74. Çevrenizde genelde aynı fiyata satış yapan iki bakkal veya market bulunduğunu düşününüz. Bunların sahiplerinden birisi dindar, diğeri ise dine karşı ilgisiz bilinmektedir. Hangisinden alışveriş yapmayı tercih edersiniz?
1. Dindar olandan
  2. Dine karşı ilgisiz olandan
  3. Benim için fark etmez.
  4. Fikrim yok.
75. Bir işyerinde çalışanların ibadetlerini rahatlıkla yapabilmeleri üretimi sizce hangi yönde etkiler?
1. Olumlu yönde etkiler.
  2. Olumsuz yönde etkiler.
  3. Hiç etki etmez.
  4. Fikrim yok.
76. Şu anda elinize ihtiyacınızdan fazla büyük bir para geçse, bununla ne yapmak istersiniz?
1. Ticaret yaparım.
  2. Bankaya yatırır, faiz alırım,
  3. Özellikle cami, Kur'an kursu gibi yerlere harcarım.
  4. Önemli bir kısmını yardım olarak ihtiyaç sahiplerine veririm.
  5. Dindar olduğuna inandığım şirketlere veya finans kurumlarına yatırırım.
  6. Politik faaliyetlere harcarım.
  7. Başka (Yazınız).....
77. Size göre İslam'ı gereklerine uygun bir biçimde yaşabilmenin yolu aşağıdakilerden hangisidir?
1. Bir mürşide (Şeyhe) bağlanmak.
  2. Bir dini gruba girmek.
  3. Dini inançlara önem veren dernek, vakıf ve siyasi oluşumları desteklemek.
  4. Başka (Yazınız).....
78. Size göre bir Müslüman nasıl olmalıdır? (Sadece birini işaretleyiniz)
1. Doğru, dürüst ve kalbi temiz olmalı.
  2. İnançlı olup ibadetlerini aksatmamalı.
  3. İbadetlerini aksatsa bile, inancılı olmalı.
  4. Başka (Yazınız).....

ANKET 7*

1. Yaşınız?
.....
2. Cinsiyetiniz?
( ) 1- Kız
( ) 2- Erkek
3. Ne işle meşgulsünüz?
( ) 1- Öğrenci
( ) 2- Bir işyerinde çalışıyorum.
4. Öğrenim durumunuz?
( ) 1- İlkokul mezunu
( ) 2- Orta ve dengi bir okulda okuyor.
( ) 3- Orta ve dengi okul terk
( ) 4- Orta ve dengi okul mezunu
( ) 5- Lise ve dengi bir okulda okuyor.
( ) 6- Lise ve dengi okul terk
( ) 7- Lise ve dengi okul mezunu
( ) 8- Üniversitede okuyor.
( ) 9- Başka (belirtiniz):.....
5. Ne kadar zamandan beri sosyal Hizmetler'e bağlı yurtlarda (çocuk yuvası ve Yetiştirme Yurdu) kalıyorsunuz?
( ) 1- Çocuk yuvasında.....yıl kaldım.
( ) 2- Yetiştirme Yurdunda.....yıldır kalıyorum.
6. Çocuk yuvasına veya yetiştirme yurdunu gelmeden önce nerede ve kiminle yaşadınız (Noktalı yerlere kiminle kaldığınızı yazınız)
( ) 1- Köyde.....
( ) 2- Kasabada.....
( ) 3- İlçe merkezinde.....
( ) 4- İl merkezinde.....
7. Anne-babanız bir arada mı yaşıyor?
( ) 1- Evet
( ) 2- Hayır, Babam öldü.
( ) 3- Hayır, Annem öldü.
( ) 4- Annem ve Babam her ikisi de öldüler.
( ) 5- Her ikisi de sağ ama boşandılar.
( ) 6- Her ikisi de sağ ama ayrı yaşıyorlar.
( ) 7- Annem-Babamı tanımıyorum.
( ) 8- Başka (belirtiniz):.....
8. Anne ve babanızın Mesleği:
Babamın Mesleği: Annemin Mesleği:
( ) 1- Bilmiyorum. ( ) 1- Bilmiyorum.
( ) 2- Tarım ve Hayvancılık ( ) 2- Ev Kadını
( ) 3- Zanaatkar ( ) 3- Memur
( ) 4- Esnaf ( ) 4- Tarım, hayvancılık
( ) 5- İşçi ( ) 5- İşçi
( ) 6- İşsiz ( ) 6- Emekli
( ) 7- Yurt dışında çalışıyor. ( ) 7- Yurt dışında çalışıyor.
( ) 8- Memur ( ) 8- Başka (belirtiniz):
( ) 9- Emekli .....
( ) 10- Başka belirtiniz.
.....

* Adem Şahin, Yetiştirme Yurtlarındaki Gençlerin Dini Duygu, Tutum ve Davranışları Üzerinde Bir Araştırma

9. Anne Babanızla görüşüyor musunuz?

- ( ) 1- Evet
( ) 2- Hayır

10. (9. soruya cevabınız Evet ise) hangi sıklıkta görüşüyorsunuz?

- ( ) 1- Haftada bir
( ) 2- Ayda bir
( ) 3- Üç-beş ayda bir
( ) 4- Yılda bir
( ) 5- Bayramdan bayrama
( ) 6- Başka (belirtiniz).....

11. Boş zamanlarınızda ne yaparsınız. (En fazla üç şık işaretleyiniz).

- ( ) 1- Arkadaşlarla gezer, eğlenirim.
( ) 2- Sinema, TV., video seyredirim.
( ) 3- Kitap, gazete, dergi okurum.
( ) 4- Dini sohbetlere katılırım.
( ) 5- Spor yaparım.
( ) 6- Kahveye giderim.
( ) 7- El işleri (örgün, dikiş, nakış v.b.) yaparım.
( ) 8- Belli bir şey yapmam.
( ) 9- Başka (belirtiniz).....

12. Sigara ve alkollü içkiler kullanıyor musunuz? Şayet kullanıyorsanız hangi sıklıkta kullanıyorsunuz?

	Evet	Hayır	Devamlı	Ara sıra	Çok seyrek
( ) 1- Sigara	( )	( )	( )	( )	( )
( ) 2- Bira	( )	( )	( )	( )	( )
( ) 3- Alkollü içki	( )	( )	( )	( )	( )

13. Gazetelerde ve dergilerde en çok ilginizi çeken konular aşağıdakilerden hangileridir? (en fazla üç seçenek işaretleyiniz?)

- ( ) 1- Sinema ve ses sanatçıları ile ilgili haberler
( ) 2- Spor sayfası
( ) 3- Yıldız falı
( ) 4- Dert köşeleri
( ) 5- Ekonomik ve siyasi haberler
( ) 6- Dini konularla ilgili haber ve yorumlar
( ) 7- Polisiye haberler
( ) 8- Cinsi konular
( ) 9- Gazete okumam
( ) 10- Başka (belirtiniz).....

14. Televizyonda en çok sevdiğiniz program türü aşağıdakilerden hangisidir? (en fazla üç seçenek işaretleyiniz?)

- ( ) 1- Müzik, eğlence programları filimler
( ) 2- Belgeseller
( ) 3- Dini ve Ahlaki programlar
( ) 4- Haberler, haber programları, açık oturumlar
( ) 5- Çocuk programları
( ) 6- Spor haberleri ve maç yayınları
( ) 7- Başka (belirtiniz).....

15. Arkadaş seçerken en çok neye dikkat edersiniz?

- ( ) 1- Herhangi bir ölçüm yok.
( ) 2- Aynı zevklere sahip olmamıza
( ) 3- Dürüst ve terbiyeli olmasına
( ) 4- Dindar olmasına
( ) 5- Çevremizde beğenilen bir kişi olmasına
( ) 6- Benim gibi yurtta kalmasına
( ) 7- Güzel, yakışıklı olmasına
( ) 8- Yurt'ta kalan birisi olmamasına

( ) 9- Başka (belirtiniz).....
16. Sizce hayatta başarılı olmanın en önemli üç şartı nedir? (en fazla üç seçenek işaretleyiniz)

- ( ) 1- Çok çalışkan olmak.
( ) 2- İyi eğitim görmüş olmak.
( ) 3- Zengin olmak.
( ) 4- İyi bir aileden gelmek.
( ) 5- Dindar olmak.
( ) 6- Ahlaklı olmak.
( ) 7- Şöhretli ve ünlü olmak.
( ) 8- Şanslı olmak.
( ) 9- Başka (belirtiniz).....

17. Dini konulardaki bilgilerinizi en çok nereden öğrendiniz? (En fazla üç seçenek işaretleyiniz)

- ( ) 1- Okuduğum okuldaki din derslerinden.
( ) 2- Yurttaki din derslerinden
( ) 3- Kur'an kursu, Cami hocasından
( ) 4- Aile
( ) 5- Başka (belirtiniz).....

18. Yeterli dini bilgiye sahip olduğunuz kanaatinde misiniz?

- ( ) 1- Evet
( ) 2- Kısmen
( ) 3- Hayır

19. (18. soruya cevabınız "Kısmen" veya "Hayır" ise) eksikliğini hissettiğiniz dini bilgileri öğrenmek ister misiniz?

- ( ) 1- Evet
( ) 2- Hayır

20. Allah'ın varlığı konusunda aşağıdaki ifadelerden kendi durumunuza en uygun olanı hangisidir?

- ( ) 1- Allah'ın varlığına inanıyorum, fakat çözemediğim bazı hususlar var.
( ) 2- Ailem ve çevremdekiler Allah'ın varlığını kabul ettikleri için ben de inanıyorum.
( ) 3- Allah'ın varlığına inanmıyorum.
( ) 4- Allah'ın varlığına kesin olarak inanıyor ve hiçbir şüphe taşımıyorum.
( ) 5- Allah'ın varlığına inananlara karşı çıkarım.
( ) 6- Allah'ın varlığına ilgi duyuyorum. Fakat bu konuda belirli bir fikrim yok.
( ) 7- Allah'ın varlığı konusuna ilgi duyuyorum.
( ) 8- Başka (Belirtiniz).....

21. Allah'ın varlığına inanma ya da inanmaya hakkındaki kararınızın oluşmasında aşağıdaki faktörlerden hangileri en çok etkili olmuştur? (en fazla üç tane işaretleyiniz)

- ( ) 1- Ailem
( ) 2- Okuduğum kitaplar
( ) 3- Okul öğretmenlerim
( ) 4- Yurt Müdürü ve rehber öğretmenlerin
( ) 5- İşyerindeki patronum
( ) 6- Arkadaşlarım
( ) 7- Dindar olarak gördüğüm bazı kişiler ve din adamları
( ) 8- Kendi zihinsel gelişiminin etkisi
( ) 9- Başımdan geçen bir olay (Lütfen belirtiniz)

( ) 10- Başka (belirtiniz).....

22. Aşağıdaki ibadetlerden hangilerini hangi sıklıkta yaparsınız?

	Evet	Hayır	Devamlı	Ara sıra	Çok seyrek
( ) 1- Kur'an okumak	( )	( )	( )	( )	( )
( ) 2- Beş vakit namaz	( )	( )	( )	( )	( )

- ( ) 3- Cuma namazı ( ) ( ) ( ) ( ) ( )
 ( ) 4- Bayram namazları ( ) ( ) ( ) ( ) ( )
 ( ) 5- Oruç tutmak ( ) ( ) ( ) ( ) ( )

23. Eğer ibadetleri yapmıyorsanız sizce bunun sebebi aşağıdakilerden hangisidir?

- ( ) 1- İslamiyet'te ibareti zor ve yorucu buluyoruz.
 ( ) 2- Bilmediğim için yapmıyorum.
 ( ) 3- Tembellikten yapmıyorum.
 ( ) 4- Çevremden çekindiğim için yapmıyorum.
 ( ) 5- Çalıştığım yerde imkan bulamıyorum.
 ( ) 6- Yurt'ta yapma imkanı bulamıyorum.
 ( ) 7- (Başka (belirtiniz).....)

24. İbadet yaparken ne hissedersiniz?

- ( ) 1- Allah'a yakın olduğumu düşünerek bir ürperti ve heyecan duyarım.
 ( ) 2- Borcunu ödediğimi düşünerek huzur duyarım.
 ( ) 3- İbadet ederken kendimde bir değişiklik hissedirim.
 ( ) 4- Başka (belirtiniz).....

25. Yetiştirme Yurduna gelmeden önce Allah'ın varlığı konusundaki inancınız nasıldır?

(Çocukluk döneminden beri Yurt'larda kalanlar bu soruya cevap vermeyecek)

- ( ) 1- Allah'ın varlığına inanıyordum. Fakat çözemediğim bazı hususlar vardı.
 ( ) 2- Ailem ve çevremdekiler Allah'ın varlığını kabul ettikleri için bende inanıyordum.
 ( ) 3- Allah'ın varlığına inanmıyordum.
 ( ) 4- Allah'ın varlığına kesin olarak inanıyor ve hiçbir şüphe taşımıyordum.
 ( ) 5- Allah'ın varlığına inananlara karşı çıkardım.
 ( ) 6- Allah'ın varlığı hususuna ilgi duyuyordum. Fakat bu konuda belirli bir fikrim yoktu.
 ( ) 7- Allah'ın varlığı konusuna ilgi duymuyordum.
 ( ) 8- Başka (belirtiniz).....

26. Namaz kılip oruç tutuyorsanız veya başka ibadetler yapıyorsanız bunları niçin yapıyorsunuz?

- ( ) 1- Cennete girebilmek için
 ( ) 2- İşlerimin yolunda gitmesi için
 ( ) 3- Allah'a olan kulluk görevimi yerine getirmek için.
 ( ) 4- Çevremden çekindiğim için.
 ( ) 5- Başka (belirtiniz).....

27. Zekat konusundaki düşünceleriniz aşağıdakilerden hangisine uygundur?

- ( ) 1- Artık zekata gerek yoktur. Devletin sosyal kurumları (emekli sandığı, Sigorta, Bağ-Kur vb.) yardımlaşma ve dayanışma görevini yapmaktadır.
 ( ) 2- İnsanların dini inanç ve düşünceleri zayıfladığı için zekatın sosyal dayanışmada bir fonksiyonu olamaz.
 ( ) 3- İslam'a göre zengin olanların yerine getirmesi gereken bir ibadettir.
 ( ) 4- Bir ibadet olarak değil de, sosyal dayanışma olarak önemlidir.
 ( ) 5- Başka (belirtiniz).....

28. Hac konusundaki düşünceleriniz aşağıdakilerden hangisine uygundur?

- ( ) 1- Hac'ca hiç gerek yoktur.
 ( ) 2- Ülkemizin dövizleri gereksiz yere yabancılara gidiyor.
 ( ) 3- Bunca fakir varken hac'ca gidilmemelidir.
 ( ) 4- Hac bir ibadettir, şartları müsait olanlar yerine getirmelidir.
 ( ) 5- Hac'ca iyice yaşlandıktan sonra gidilmelidir.
 ( ) 6- Başka (belirtiniz).....

29. Kurban konusundaki düşünceniz aşağıdakilerden hangisine uygundur?

- ( ) 1- Kurban bir ibadet olarak değil, daha çok sosyal dayanışmaya katkısı yönünden değerlendirilmelidir.
 ( ) 2- Kurban, imkanı olanların yerine getirmesi gereken bir ibadettir.
 ( ) 3- Onbinlerce hayvanın boğazlanması bir ibadet olarak değil, bir katliam olarak değerlendirilmelidir.
 ( ) 4- Başka (belirtiniz).....

30. Kader konusundaki düşünceniz aşağıdakilerden hangisine uygundur?

- ( ) 1- İnsan akıllı, şuurlu ve irade sahibi bir varlıktır. Bu sebeple kendi kaderini tamamen kendisi çizer.
 ( ) 2- İnsan kendisine verilen akıl ve irade sayesinde kaderine bir miktar yön verebilir. Ama yine de elinde olmayan bazı hususlar vardır.

- ( ) 3- İnsan ne kadar çabalarsa çabalasın alınaya yazılmış olan kaderini değiştiremez.
( ) 4- Başka (belirtiniz).....
31. Dini konularda sormak istediğiniz sorular varsa lütfen bunları yazar mısınız?
( ) 1- .....
( ) 2- .....
( ) 3- .....
( ) 4- .....
( ) 5- .....
32. “Yetiştirme yurdunda kalmak kişinin dini ibadetlerini yerine getirmesini olumsuz yönde etkiler” düşüncesine katılır mısınız?
( ) 1- Evet
( ) 2- Kısmen
( ) 3- Hayır
33. (32. soruya evet diyenler cevaplayacak) Sizce ibadet yapmayı olumsuz yönde etkileyen sebepler nelerdir?
( ) 1- İstedığımız zaman izin almak mümkün olmuyor.
( ) 2- İbadetler için gerekli temizlik ve hazırlığı (abdest, gusul vb.) yapamıyoruz.
( ) 3- Arkadaşlar tarafından alay ediliyoruz.
( ) 4- Başka (belirtiniz).....
34. Şimdiye kadar geçen hayatınızda herhangi bir bunalıma düştünüz mü? Ya da size çok büyük ızdırap veren bir olay yaşadınız mı?
( ) 1- Evet
( ) 2- Hayır
35. (Sadece 34. soruya “evet” diyenler cevaplayacak) karşılaştığınız durum ne idi? Nasıl bir çıkış yolu buldunuz? Lütfen Yazınız:
.....
.....
36. (Sadece 34. soruya “hayır” diyenler cevaplayacak) şayet size büyük ızdırap veren bir olayla karşılaşıyorsanız ne yapardınız?
.....
.....
37. Bu dünya’ya geldiğinize memnun musunuz?
( ) 1- Evet
( ) 2- Kısmen
( ) 3- Hayır
Niçin?
.....
.....
38. Gusul abdesti konusunda aşağıdaki ifadelerden durumunuza en uygun olanları işaretleyiniz. (Size uygun olan bütün seçenekleri işaretleyebilirsiniz.)
( ) 1- Gusul abdestinin ne olduğunu bilmiyorum.
( ) 2- Gusul abdestinin belli durumlardan (ihtilam, cinsel birleşme, ay hali vb.) sonra dinen gerekli olduğuna inanıyorum.
( ) 3- Gerektiğinde alıyorum.
( ) 4- Gusul abdestinin ne olduğunu biliyorum.
( ) 5- Gusul abdestinin gerekli olduğuna inanmıyorum ve yapmıyorum.
( ) 6- İmkansızlık sebebiyle yapamadığım oluyor.
( ) 7- İmkansızlık sebebiyle yapamadığım zamanlar kendimde bir kirlilik ve suçluluk hissediyorum.
( ) 8- Başka (belirtiniz). .....

39. “Beden gelişiminin ve çevrenin cinsi arzuları kamçılması genci evlilik dışı bazı yollarla cinsi tatmine zorlamaktadır. Diğer yandan cinsel arzuların meşru olmayan yollarla tatminin din tarafından uygun görülmeşi, haram ve günah şeklindeki telkini, onun suçluluk ve günahkarlık duygularına kapılmasına sebep olmaktadır.” Düşüncesine katılır mısınız?
- ( ) 1- Evet
( ) 2- Hayır
( ) 3- Kısmen
40. Şayet mümkün olsaydı hangi şekilde zengin olmayı ister diniz?
- ( ) 1- Piyango, loto, toto gibi şans oyunlarıyla
( ) 2- Yüklü bir mirasla
( ) 3- Zengin birisiyle evlenerek
( ) 4- Çok sıkı çalışarak.
( ) 5- Alın teri ve helal yollardan.
( ) 6- Zengin olayım yeter. Nasıl olacağı önemli değil, her yolu denerim.
( ) 7- Başka (belirtiniz).....
41. Konya’da bulunan kabir, türbe gibi yerleri ziyaret eder misiniz?
- ( ) 1- Evet
( ) 2- Hayır
42. (Sadece 41. soruya “evet” diyenler cevaplandırılacak) niçin ziyaret edersiniz?
- ( ) 1- Buralarda yatan insanların büyük insanlar olması sebebiyle
( ) 2- Stres ve sıkıntılardan kurtulmak için
( ) 3- Dileklerimin gerçekleşmesi için
( ) 4- Dinimizce iyi bir davranış olduğu için
( ) 5- Başka (belirtiniz).....
43. Evleneceğiniz zaman eşinizde en çok hangi özelliğin bulunmasını ister siniz?
- ( ) 1- Zengin olmasını
( ) 2- Asaletli bir aileye mensup olmasını
( ) 3- Güzel olmasını
( ) 4- Dindar olmasını
( ) 5- Yetiştirme yurdunda büyümüş birisi olmasını
( ) 6- Yetiştirme yurdunda büyümüş birisi olmamasını
( ) 7- Başka (belirtiniz).....
44. “Allah insanları her zaman ve her yerde bütün tehlike ve kötülöklere karşı korur” düşüncesine katılır mısınız?
- ( ) 1- Başımından geçen olaylar Allah’ın her zaman ve her yerde insanı korumadığını gösterdi.
( ) 2- Bazen Allah bizleri gerçekten koruyor mu? Diye düşündüğüm olur.
( ) 3- Allah insanları yani bizleri her zaman ve her yerle korur.
( ) 4- Allah korusaydı herhalde insanlar kötü durumlara düşmezdi.
( ) 5- Allah iyileri korur, kötöleri korumaz.
( ) 6- Başka (belirtiniz).....
45. Çevrenizde namaz kılanları, dua edenleri camiye gidenleri gördükçe ya da Allah cennet-cehennem vb. hakkında anlatılanları duydukça içimizde onları öğrenme ve yapma merakı duyuyor mu?
- ( ) 1- Evet
( ) 2- Hayır
( ) 3- Kısmen
46. Büyüdükçe namazı, oruca, camiye gitmeye, etmeye karşı merakınızda bir azalma veya artma hissediyor musunuz?
- ( ) 1- Küçükken merak ederdim, şimdi de merakım aynı devam ediyor.
( ) 2- Küçükken merak ediyordum, şimdi merakım daha da artmış durumda.

- ( ) 3- Küçükken merak ederdim, şimdi merakım gittikçe azalıyor.
- ( ) 4- Eskiden merak etmiyordum, şimdi de merak etmiyorum.
- ( ) 5- Eskiden merak ediyordum, şimdi merak etmiyorum.
- ( ) 6- Eskiden merak etmiyordum, şimdi ediyorum.
- ( ) 7- Başka (belirtiniz).....
47. Yurt hocalarınız, arkadaşlarınız veya başkalarıyla Allah, Peygamber, Cennet, Cehennem, melek, şeytan, kader konularında konuşur, tartışır mısınız?
- ( ) 1- Evet
- ( ) 2- Hayır
48. (Sadece 47. soruya “evet” diyenler cevaplandırarak) bu konuların en çok hangi yönleri üzerinde konuşur ve tartışırsınız?
- ( ) 1- Allah hakkında.....
- ( ) 2- Hz. Muhammed hakkında.....
- ( ) 3- Cennet-Cehennem hakkında.....
- ( ) 4- Melek, şeytan hakkında.....
- ( ) 5- İbadetler hakkında.....
- ( ) 6- Kader hakkında.....
49. İnsanın Allah’a ihtiyacı var mıdır? Ona inanması, sığınması, güvenmesi şart mıdır?
- ( ) 1- Ben önce kendime güvenirim. Başarıdan, paradan eve güçten başka insana güven veren başka şey tanımam.
- ( ) 2- Bazen kendi kendime Allah’ın yardımı olmadan kişi kendine yeterli olamaz mı diye düşündüğüm olur.
- ( ) 3- Her insanın dayanacak, güvenecek bir şeye ihtiyacı vardır. En iyi dayanacak, güvenecek yer de her şeye gücü yeten Allah’tır.
- ( ) 4- Başka (belirtiniz).....
50. Yetiştirme Yurdu’ndaki hocalarınız, dini ibadetleri yapmanız konusunda size çeşitli ikazlarda bulunur mu?
- ( ) 1- Hayır, hiçbir zaman
- ( ) 2- Bazen
- ( ) 3- Genellikle
- ( ) 4- Her zaman
- ( ) 5- Başka (belirtiniz).....
51. Yurt hocalarınızın size karşı tutumu genel olarak nasıldır?
- ( ) 1- Koruyucu ve müşfik
- ( ) 2- Karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı
- ( ) 3- Otoriter, sert ve disiplinli
- ( ) 4- İlgisiz
- ( ) 5- Başka (Belirtiniz).....
52. Yurt hocalarınızla olan ilişkileriniz hangi düzeydedir?
- ( ) 1- Çok iyi
- ( ) 2- İyi
- ( ) 3- Orta
- ( ) 4- Kötü
- ( ) 5- Çok kötü
- ( ) 6- Başka (belirtiniz).....
53. Sizce aşağıdaki insanlardan hangi tip insanlar daha güvenilirdir?
- ( ) 1- Zenginler
- ( ) 2- Fakirler
- ( ) 3- Orta halli olanlar
- ( ) 4- Tahsilli olanlar
- ( ) 5- Dürüst ve ahlaklı olanlar
- ( ) 6- Dindar olanlar
- ( ) 7- Soyu soyu belli olanlar
- ( ) 8- Başka (belirtiniz).....
54. Yardıma muhtaç bir insana yardım etmek ister misiniz?
- ( ) 1- Evet

- ( ) 2- Hayır
55. (Sadece 54. soruya “evet” diyenler cevaplayacak) Niçin yardım etmek istersiniz?
- ( ) 1- İnsanlık borcu olduğu için.
( ) 2- Yardım etmekten hoşlandığım için.
( ) 3- Herkesin yardıma ihtiyacı olabileceği için
( ) 4- İnsanlara yardım etmenin dinimizce hoş görülen bir davranış olduğu için.
( ) 5- Başka (belirtiniz).....
56. (Sadece 54. soruya “hayır” diyenler cevaplayacak) Niçin yardım etmek istemezsiniz?
(Lütfen yazar mısınız)
.....
.....
57. Bir zorlukla karşılaştığınız zaman ne yaparsınız?
- ( ) 1- Canım sıkılır ve isyan ederim.
( ) 2- Ölüp, sıkıntılardan kurtulmak isterim.
( ) 3- Unutmak için içki içerim.
( ) 4- Sabrederim ve bu durumdan kurtulmak için Allah’a dua ederim.
( ) 5- Başka (belirtiniz).....
58. (Bu soruya bir iş yerinde çalışanlar cevap verecek) çalıştığınız iş yerindeki patronunuzun dini ibadetlerinizi yerine getirmeniz hususundaki tutumu nasıldır?
- ( ) 1- Kendisi yapar, bizlerde yapmasını ister.
( ) 2- Kendisi yapmaz, ama bizlerin yapmasını tavsiye eder.
( ) 3- Kendisi yapmaz, bizlere de karışmaz.
( ) 4- Kendisi yapmaz, bizleri de yapmasını istemez,
( ) 5- Kendisi yapar, ama bizlere karışmaz.
( ) 6- Kendisi yapar, ama bizlerin yapmasını istemez.
( ) 7- Kendisi yapar, yanında çalışanlarında ısrarla yapmalarını tavsiye eder.
( ) 8- Başka (belirtiniz).....
59. Herhangi bir dini konuyu öğrenmek için yurt hocalarınıza soru sorar mısınız?
- ( ) 1- Evet
( ) 2- Hayır
60. (59. soruya cevabınız “evet” ise) Dini konularda sorduğunuz sorulara hocalarınızın tutumları nasıldır?
- ( ) 1- Pek ilgilenmezler
( ) 2- Alay ederler.
( ) 3- Tepki gösterir, kızarlar.
( ) 4- Bildikleri kadarıyla cevap verirler.
( ) 5- Başka (belirtiniz).....
61. Dini konularda hocalarınıza sorduğunuz sorulara aldığınız cevaplar sizi tatmin eder mi?
- ( ) 1- Evet
( ) 2- Hayır
( ) 3- Kısmen
62. Zaman zaman Allah’a dua etme ihtiyacı duyar mısınız?
- ( ) 1- Evet
( ) 2- Hayır
63. (Sadece 62. soruya “evet” diyenler cevaplayacak) Dualarınızda Allah’tan en çok neyi istersiniz?
- ( ) 1- İşlerimde başarılı olmayı
( ) 2- Ruhi ve manevi sıkıntılardan kurtulmayı
( ) 3- Maddi sıkıntılardan kurtulmayı
( ) 4- Günahlarımın affını
( ) 5- Zengin olmayı
( ) 6- Sıhhatli ve huzurlu olmayı
( ) 7- Başka (belirtiniz).....

64. Dini inançlarınız konusunda şüpheye düştüğünüz zamanlar olur mu?

- ( ) 1- Evet
( ) 2- Hayır

65. (Sadece 64. soruya "Evet" diyenler cevaplayacak) Şüphelerinizi lütfen yazınız.

66. Rehber hocalarınızın dini ibadetlerinizi yerine getirmeniz hususundaki tutumları nasıldır?

- ( ) 1- Kendisi yapar, herkesin yapmasını ister.
( ) 2- Kendisi yapmaz, ama bizlerin yapmasını tavsiye eder.
( ) 3- Kendisi yapmaz, bizlere de karışmaz.
( ) 4- Kendisi yapmaz, bizlerin de yapmasını istemez.
( ) 5- Kendisi yapar, ama bizlere karışmaz.
( ) 6- Kendisi yapar, ama bizlerin yapmasını istemez.
( ) 7- Kendisi yapar, bizim de yapmamızı ısrarla tavsiye eder.
( ) 8- Başka (belirtiniz).....

67. Yanlarında çocukları bulunan mutlu bir aile görseniz ne hissedersiniz?

- ( ) 1- Keşke ben de annem-babamla beraber olsaydım derim.
( ) 2- Ayrı oldukları için-annemle babama kızarım.
( ) 3- Keşke annem babam hayatta olsalardı derim.
( ) 4- Keşke annemle babam ayrılmasalardı derim.
( ) 5- Onların mutluluklarından bende zevk alırım.
( ) 6- Kendi durumumu düşünür kaderime isyan ederim.
( ) 7- Keşke ben de anne ve babamı tanısaydım da onlarla beraber olsaydım derim.
( ) 8- Başka (belirtiniz).....

68. Aşağıdaki durumlar açısından kendinizi nasıl görüyorsunuz? (Her şıkkı ayrı ayrı cevaplayınız).

	Her zaman	Bazen	Hiçbir zaman
( ) 1- Gelecekle ilgili aşırı korkularım var	( )	( )	( )
( ) 2- Kendimi aşırı utangaç hissediyorum.	( )	( )	( )
( ) 3- Kendime hiçbir konuda güvenemiyorum.	( )	( )	( )
( ) 4- İntihar etmeyi düşünürüm. (düşündüm)	( )	( )	( )
( ) 5- Uyuşturucu madde kullanırım(Kullandım)	( )	( )	( )
( ) 6- Kendimi çok yalnız hissediyorum.	( )	( )	( )
( ) 7- İnsanlardan çok nefret ediyorum.	( )	( )	( )
( ) 8- Nedenini bilemediğim kaygılarım, korkularım var.	( )	( )	( )
( ) 9- Öfke, düşmanlık gibi olumsuz duygularımı gerektiği gibi kontrol edemiyorum.	( )	( )	( )
( ) 10- Hiç kimsenin beni anlayamadığı kanısındayım.	( )	( )	( )
( ) 11- Hayatta hiç kimse bana yardım edemez kanısındayım.	( )	( )	( )
( ) 12- Hayatımdan memnun değilim.	( )	( )	( )

69. Parantez içindeki kelimelerden oluşan birer cümle yapınız.

- ( ) 1- (Allah-Kader-insan).....
( ) 2- (Ahiret-insan).....
( ) 3- (Allah-azap-sevgi).....
( ) 4- (Allah dua).....
( ) 5- (insan aile-yetiştirme yurdu).....
( ) 6- (Yetiştirme yurdunda kalan kişi-Allah).....

ANKET 8*

- 1- Öğrenci olduğunuz üniversitenin adı:.....
- 2- Kayıtlı olduğunuz fakültenin adı:.....
- 3- Hangi bölümde okuyorsunuz?.....
- 4- Kaçınıcı sınıftasınız?.....
- 5- Yaşınız:.....
- 6- Cinsiyetiniz: ( ) Kız ( ) Erkek
- 7- Ailenizin ortalama aylık geliri ne kadardır?
- ( ) a- 1000 liradan az
- ( ) b- 1000-1500 lira arası
- ( ) c- 1500-2000 lira arası
- ( ) d- 2000-3000 lira arası
- ( ) e- 3000-4000 lira arası
- ( ) f- 4000-5000 lira arası
- ( ) g- 5000-8000 lira arası
- ( ) h- 8000 liradan çok
8. Size göre aileniz hangi sosyo-ekonomik kesime girmektedir?
- ( ) a- Üst (zengin)
- ( ) b- Ortanın üstü (orta hallinin üstünde)
- ( ) c- Orta (orta halli)
- ( ) d- Ortanın altı (orta hallinin altında)
- ( ) e- Alt (fakir)
9. Hayatınızın en uzun dönemi aşağıdakilerden hangisinde geçmiştir?
- ( ) a- Bir köyde
- ( ) b- Küçük bir kasabada (Nüfusu 10.000 e kadar)
- ( ) c- Büyük bir kasaba veya küçük bir şehirde (Nüfusu 100.000 e kadar)
- ( ) d- Büyük bir şehirde (Nüfusu 100.000 den çok)
10. Hayatınızın en uzun dönemini geçirdiğiniz köy, kasaba veya şehir Türkiye'mizin aşağıdaki bölgelerinden hangisindedir?
- ( ) a- İç Anadolu
- ( ) b- Ege
- ( ) c- Marmara
- ( ) d- Karadeniz
- ( ) e- Doğu Anadolu
- ( ) f- Güneydoğu Anadolu
- ( ) g- Akdeniz
- ( ) h- Yurt dışı (Yazınız):.....
11. Yüksek tahsilinizden önce din öğrenimi gördünüz mü?
- ( ) a- İlk, orta ve lisede din bilgisi dersi okudum.
- ( ) b- Özel din öğrenimi gördüm.
- ( ) c- Hem okulda hem de özel olarak din öğrenimi gördüm
- ( ) d- Din öğrenimi görmedim.
- ( ) e- Başka (Yazınız):.....
- 12- Allah inancı bakımından aşağıdaki maddelerden kendi durumunuza en uygun olanını lütfen işaret ediniz.
- ( ) a- Allah'ın varlığına kesin olarak inanıyorum ve bu konuda akli ve mantiki deliller buluyorum.
- ( ) b- Allah'ın varlığına inanıyorum ve bu konuda akli ve mantiki deliller bulmaya gerek duymuyorum.
- ( ) c- Allah'ın varlığına inanıyorum fakat bu konuda çözemediğim hususlar var.
- ( ) d- Allah'ın varlığına inanıyorum fakat bu konuda belirli bir fikrim yok.
- ( ) e- Ailem ve çevremdekiler Allah'ın varlığını kabul ettikleri için ben de inanıyorum.

* Erdoğan Fırat, Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu

- ( ) f- Allah'ın varlığı konusuna ilgi duymuyorum.
( ) g- Allah'ın varlığına inanmıyorum.
( ) h- Allah'ın varlığına inananlara karşı çıkıyorum.
( ) i- Başka (yazınız).....
14- Allah'ın varlığına inanma ya da inanmama hakkındaki kararınızın oluşmasında aşağıdaki faktörlerden hangileri en çok etkili olmuştur? (Birden fazla faktör işaretlenebilir.)

- ( ) a- Ailem
( ) b- Okuduğum kitaplar
( ) c- Öğretmenlerim
( ) d- Çevremdeki arkadaşlarım.
( ) e- Dahil olduğum bazı guruplar
( ) f- Dindar olarak gördüğüm bazı kimselerin tutumu
( ) g- Tanıdığım din adamlarının tutumu
( ) h- Kendi zihinsel gelişmemin etkisi
( ) i- Başımdan geçen özel bir olay
(Lütfen belirtiniz).....
( ) j- Başka (Yazınız).....

15. Dua konusundaki fikir ve tutumunuz aşağıdakilerden hangilerine uygun düşmektedir?
(A,B,C ve D kısımlarından birer madde işaretleyiniz)

- A ( ) a- Dua etmenin faydasına inanıyorum.
( ) b- Dua etmenin faydasına inanmıyorum.
( ) c- Bir fikrim yok
B.( ) a- Dua ederken kendimde bir hafifleme ve huzur duyuyorum.
( ) b- Dua ederken Allah'a yakın olduğumu hissediyorum.
( ) c- Dua ederken kendimde bir değişim hissetmiyorum.
C.( ) a- Ölüm sonrasında mutlu olmama dileyerek dua ediyorum.
( ) b- İşlerimin yolunda gitmesi ve dünyaya ait hayallerimin gerçekleşmesini dileyerek dua ediyorum.
( ) c- Hem dünya hem ahiret mutluluğu için dua ediyorum.
( ) d- Başka (Yazınız).....
D
( ) a- Ettiğiniz duanın faydasını gördünüz mü?
( ) b- Evet (Lütfen kısacık açıklayınız).....

- 6- İbadet anlayışınız aşağıdakilerden hangisine daha uygun düşmektedir? Lütfen yalnız bir tanesini işaretleyiniz.

- ( ) a- Namaz, oruç, hac ve zekatı dini kurallara göre yerine getirmektir.
( ) b- Namaz, oruç, hac ve zekatı dini kurallara göre yerine getirmek, iyi ahlaklı olmak ve insanlığa yararlı olmaktır.
( ) c- İyi kalpli ve doğru olan kimse namaz kılıp oruç tutmasa bile ibadet etmiş sayılır.
( ) d- Namaz kılıp oruç tutan fakat kötülük yapan kimse ibadet etmiş sayılmaz.
( ) e- Başka (Yazınız).....

- 17- Sizce aşağıdakilerden en önemlisi hangisidir lütfen yalnız bir tanesini işaretleyiniz?

- ( ) a- Namaz kılmak
( ) b- Oruç tutmak.
( ) c- Zekat vermek.
( ) d- Hacca gitmek
( ) e- Doğru olmak
( ) f- Görevini gerektiği biçimde yapmak
( ) g- Çalışmak
( ) h- İnsanlığa yararlı olmak
( ) i- Başka (yazınız).....

- 18- Aşağıdakilerden tutum ve fikirlerinize uygun olanları işaret ediniz. (A,B,C,D,E kısımlarından birer madde işaretleyiniz)

- A. ( ) a- Bayram namazlarını kılıyorum.
( ) b- Bütün Cuma ve bayram namazlarını kılıyorum.

- ( ) c- Ara sıra Cuma namazlarını kılıyorum.
 ( ) d- Hergün beş vakit namaz, Cuma ve bayram namazlarını kılıyorum.
 ( ) e- Ara sıra namaz kılıyorum.
 ( ) f- Namaz kılmıyorum.
 ( ) g- Başka (yazınız).....
- B.( ) a- Ramazan ayında bir ay oruç tutuyorum.
 ( ) b- Ramazan ayında ara sıra oruç tutuyorum.
 ( ) c- Ramazan ayında hiç oruç tutmam.
 ( ) d- Ramazan ayının tamamında ve bazı mübarek dinlerde oruç tutarım.
 ( ) e- Başka (Yazınız).....
- C.( ) a- İslamiyet'te ibadeti zor ve yorucu buluyorum.
 ( ) b- İbadet etmesini bilmediğim için yapmıyorum.
 ( ) c- Çevremden çekindiğim için namaz kılıp oruç tutamıyorum.
 ( ) d- Başka (Yazınız).....
- D. Eğer namaz kılıp oruç tutuyorsanız bunları niçin yapıyorsunuz?
 ( ) a- Cennete gidebilmek için
 ( ) b- Allah'a olan görevimi yerine getirmek için
 ( ) c- İşlerimin yolunda gitmesi için
 ( ) d- Alıştığım için
 ( ) e- Çevremden çekindiğim için
 ( ) f- Başka (Yazınız).....
- E. Namaz kılarken veya oruçlu iken;
 ( ) a- Allah'a yakın olduğumu düşünerek bir ürperti ve heyecan duyarım.
 ( ) b- Borcumu ödediğimi düşünerek huzur duyarım.
 ( ) c- İbadet esnasında kendimde bir değişiklik hissetmem.
 ( ) d- Başka (Yazınız).....
- 19- Mevlid veya buna benzer törenlerde:
 ( ) a- Heyecan ve ürperti duyar, ölüm ve ölüm sonrasını düşünürüm.
 ( ) b- Böyle törenlerde sıkılırım. Mecburen bulduğularım bu törenlerin çabucak bitmesini isterim.
 ( ) c- Böyle törenlerle ilgilenmem.
 ( ) d- Böyle törenlerden hoşlanmam ve hiç katılmam.
 ( ) e- Başka (Yazınız).....
- 20- Bir ibadethaneye (Cami, mescid v.b.) girdiğinizde ilk anda sizde aşağıdakilerden hangisi etkili olmuştur?
 A.( ) a- Bir ürperti duyarım.
 ( ) b- Ölümü ve ölüm sonrasını düşünürüm.
 ( ) c- İbadethanenin yapısını sanat yönünden incelerim.
 ( ) d- Halılara ve süslere bakarım.
 ( ) e- İçerideki ibadet edenleri seyredirim.
 ( ) f- Ayak ve ter kokusu duyarım.
 ( ) g- Başka (Yazınız).....
- B.( ) a- İnandığım dinin ibadethanesinin belli başlı kısımlarını tanırım.
 ( ) b- Dış görünüşüyle bilirim, içeri merak etmem.
- 21- Ölmüş birini gördüğünüzde veya bir mezarlık yakınından geçtiğinizde: (Lütfen yalnız bir maddeyi işaretleyiniz)
 ( ) a- Korku ve heyecan duyarım.
 ( ) b- Ölüm sonrasını düşünerek ürperirim.
 ( ) c- Ölüm sonrasını düşünerek iyilik yapmaya ve ibadetlerimi tamamlamaya karar veririm.
 ( ) d- Ölümün tabii olduğunu düşünerek etkilenmem.
 ( ) e- Başka (Yazınız).....
- 22- Dini bayramlar: (Lütfen bir tanesini işaretleyiniz)
 A.( ) a- Dini bayramlara önceden hazırlanırım, bu günlerde sevinç ve heyecan duyarım, dini geleneklere göre kutlarım.
 ( ) b- Dini gün ve bayramları diğer bayramlar gibi görür, dini geleneklerden çok bir eğlenme vasıtası sayarak kutlarım.
 ( ) c- Dini bayramları tatil günü kabul eder, başka bir anlam vermem.
 ( ) d- Dini bayramlarla ilgilenmem.
 ( ) e- Başka (Yazınız).....
- B. Kandil günlerinde: (Lütfen bir tanesini işaretleyiniz)
 ( ) a- Kandil günlerinde ibadet ve dua ederim.

( ) b- Kandil günlerinden kandil simidi satıldığında, gazete, radyo veya televizyonda bir konuşma ya da programla haberdar olurum.

( ) c- Dinde mübarek sayılan günleri tarih olarak bilmem ve bilmeye de çalışmam.

( ) d- Başka (Yazınız).....

23- Size göre : (A,B ve C kısımlarından birer madde işaretleyiniz)

A.( ) a- Allah bütün günahları affedecektir.

( ) b- Allah pişman olanların günahlarını affedecektir.

( ) c- Allah kötülere ceza, iyilere mükafat verecektir.

( ) d- Başka (Yazınız).....

B. Yanlış iş yaptığınızda:

( ) a- Pişman olur Allah'tan af dilerim.

( ) b- Kendimi hakla gösterecek sebepler bulurum.

( ) c- Bir daha tekrarlamamaya karar veririm.

( ) d- Pişman olmanın faydasına inanmam

( ) e- Başka (yazınız).....

C. Zaman zaman kendinizi dini yönden değerlendirmenin bulunur musunuz?

( ) a- Hayır

( ) b- Evet (Lütfen açıklayınız).....

24- Deprem, sel, yangın v.b. afetlerin:

( ) a- Fiziksel sebeplerle meydana geldiğini kabul ederim.

( ) b- Kötülüklerin artmasıyla meydana geldiklerini kabul ederim.

( ) c- Fiziksel sebeplerle meydana geldiğini ve bu fiziksel sebeplerin de Allah'ın kudretiyle olduğunu inanırım.

( ) d- Başka (Yazınız).....

25- Kötülük ve iyilik hakkındaki fikirlerinize aşağıdakilerden hangileri uygun düşmektedir:

(A ve B kısımlarından birer madde işaretleyiniz)

A.( ) a- Kötülerin Allah tarafından dünyada halen cezalandırılmalarını isterim.

( ) b- Kötülere Allah'ın mani olmalarını isterim.

( ) c- Kötülerin kötülükleri bırakıp iyi insan olmalarını dilerim.

( ) d- Kötülüklerin bir denge ve bireyi değerlendirmede bir ölçü olacağını düşünerek hoşgörü gösteririm.

B.( ) a- İyilere sevgi ve saygı duyarım.

( ) b- İyilerin ve iyiliklerin güzel olmasını arzularım.

( ) c- Kendimin iyi insan olmasıyla toplumun da iyilerle dolacağına inanırım.

( ) d- Başka (Yazınız).....

26- Size göre:

( ) a- İslam dininden başkasına inananlar yanlış yoldadır.

( ) b- Müslümanlardan başkası cehennemliktir.

( ) c- Allah bütün insanları affedebilir.

( ) d- Allah'a inanan, insanlara iyilik edenler ve insanlığa yararlı işler yapanlar hangi dinden olursa olsun cennete girecektir.

( ) e- Başka (Yazınız).....

27- Lütfen İslam'ın şartlarını yazınız:

.....

28- Anket hakkındaki fikirlerinizi ve ekleyeceklerinizi lütfen buraya yazınız:

.....

ANKET 9*

1. Cinsiyetiniz:
1 ( ) Erkek   2 ( ) Kadın
2. Yaşınız
1 ( ) 18-25 arası
2 ( ) 26-30
3 ( ) 31-40 arası
4 ( ) 41-50 arası
5 ( ) 51-60 arası
6 ( ) 60 ve yukarısı
3. En son bitirdiğiniz okul hangisidir?
1 ( ) Okuma yazması yok
2 ( ) Okur-Yazar'ına diploması yok
3 ( ) İlkokul
4 ( ) Ortaokul
5 ( ) Lise ve dengi okullar
6 ( ) Üniversite
7 ( ) Başka.....
4. Şu an ki medeni durumunuz nedir?
1 ( ) Bekar   2 ( ) Evli
3 ( ) Boşanmış   4 ( ) Eşi ölmüş
5. Mesleğiniz, veya işiniz hangisidir?
1 ( ) Memur
2 ( ) İşçi
3 ( ) Esnaf, zanaatkar
4 ( ) Tüccar-sanayici-işletmeci
5 ( ) Serbest meslek (Avukat-Mühendis vb.)
6 ( ) Emekli
7 ( ) Ev hanımı
8 ( ) Öğrenci
9 ( ) Çiftçi
10 ( ) İş arıyor
11 ( ) Başka.....
6. Kaç yıldır Çorum'da oturuyorsunuz?
1 ( ) Doğduğumdan beri
2 ( ) 10 yıldan çok
3 ( ) 6-10 yıl
4 ( ) 3-5 yıl
5 ( ) Başka.....
7. (Eğer bütün hayatınız boyunca Çorumda oturmamışsanız) Çorum'a gelmeden önce nasıl bir yerde yaşıyordunuz?
1 ( ) Köy
2 ( ) Kasaba-ilçe
3 ( ) Şehir
4 ( ) Metropol (Ankara, İstanbul, İzmir)
8. Şu anda oturduğunuz semtin adı?
.....
9. Evinizde kimlerle beraber oturuyorsunuz?
1 ( ) Eşimle (ve çocuklarımla) beraber
2 ( ) Eşim, çocuklarım ve aile büyüklerimizden bir yada bir kaçıyla beraber
3 ( ) Bekar, dul ve kendi ailesiyle beraber
4 ( ) Tek başıma

* Mustafa Arslan, Türk Popüler Dindarlığı

5 ( ) Başka.....
10. Size göre aileniz, yaşama tarzınız, geliriniz, evinizdeki eşyalar bakımından şu tabakalardan hangisine girer?

- 1 ( ) Üst tabakaya gireriz. (Zengin)
2 ( ) Orta tabakanın üstündeyiz.
3 ( ) Orta tabakadayız. (orta halli)
4 ( ) Orta tabakanın altındayız.
5 ( ) Alt tabakaya gireriz. (fakir)

11. Bu bölümde ilk 30 madde ile ilgili olarak sizden, her bir cümledeki ifadeye katılıp katılmadığınızı belirtmeniz istenmektedir. Lütfen her cümle için o cümlenin altında size en uygun olan seçeneği çarpı (X) ile işaretleyin.

1. Ölümünden sonra hayat vardır.

- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.

2. Bilim geliştikçe dinin önemi azalır.

- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.

3. Hıdrellez günü yapılan dilekler kabul olunur.

- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.

4. Allah gerçekten mevcuttur.

- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.

5. İslam dini insanın hayatına bir gaye ve anlam kazandırır.

- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.

6. Ölünün ruhunun huzurlu olması için ruhuna hatim veya mevlit okutmak gereklidir.

- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.

7. Kandil gecelerini diğer günlerden biraz daha farklı olarak dini ağırlıklı geçiririm.

- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.

8. Dini inançla dolu bir hayat insanın gerçek hayat tarzıdır.

- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.

9. Ölünün devri, ıskatı (altı-üstü) mutlaka yapılmalıdır.

- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.

10. Dindar bir insanın dünyada her işinin rast gideceğine inanıyorum.

- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.

11. Örf, adet ve geleneksel uygulamalara arşı olan bir fikre sahibim.

- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.

12. Kur'an okunmuş suyun şifa olacağına inanıyorum.

- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.

13. İçki içmek günahdır.

- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.

14. Cennet ve cehennem diye bir şey yoktur.

- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.

15. Kem gözlü insanların nazarın dokunduğu bir gerçektir.

- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.

16. Oruç tutmak akşama kadar aç kalmanın başka bir adıdır.

- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.

- C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.
17. Arife, bayram günlerinde, cenaze ve mevlidlerde evlerde buhur yakılması faydalı bir uygulamadır.
- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.
18. Nazar değen kişiye kurşun dökülerek nazarı yok edilebilir.
- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.
19. Dinin yasakladığı şeyleri yapmaktan sakınıyorum.
- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.
20. Hızır uğrayan eve bereket yağar.
- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.
21. Sünnet, evlilik ve cenaze/ölüm ile alakalı merasimlerdeki dini vecibeler yerine getirilmelidir.
- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.
22. Hıdrellez gibi eskiden beri kutlanılan gelen senelik merasimler anlamsız, boş geleneklerdir.
- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.
23. Evliya, şeyh, ermiş gibi sıfatlarla anılan insanlara iyi gözle bakmam.
- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.
24. Cinler insanlara hiçbir zarar (cin çarpması vs.) veremez.
- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.
25. Bir evliyanın türbesinde olmak bende manevi bir huzur hissi uyandırır.
- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.
26. Kur'an-ı Kerim'in haber verdiği her şey doğrudur.
- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.
27. Allah'a inanırsan ve bir evliyanın türbesinde dua ve dilekte bulunursan dileklerin sonunda gerçekleşir.
- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.
28. Ölünün canı için yemek vermek güzel bir gelenektir.
- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.
29. Şiş sokarak ya da coşarak yapılan zikir törenlerinin dini hisleri artırıcı olduğu inancındayım.
- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.
30. Biz siyasi konuları siyasetçilere bırakmalıyız ve kendimize işimize adanmalıyız.
- A ( ) Kesinlikle katılıyorum B ( ) Katılıyorum.
C ( ) Katılmıyorum. D ( ) Hiç Katılmıyorum.

III. Toplumumuzda insanları kimi zaman tedirgin eden, endişeye sevk eden bir takım inanışlar vardır. Aşağıda bunlardan bazıları var. Bu inanışlar sizi endişelendirir mi? Lütfen her cümle ile ilgili endişenizi, o cümlenin altındaki seçenektan uygun olanı işaretleyerek belirtiniz.

31. Uğursuz, kötü bir rüya görmek, beni

- 1 ( ) Son derece endişelendirir.
2 ( ) Endişelendirir.
3 ( ) Hiç endişelendirmez

32. Kara kedinin ölümden geçmesi, beni

- 1 ( ) Son derece endişelendirir.
2 ( ) Endişelendirir.
3 ( ) Hiç endişelendirmez

33. Kem gözlü birisinin bana dikkatlice bakması, ben

- 1 ( ) Son derece endişelendirir.
2 ( ) Endişelendirir.
3 ( ) Hiç endişelendirmez

34. Giyinik halde iken elbisemin herhangi bir yerini (düğme, sökükle vb.) dikme, beni

- 1 ( ) Son derece endişelendirir.
2 ( ) Endişelendirir.
3 ( ) Hiç endişelendirmez

35. Besmelesiz yere (küle, çöpe) basma veya küçük abdesti (idrarını) yapma, beni

- 1 ( ) Son derece endişelendirir.
2 ( ) Endişelendirir.
3 ( ) Hiç endişelendirmez

36. Soğan, sarımsak kabuğuna basma veya onları yakma, beni

- 1 ( ) Son derece endişelendirir.
2 ( ) Endişelendirir.
3 ( ) Hiç endişelendirmez

37. Sabun, bıçak veya makası birisinin elinden doğrudan alma, beni

- 1 ( ) Son derece endişelendirir.
2 ( ) Endişelendirir.
3 ( ) Hiç endişelendirmez

38. Hıdrellez günü dışarı çıkamama, beni

- 1 ( ) Son derece endişelendirir.
2 ( ) Endişelendirir.
3 ( ) Hiç endişelendirmez

39. Mezarlıkta mezar taşlarını parmakla gösterme, yazılarını okuma, beni

- 1 ( ) Son derece endişelendirir.
2 ( ) Endişelendirir.
3 ( ) Hiç endişelendirmez

40. (Benim ya da bir yakınımın) düğününün iki bayram arası yapılması, beni

- 1 ( ) Son derece endişelendirir.
2 ( ) Endişelendirir.
3 ( ) Hiç endişelendirmez

IV. Bu bölümde insanların Genelde Neler Düşündüğü Hakkında Bazı Cümleler Sunuluyor. Lütfen Fikrinize uygun olan şikkı işaretleyiniz?

41. Bazı insanlar geleneklerimizden vazgeçilse bile diğer gelişmiş ülkelerden bir şeyler öğrenebiliriz diyor; bazıları ise geleneklerden vazgeçilmemesi gerektiğini düşünüyor.

Sizin fikriniz nedir acaba?

- 1 ( ) Geleneklerden vazgeçilse bile gelişmiş ülkelerden bir şeyler öğrenebiliriz.
2 ( ) Geleneklerden vazgeçilmemeli
3 ( ) Fikrim yok

42. Bazı insanlar, eskiden insanların daha sağlıklı olduğunu düşünüyor; bazıları ise sağlık hizmetlerinin gelişmesi sebebiyle günümüz insanının daha sağlıklı olduğunu söylüyor. Siz ne düşünüyorsunuz.?
- 1 ( ) Eskiden insanlar daha sağlıklı, sıhhatli idiler.
 2 ( ) Günümüz insanı daha sağlıklı, sıhhatli
 3 ( ) Fikrim yok
43. Bazı insanlar, “hidrellezin manevi-/kudsi bir anlamının olduğunu” düşünüyor; bazıları ise “o günü sadece neşe ve eğlence yiyip içme günü olduğunu” düşünüyor. Siz ne düşünüyorsunuz?
- 1 ( ) Manevi-kudsi anlamı olan ve bolluk, bereketi simgeleyen bir gündür.
 2 ( ) Sadece neşe ve eğlence, yeme içme gündür.
 3 ( ) Fikrim yok
44. Hidrellezi genelde nasıl kutlarsınız?
- 1 ( ) Evde davetlilerle veya kendi kendimize
 2 ( ) Dışarıda hıdırlıkta veya herhangi bir park ya da piknik yerinde
 3 ( ) Bir türbeyi/yatırı ziyaret ederek.
 4 ( ) Genellikle hepsi
 5 ( ) Hiç kutlamam
 6 ( ) Başka.....
45. Namaz kılma ile ilgili tutum ve davranışınız aşağıdaki ifadelerden hangisine uymaktadır?
- 1 ( ) Bütün namazlarımı kılıyorum.
 2 ( ) Cuma ve bayram kılıyorum.
 3 ( ) Sadece bayram namazlarımı kılıyorum.
 4 ( ) Hiç namaz kılmam.
46. Oruç ile ilgili tutum ve davranışınız aşağıdaki ifadelerden hangisine en uygundur?
- 1 ( ) Ramazan ayının tamamında ve bazı mübarek günlerde oruç tutarım.
 2 ( ) Ramazan ayının tamamında (engelleyici bir durum olmadıkça) oruç tutarım.
 3 ( ) Ramazan ayında ara sıra oruç tutarım.
 4 ( ) Hiç oruç tutmam.
47. Adak adar mısınız?
- 1 ( ) Her yıl adak adarım.
 2 ( ) Bazı yıllar adarım.
 3 ( ) Hiç adak adamadım.
48. Kur'an-ı Kerim'i Arapça yazısından okumasını biliyor musunuz? (Ne ölçüde bildiğinizi işaretleyiniz)
- 1 ( ) Çok iyi
 2 ( ) İyi
 3 ( ) Orta
 4 ( ) Zayıf
 5 ( ) Hiç bilmiyorum.
49. Şimdiye kadar hiç türbe/yatırı ziyaretinde buldunuz mu?
- 1 ( ) Evet
 2 ( ) Hayır
50. Cevabınız Evetse, Bu ziyaret ya da ziyaretleri hangi niyetle/amaçla yaptınız? Aşağıdakilerden uyanları işaretleyiniz. (Ne kadarı size uyuyorsa hepsini işaretleyiniz.)
- 1 ( ) Hastalıktan kurtulmak, şifa bulmak.
 2 ( ) Okul giriş imtihanlarında başarı (siz veya bir yakınınız için)
 3 ( ) Çocuk sahibi olma.
 4 ( ) Aile fertlerinin selameti, güvenliği için
 5 ( ) İçki, kumar gibi kötü alışkanlıklardan kurtulma
 6 ( ) Kaza ve belalardan korunmak.

- 7 ( ) Rızkın artması ve geçim sıkıntısından kurtulma, iş bulma
 8 ( ) Karı-koca arasındaki ilişkiyi düzeltme, muhabbeti artırma
 9 ( ) Kısmet açılması, münasip eş bulma
 10 ( ) Ticarete veya işte başarılı olma, mevki elde etme
 11 ( ) Yerine gelen bir dilek için şükretmek
 12 ( ) Günahlardan manevi kirlere arınmak
 13 ( ) Sihir-büyüden korunma, kurtulma
 14 ( ) Başka (Yazınız).....

51. Kendinizi dindarlık bakımından aşağıdaki hangi seçenekte görüyorsunuz?

- 1 ( ) Çok dindar 2 ( ) Dindar
 3 ( ) Biraz dindar 4 ( ) Dindar olmayan

52. Şu andaki dini inanç ve davranışlarınıza sahip olmanızda aşağıda yazılı olan faktörlerin etki derecelerini lütfen işaretleyiniz: (Lütfen yedi maddenin hepsini birer birer işaretleyiniz)

		Çok fazla	Fazla	Normal	Az	Çok az
1.	Ailem	( )	( )	( )	( )	( )
2	Eş-dost, arkadaş çevrem	( )	( )	( )	( )	( )
3	Basın-yayın araçlar TV, gazete vb.	( )	( )	( )	( )	( )
4	Camiler (vaaz hutbe)	( )	( )	( )	( )	( )
5	Ev, yurt vb.deki Dini sohbetler	( )	( )	( )	( )	( )
6	Okuduğum kitaplar	( )	( )	( )	( )	( )

53. Televizyonunuz var mı?

1. ( ) Evet 2. ( ) Hayır

54. (Cevabınız Evet ise), Genellikle hangi programları seyretmeyi tercih ediyorsunuz?

1	Haber-tartışma programları	1. ( ) Evet	2. ( ) Hayır
2	Müzik, eğlence programları	1. ( ) Evet	2. ( ) Hayır
3	Film, sinema	1. ( ) Evet	2. ( ) Hayır
4	Spor programları	1. ( ) Evet	2. ( ) Hayır
5	Dini programlar	1. ( ) Evet	2. ( ) Hayır
6	Kültür ve sanat	1. ( ) Evet	2. ( ) Hayır

55. Evinizde şu eşyalar bulunuyor mu acaba?

1	Televizyon	1. ( ) Evet	2. ( ) Hayır
2	Otomatik çamaşır makinesi	1. ( ) Evet	2. ( ) Hayır
3	Buzdolabı	1. ( ) Evet	2. ( ) Hayır
4	Bulaşık makinesi	1. ( ) Evet	2. ( ) Hayır
5	Fırın	1. ( ) Evet	2. ( ) Hayır
6	Müzik seti	1. ( ) Evet	2. ( ) Hayır
7	Bilgisayar	1. ( ) Evet	2. ( ) Hayır

56. Dini grup, tarikat veya dini cemaatler hakkında aşağıdaki ifadelerden hangisi sizce en uygundur?

- 1 ( ) Dinin doğru anlaşılmasını engelliyorlar
 2 ( ) Dinin daha iyi anlaşılmasına ve yaşanmasına yardımcı oluyorlar.
 3 ( ) Ülkemizin gelişmesini engelliyorlar. Faaliyetlerine engel olunmalı.
 4 ( ) İnsanların manevi ihtiyaçlarını tatmin etmeleri bakımından yararlıdır.
 5 ( ) Başka (Yazınız.....)

57. Komşuluğun, mahalleli olmanın getirdiği güler yüzlü sıcak ilişkiler artık oradan kalkıyor.

- 1 ( ) Katılıyorum.
 2 ( ) Katılmıyorum.
 3 ( ) Fikrim yok.

58. Lütfen anketle ilgili düşüncelerinizi yazınız.

.....

ANKET 10

- 1) Cinsiyetiniz?
- 2) Yaşınız?
.....
- 3) Medeni durumunuz?
- 1- (.....) Evli
2- (.....) Bekar
- 4) Tahsil Durumunuz?
- 1- (.....) Okuma-yazma bilmiyor
2- (.....) Okur-yazar
3- (.....) İlkokul mezunu
4- (.....) Ortaokul mezunu
5- (.....) Ortaokul veya dengi okul mezunu
6- (.....) Lise ve dengi okul mezunu
7- (.....) Fakülte veya dengi okul mezunu
- 5) Ne tür bir işle meşgulsünüz?
- 1- (.....) Esnafılık-ticaretle
2- (.....) Tarım ve hayvancılıkla
3- (.....) İşçilikle
4- (.....) Memurluk (.....) görevinizi yazınız?
5- (.....) Öğrenci
6- (.....) Zanaatkarlıkla
7- (.....) Ev hanımı
8- (.....) Emekli veya artık çalışmıyor.
9- (.....) Başka (belirtiniz).....
- 6) Ailenizde toplam kaç kişi vardır?
.....
- 7) Ailenizde toplam kaç nesil-bir arada yaşıyor?
- 1- (.....) Bir
2- (.....) İki
3- (.....) Üç
- 8) Eğer üç nesil bir arada yaşıyorsanız, Eşiniz ve çocuklarınızla ayrı bir ev ve işi yeriniz olsun ister misiniz?
- 1- (.....) Evet
2- (.....) Hayır
- 9) Sekizinci soruya cevabınız (Evet) ise niçin?
.....
.....
- 10) Allah inancı bakımından aşağıdaki maddelerden kendi durumunuza uygun olanını işaretleyiniz?
- 1- (.....) Allah'ın varlığına kesin olarak inanıyor ve bu konuda akli ve mantıki deliller buluyorum.
2- (.....) Allah'a inanıyorum ve bu konuda delile ihtiyaç duymuyorum.
3- (.....) Allah'ın varlığına inanıyorum fakat bu konuda çözemediğim hususlar var.
4- (.....) Ailem ve çevremdekiler Allah'ın varlığını kabul ettikleri için bende inanıyorum.
5- (.....) Allah'ın varlığı konusuna ilgi duymuyorum.
6- (.....) Allah'ın varlığına inanmıyorum.

* Celil Abuzer, Harran Yöresinde Dini ve Sosyal Hayat, Ubade Aşireti Örneği

7-(.....) Başka (belirtiniz).....
11) İslam dinindeki şu altı iman şartlarından samimiyetle ve herhangi bir yoruma ihtiyaç duymadan hangilerine inanırsınız? (İnandıklarınızın hepsini işaretleyiniz)

- 1- (.....) Allah'a inanıyorum.
2- (.....) Meleklerle inanıyorum.
3 - (.....) Kitaplara inanıyorum.
4 - (.....) Peygamberlere inanıyorum.
5- (.....) Kadere yani hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanıyorum.
6- (.....) Ahiret gününe inanıyorum.

12) Aşağıdaki ibadetlerden hangilerini hangi sıklıkta yerine getiriyorsunuz? (Cuma ve Bayram namazlarını kadınlara sormayınız)

		Devamlı	Ara sıra	Hiç
1- (.....)	Günde beş vakit namaz.....	(.....)	(.....)	(.....)
2- (.....)	Cuma namazı.....	(.....)	(.....)	(.....)
3 - (.....)	Bayram namazı.....	(.....)	(.....)	(.....)
4 - (.....)	Ramazan orucu.....	(.....)	(.....)	(.....)
5- (.....)	Teravih namazı.....	(.....)	(.....)	(.....)
6- (.....)	Nafile namaz ve oruç.....	(.....)	(.....)	(.....)

13) Kur'an-ı Kerim okumasını biliyor musunuz?

- 1- (.....) Evet
2- (.....) Hayır

14) Kur'an-ı Kerim okumasını biliyorsanız, hangi sıklıkta okuyorsunuz?

- 1- (.....) Ara sıra okurum.
2- (.....) Hergün okurum.
3 - (.....) Cuma ve mübarek akşamlarda okurum.
4 - (.....) Başıma bir felaket geldiğinde okurum.
5- (.....) Hiç okumam
6- (.....) Kur'an okumaktan sıkılırım.
7- (.....) Başka (belirtiniz).....

15) Namaz kılıyor musunuz?

- 1- (.....) Evet
2- (.....) Hayır

16) Kılıyorsanız hangi sebeple kılıyorsunuz?

- 1- (.....) Allah'ın emri olduğu için kılıyorum.
2- (.....) Babamdan korktuğum için kılıyorum.
3 - (.....) Adet olduğu için kılıyorum.
4 - (.....) Başka (belirtiniz).....

17) Namaz kılmıyorsanız hangi sebeple kılmıyorsunuz?

- 1- (.....) Namaza gerek görmüyorum.
2- (.....) İşlerimden namaz kılmaya vakit bulamıyorum.
3 - (.....) Tembellikten kılmıyorum.
4 - (.....) Başka (belirtiniz).....

18) Zekat konusundaki düşünceniz aşağıdakilerden hangisine uygundur?

- 1- (.....) Zekat vermesi gerekenler vermelidir.
2- (.....) Zekatın dini bir ibadet olduğuna inanmıyorum ama sosyal adalet bakımından herkes buna uymalıdır.
3 - (.....) Bazı hayır ve iyiliklerde bulunmak yeterlidir. Ayrıca zekat vermeye gerek yoktur.
4 - (.....) Kazancımı hiçbir şekilde başkalarıyla paylaşmam.
5- (.....) Başka (belirtiniz).....

19) Fitre konusundaki düşünceniz aşağıdakilerden hangisine uygundur?

- 1- (.....) Fitre vermesi gerekenler vermelidir.
2- (.....) Fitre bana düşmez ama ben yine de verim.
3 - (.....) Bazı hayır ve iyiliklerde bulunmak yeterlidir. Ayrıca fitreye gerek yoktur.
4 - (.....) Kazancımı hiçbir şekilde başkalarıyla paylaşmam.
5- (.....) Başka (belirtiniz).....

20) Zekat ve fitrenizi hangi sıklıkta verirsiniz?

- 1- (.....) Her yıl
2- (.....) Bazı yıllar
3- (.....) Hiç vermem
4- (.....) Bana farz değil
5- (.....) Başka (belirtiniz).....

21) Hac konusundaki düşünceniz aşağıdakilerden hangisine uygundur? (Birini işaretleyiniz)

- 1- (.....) Hac bir ibadettir. Maddi ve bedeni durumu müsait olanlar yerine getirmelidir.
2- (.....) Haccin dini bir görev olduğuna inanmıyorum. Dövizimiz gereksiz yere yabancılara gidiyor.
3- (.....) Bunca fakir varken hacca gidilmesine karşıyım.
4- (.....) Başka (belirtiniz).....

22) Hacca gittiniz mi?

- 1- (.....) Bir defa gittim.
2- (.....) İki defa gittim.
3- (.....) İki defadan çok gittim.
4- (.....) Hiç gitmedim, gitmeyi de düşünmüyorum.
5- (.....) İleri de imkanım olursa giderim.
6- (.....) Başka (Belirtiniz).....

23) Kurban konusundaki düşüncenizi aşağıdakilerden hangisine uygundur? (Birini işaretleyiniz)

- 1- (.....) Kurban imkanı olanların mutlaka yerine getirmesi gereken bir ibadet şeklidir.
2- (.....) Kurbanı dini bir görev olarak kabul etmiyorum. Fakat sosyal ve ekonomik dayanışma açısından geçerlidir.
3- (.....) On binlerce hayvanın boğazlanmasına karşıyım.
4- (.....) Başka (belirtiniz).....

24) Kurban keser misiniz?

- 1- (.....) Her yıl
2- (.....) Bazı yıllar
3- (.....) Hiç kesmedim, kurban kesecek şartlara haiz değilim.
4- (.....) Başka (belirtiniz).....

25) Toplumsal hayatınızda önemli bir yeri olan (mevlit, sünnet, cenaze vb. gibi) dini törenlere ilgi duyar katılır mısınız?

- 1- (.....) Böyle törenlere katılmam ve hiç hoşlanmam
2- (.....) Mecbur kalmadıkça gitmem, gittiğimde sıkılır çabucak bitmesini isterim.
3- (.....) Böyle törenleri sever ve istekle katılırım.
4- (.....) Başka (belirtiniz).....

26) Şu durumlarda dua etmek adetiniz midir?

- 1- (.....) Yatarken
2- (.....) Kalkarken
3- (.....) Bir işe başlarken
4- (.....) Yemekten önce ve sonra
5- (.....) Evden çıkarken
6- (.....) Bir şeyden korktuğum zaman
7- (.....) Güç bir durumla karşılaştığımızda
8- (.....) Başımıza bir felaket geldiğinde
9- (.....) Hiç dua etmem, çünkü faydasına inanmam.
10- (.....) Başka (belirtiniz).....

27) Çok müşkül bir durumda kaldığınızda, başınıza bir felaket geldiğinde aşağıdaki uygulamaların hangisine veya hangilerine, hangi sıklıkta başvurursunuz?

		Çok sık	Sık	Bazen	Hiç
1- (.....)	Kurşun döktürmek	(.....)	(.....)	(.....)	(.....)
2- (.....)	Muska yaptırmak	(.....)	(.....)	(.....)	(.....)
3- (.....)	Büyü yaptırmak	(.....)	(.....)	(.....)	(.....)
4- (.....)	Adak adamak	(.....)	(.....)	(.....)	(.....)
5- (.....)	Yatır (türbe) ziyareti	(.....)	(.....)	(.....)	(.....)
6- (.....)	Mevlit, Kur'an okutmak	(.....)	(.....)	(.....)	(.....)

- 7-(.....) Sadaka vermek (.....) (.....) (.....) (.....)
8-(.....) Bildiğim duaları okumak (.....) (.....) (.....) (.....)
9-(.....) Fal baktırmak (.....) (.....) (.....) (.....)
10-(.....) Başka (belirtiniz).....

28) Dövme yaptırır mısınız?

- 1- (.....) Evet
2- (.....) Hayır

29) Sizce dövme yaptırmanın gayesi nedir?

- 1- (.....) İnsanı nazardan korur.
2- (.....) İnsanı kötülüklerden korur.
3- (.....) Sadece adet olduğu için yaptırılır.
4- (.....) Başka (belirtiniz).....

30) Hane fertlerinizden aşağıdaki işleri yapan var mı? Hangilerini yapıyorlar? (Kaç taneyse hepsini işaretleyiniz)

- 1- (.....) Sigara içmek
2- (.....) Yalan söylemek
3- (.....) Hırsızlık yapmak
4- (.....) Faiz alıp vermek
5- (.....) İçki içmek.
6- (.....) Kumar oynamak
7- (.....) Zina etmek.
8- (.....) Adam öldürmek.
9- (.....) Başka bir alışkanlık varsa (belirtiniz).....

31) Evli iseniz, eşinizle ne şekilde evlendiniz?

- 1- (.....) Kendi aramızda anlaşarak
2- (.....) Kaçırarak.
3- (.....) Ailemin tercihiyle
4- (.....) Başka (belirtiniz).....

32. Eşinizle evlenirken ne tür bir nikahla evlendiniz?

- 1- (.....) Resmi
2- (.....) Dini (imam nikahı)
3- (.....) Her ikisiyle

33) Eğer sadece "dini nikahla evliyseniz niçin?

34) (Erkeklerle) Eşinizle evlenirken ne kadar başlık parası verdiniz?

35) Başlık parası uygulamasından memnun musunuz?

- 1- (.....) Evet
2- (.....) Hayır
3- (.....) Memnunuz ama, miktarı çok yüksek olmasa iyi olur.
4- (.....) Hayır, iyi bir uygulama değildir, kalkması gerekir.
5- (.....) Başka (belirtiniz).....

36) (Erkeklerle) eşiniz emrinizi dinlemezse ne yaparsınız?

- 1- (.....) Döverim
2- (.....) Boşarım
3- (.....) Nasihat ederim.
4- (.....) Babasına şikayet ederim.
5- (.....) Başka (belirtiniz).....

37) (Erkeklerle) Eşinizin çocuğu olmadığı takdirde ne yaparsınız?

- 1- (.....) Boşarım
2- (.....) Bir başka kadın daha alırım.
3- (.....) Çocuk önemli değil.
4- (.....) Başka (belirtiniz).....

38) (Erkeklerle) size göre birden fazla kadınla evlenmek nasıl bir şeydir?

- 1- (.....) Erkeğin hakkıdır.
2- (.....) Dinimizin emridir.
3- (.....) En iyisi bir evli olmaktır.
4- (.....) Bir erkeğe bir kadın azdır.
5- (.....) Başka (belirtiniz).....
- 39) (Erkeklerle) Size göre kadının en önemli görevi nedir?
1- (.....) Çocuk doğurmak
2- (.....) Kocasına hizmet etmek.
3- (.....) Tarla-bahçe işlerinde kocasına yardım etmek.
4- (.....) Bunların hepsi
5- (.....) Başka (belirtiniz).....
- 40) (Kadınlara) kocanızın iki veya üçüncü kadınlarla evlenmesini nasıl karşılırsınız?
1- (.....) Normal karşılarım, hakkıdır.
2- (.....) Razi olmam, ama beni dinlemez.
3- (.....) Boşanmak isterim.
4- (.....) Başka (belirtiniz).....
- 41) (erkeklerle) kaç evliniz? (şu anda)
1- (.....) Bir
2- (.....) İki
3- (.....) Üç
4- (.....) Dört
5- (.....) Daha fazla
- 42) Kaç çocuğunuz var belirtiniz.
.....
- 43) Geçiminizi, aile giderlerinizi nasıl karşılıyorsunuz?
1- (.....) Kendi tarla ve bahçemde çalışarak
2- (.....) Kendi iş yerimde (dükkan, atölye) çalışarak
3- (.....) Ağanın yanında çalışarak
4- (.....) İrgatlık yaparak
5- (.....) Batıda çalışarak (mevsimlik işçi olarak)
6- (.....) Başka (belirtiniz).....
- 44) Ülkenin başka bir yerine göç etmek ister misiniz?
1- (.....) Evet
2- (.....) Hayır
- 45) Cevabınız "evet" ise niçin?
.....
- 46) Aşiretinizden ve aşiret hayatından memnun musunuz?
1- (.....) Memnunum, insana güven veriyor.
2- (.....) Aramızda yardımlaşma ve dayanışma oluyor.
3- (.....) Hayır, rahat hareket edemiyoruz.
4- (.....) Başka (belirtiniz).....
- 47) Aşiret reisiniz sizden bir işi yapmanızı istediğinde tavrınız ne olur?
1- (.....) Onu yerine getiririm.
2- (.....) Düşünürüm, hoşuma giderse yaparım.
3- (.....) Hiç yapmam
4- (.....) Reisin sözünden dışarı çıkmam.
5- (.....) O işi hemen yapmak zorundayım, yoksa aşiret beni cezalandırır.
6- (.....) Başka (belirtiniz).....
- 48) Aşiretinizin örf-adetlerine, kanunlarına uyar mısınız?
1- (.....) Elbette uyarım.
2- (.....) İşime gelirse uyarım.
3- (.....) Benim için önemli değil
4- (.....) Uymak zorundayım.
5- (.....) Başka (belirtiniz).....

49) Hukuki anlaşmazlıklarda, resmi kurum ve kanunlara mı müracaat edersiniz yoksa kendi aranızda aşiret kanunlarına mı müracaat edersiniz?

- 1- (.....) Resmi kurum ve kanunlara müracaat ederim.
2- (.....) Benim için aşiretimizin kanunları önemlidir, ona göre çözerim.
3- (.....) Başka (belirtiniz).....

50) Aşiret kanunlarına müracaat ederseniz niçin?

51) Aşiret mahkemesinin verdiği hükme, cezaya razı olur musunuz?

- 1- (.....) Memnuniyetle razı olurum.
2- (.....) Hayır, kabul etmem.
3- (.....) Benim için bir değeri yok.
4- (.....) Razı olmam ama uymak zorundayım.
5- (.....) Başka (belirtiniz).....

52) Seçimlerde herkes istediği siyasi tercihi yapabiliyor mu, yoksa aşiret olarak yapılan tercih herkesi bağlayıcı mıdır?

- 1- (.....) Herkes istediği tercihi yapar.
2- (.....) Herkes aşiret heyetinin tercih ettiği görüşü destekler.
3- (.....) Başka (belirtiniz).....

53) Oyunuzu verdiğiniz partiyi neye göre seçersiniz?

- 1- (.....) Dini ve ahlaki değerlere önem verip vermediğine
2- (.....) Aşiretin meselelerine sahip çıkıp çıkmadığına
3- (.....) Aşiret reisinin tercihine göre
4- (.....) Memleketin birlik ve bütünlüğüne sahip çıkmasına göre
5- (.....) Başka (belirtiniz).....

54) Aşağıdaki giysileri hangi sıklıkta giyersiniz, onu işaretleyiniz?

- 1- (.....) Takım elbise
2- (.....) Fistan ve Agel (Sarık)
3- (.....) Pantolon
4- (.....) Şalvar ve ceket
5- (.....) Başka (belirtiniz).....

55) Kitle iletişim araçlarıyla münasebetiniz hangi sıklıktadır?

- 1- (.....) Radyo dinlemek.
2- (.....) Tv seyretmek.
3- (.....) Gazete dergi okumak
4- (.....) Kitap okumak

56) Kitle iletişim araçlarından Türkçe yayınları mı yoksa Arapça yayınları mı takip ediyorsunuz?

- 1- (.....) Türkçe yayınları takip ediyorum.
2- (.....) Arapça yayınları takip ediyorum.
3- (.....) Her ikisini de seyrediyorum.
4- (.....) Başka (belirtiniz).....

57) Türkçe ve Arapça radyo-televizyon programlarından en çok hoşunuza gidenleri belirtiniz?

58) Sizce çocuklar ne kadar tahsil yapmalıdır

	Erkek çocuk	Kız Çocuk
1- (.....) Okula gerek yok.....	(.....)	(.....)
2- (.....) İlkokulu bitirmeli.....	(.....)	(.....)
3- (.....) Ortaokulu bitirmeli.....	(.....)	(.....)
4- (.....) Liseyi bitirmeli.....	(.....)	(.....)
5- (.....) Yüksekokulu bitirmeli.....	(.....)	(.....)
6- (.....) Okuyabileceği kadar.....	(.....)	(.....)

- 59) Bölgenizde eski usul medrese eğitimi yapılıyor mu?
1- (.....) Evet
2- (.....) Hayır
- 60) Çocukların hangi tip okula gitmesini istersiniz?
1- (.....) Medrese tipi, Kur'an kursuna
2- (.....) Düz liseye
3- (.....) Ticaret Lisesine
4- (.....) Endüstri Meslek lisesine
5- (.....) İmam Hatip Lisesine
6- (.....) Başka (belirtiniz).....
- 61) Kendinize yetecek kadar ekip-biçebileceğiniz (tarım yapabileceğiniz) toprağınız var mı?
1- (.....) Evet
2- (.....) Hayır
- 62) Topraklar daha çok kimlerin mülkiyetindedir?
1- (.....) Aşiret ileri gelenlerinin
2- (.....) Muhtarların
3- (.....) Başka (belirtiniz).....
- 63) Diğer İslam ülkeleriyle Türkiye'yi karşılaştırdığınızda (ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel) görebileceğiniz farklar nelerdir? Yazınız.
.....
.....
.....
.....
- 64) Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak size nasıl bir duygu veriyor?
.....
.....
.....
- 65) P.K.K. hususunda düşündükleriniz nelerdir? Nasıl bir çözüm yolu öneriyorsunuz?
.....
.....
.....
- 66) Bölgenizde devletten beklentileriniz nelerdir?
.....
.....
- 67) Sizce bölgeniz için acilen yapılması gereken şeyler nelerdir?
1- (.....) Can ve mal güvenliğinin sağlanması
2- (.....) İş imkanı
3- (.....) Toprak reformu
4- (.....) Okul
5- (.....) Sağlık ocağı
6- (.....) Konut
7- (.....) Başka (belirtiniz).....

+